

(לפניה ג) כי אז אהפוך אל עמים שמה בצורה לקרות כלם בשם ה' ולעבדו ככס אחד . וכתיב (זכריה יז) ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד . ולפי שהעולם הזה הוא על מעלת שבעה ומזה היתה מטרת המשכן והמקדש בז' נרות, חייבה החכמה להיות זמן המשיח על מעלת ח' כי זו תהיה מעלה יתירה ותוספת השגה בדיעת הש"י על כל הזמנים שעברו הוא שכתוב (ירמיה לא) כי כלם ידעו אותי למקנס ועד גדולם . והנה רז"ל הרחיבו הביאור בענין הזה הוא שאמר במס' ערכין (פ"ב דף יג ב) רבי יהודה אומר כגור של מקדש של ז' נימין היה שנה' (תהלים עז) שובע שמחות את פניך . אל תקרי שובע אלא שבע . ושל ימות המשיח שמה שנה' למגמת על השמינית על נימא שמינית ושל הפועל ע"ב עשר שנה' (שם לג) בנבל עשור זמרו לו . הפנין הזה יש להסתובב בשם הימים האלה הנקראים חנוכה שהוא נגזר מלשון חנוך בלשון חנוכה הבית לפי שהוא רומז לשמן המשיח שאנו עתידין לחקך בית המקדש :

קבלה בידינו שהגאולה העתידה עתידה שתהיה בדמיון גאולת מצרים כשם שמלינו קריעת ים סוף בגאולת מצרים כן תמלא בגאולה העתידה (ישעיה יא) והחרים ה' את לשון ים מצרים והניף ידו על הארץ בעים רוחו וגו', וכתיב והיתה מסלה לשאר עמו אשר ישאר מאשור כאשר היתה לישראל ביום עלותו ממצרים, הרי זה מעיד בגאולה העתידה עתיד הקב"ה לפתח בים דרך כמו שהיה ביציאת מצרים ועוד כתיב (שם כג) כאשר שמע למצרים יחילו כשמע נור . וזה מפרש שבדמיון גאולת מצרים תהיה גאולתנו העתידה שהרי נור מלכות ארם היא לפי שהוא חסר ואומר נר כתיב ודרשו ז"ל כל נר שנצקרא חסר וא"ו במלכות הרשעה הכתוב מדבר וכל נור מלא בנור המדינה הכתוב מדבר . כשם שמלינו במשה המושיע הראשון שגדלתו בתיה נח פרעה בסוף שלטון שלו ומשם יצא והתריע וכפ"ש הכתוב (יחזקאל כח) ואולי לא משוכך היא אכלתך כן תמלא למושיע האחרון שיחגלה במהרה בימינו שהוא עתיד ללאת מתוך מדרגותיו של רומי ומחריבה, הוא שנתגבא ישעיה ע"ה (שם כז) שם ירעה עגל ושם ירצן וכלה סעיפיה . ועל כן כשאנחנו בגלות ראוי לנו לסבול הנרות המחרגשות עלינו ולהסתכל להקב"ה שיחן לנו כח לסבול ושיהיה בפחוננו כו שהכל לסובחנו וכמו שאמרו רז"ל לדיקים שחלתן יסורים וסופן שלום , וראוי לנו לתם אל לבנו כי אם הקב"ה קלף פליט ונבלתנו לא מאסט שקר העידה תורה (ויקרא כו) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים וגו' , ירמיה ע"ה אפילו בשעת הפורענות לא אמר אלא (איכה א) היתה כאלמנה ולא אלמנה משם אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעחו לחזור אליה . וכמו שאירע לנו בשעבוד מצרים שסבלנו כמה יסורין וכמה שעבוד ופינוי והקב"ה ברחמיו הרבה נסלחותיו ומוסתיו בסרעה ובכל מצרים והוליאנו ביד רמה כן הוא עתיד לעשות בגלות המחדש הזה מכל

שאר הגליות אשר סבלנו בדורות שעברו כמה נרות וכמה יסורין וגזרו עליהם כמה גזירות מחודשות וכמה מיני שמדים וכמה מישראל שמסרו עצמם להריגה על יחוד הש"י על אחת כמה וכמה שעמיד הקב"ה לכפול שכרנו ולחדש נסים ונפלאות לעיני הגוים יותר ויותר מביציאת מצרים , ולפיכך תמלא ביצקב חבינו השלישי באבות שהיו כל עניניו ומקרייו רמז לגלות השלישי הזה אחר שעברו עליו כמה נרות עם עשו הרשע ועם השר שלו, שהתגבר באחרונה עם הכל וניצל מכל הנרות ההם ואמר כו הכתוב (בראשית לג) ויבא יעקב שלם, וההבטחה הזו בעצמו מלינו לדניאל שבישר לישראל בכל ימי הגלות הארוך הזה שיהיו מחזיקים באמונתם וכל הנרות והנפלאות והיסורין שראוין להגיע לנו בגלות כמו שאמר (דניאל א) ונכשלו בחרב ובלהבה ובשבי ובצנה ימים , אין היוק אותם הנרות דבק כמו הרקיע שאורו זכיר וזכיר ואין החשך דבק בו והוא שכתוב (שם יב) והמשכילים יזכירו כזוכר הרקיע ומלדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד :

אות שמחה סמ"ך

עברו את ה' בשמחה באו לפניו ברננה דעו כי ה' הוא אלהים הוא עשנו ולא אנחנו. עמו ולאן מרעיתו (תהלים ק). אין השמחה ראויה בעוה"ז כי אם בעבודת הש"י ולא תמלא בכל ספרי הקדש שיטת השמחה אלא בענין העבודה וההשגה בהקב"ה, הוא שכתוב (תהלים לג) רגנו לדיקים צה', וכתיב (שם לב) שמחו צה' וגילו לדיקים והרצו כל ישרי לב . וכתיב (שם קיט) שש חוכי על חמתך . כי הדיקים שלוחי הש"י זריזין לעבוד את הש"י בשמחה , וכן מלינו המאור הגדול שהוא רץ ומתנוטע בגלגלו שלם חטותיו בזריזות ועבודתו בשמחה, והוא שכתוב (שם יט) והוא כחחן יולא מחוסתו וגו' ובחפלת יולר שמחים בלאתם וששים בטואם , וכן מלינו שהזכיר שלמה (קהלת ח) ושבת חגי את השמחה אשר אין טוב לאדם חחת השמש כי אם לאכול ולשמות ולשמות והוא ילוגו בעמלו כל ימי חייו אשר נתן לו האלהים חחת השמש . ואין האכילה והשתיה והשמחה בעוה"ז מלין אותו לפה"ב כי אם השמחה בעבודת הש"י , וכן אמרו במדרש קהלת (קהלת ח) כי אם לאכול ולשמות ולשמות והוא ילוגו בעמלו , וכי יש אכילה ושחיה מלין לו לאדם לקבר אלא זו תורה ותשובה ומעשים טובים , וזהו שהזכיר שלמה ע"ה (משלי יג) חור לדיקים ישמח, כנה נפש הדיק לאור לפי שהיא לקוחה משם ונבראת עמו ביום ראשון , ובה לומר כי נפש הדיק היא שמחה במעשה המצות אבל בנפש הרשע שכנה אותה לנר הזכיר ידעך לפי שאין הרשעים שמחים בשמחת הנפש אלא כל שמחתם הינה אלא בשמחת הגוף ולכך תכלה שמחתם בכלות הגוף כשם שהנר יכלה אורו בכלות השמן והסתילה . וכן הזכיר משה רבינו ע"ה (דברים כח) חחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך וגו' הענישו בעבודתו כשלא היתה בשמחה

בד שמהה הקמח

בשמהה : השמהה הזאת היא מלוא מן החורה נלקוחה אדם עליה כי היא עבודה גמורה לשי"ת חשובה יותר מן המלואה . אמנם מלינו שמהה אסורה מדין החורה והיא השמהה בתענוגי הגוף ובחלואותיו אשר האדם רגיל לחטוא בהנה בשמהה האדם צענין העבירות כשיפעלם או כשידבר בהם כענין (משלי יז) שמה לאיד לא ינקה , והנה יש בזה עונש ושכר על המלואה והעבירה, כי אם ישמה על המעשה הטוב הנה שכרו אהו ופעולתו לפניו כי השמהה אשר ערשה בלב היא מהגלית צפנים ובאה לידי פועל ויש גו שכר על זאת כאלו עשה מלואה בפועל, וכן אם ישמה על הרע השמהה ההיא מחגלית צפנים ובאה לידי פועל, והנה הוא נענש על זאת כאלו חטא בפועל, ומלינו מקרא מעיד על ענין זה זהו שאמר שלמה (שם טו) לב שמה ייטיב פנים כי השמהה ההיא ניכרת צפנים, ומעשה יש על האדם להזהר באי זה דבר אם במעשה המלואה או במעשה העבירה, ועל השמהה הזאת החסרה והגמנעת הזהיר שלמה ואמר (קהלת יא) שמה בחור בילדותך וגו'. ובפסוק זה הזכיר שני הזמנים הילדות והשחרו' זהו שאמר שמה בחור בילדותך ויטיבך לבך צימי בחורותיך. ממה שידוע כי זמן האדם נחלק לשלשה חלקים והן הילדות והבחרות והשחרות בלומר הזקנה. הילדות והבחרות הם ימי השמהה והטובה זהו שאמר שמה בחור בילדותך. למדך הכתוב כי הילדות הוא זמן השמהה כי בדמיון השמש מתחיל לזרוח בבוקר והולך ואור כן גוף הגער הולך וגדל. והבחרות הוא זמן הטובה והוא בתקפו וכחו הגדול כחצי היום בחלמט השמים. והשחרות הוא זמן הזקנה ונקראים ימי החשך ימי הרעה הוא שכחוב (שם) ויזכור את ימי החשך כי הרבה יהיו כל שבא הכל. וקרא זמן הזקנה שחרות לפי שהוא בדמיון השמש הנוטה לפרוב ולשקוע במערב, הא למדת שעמיד אדם ליתן את הדין על שמהה העולם הזה :

ואמר במדרש (תהלים עה) אמרתי להוללים אל תהולו, מלשון (שופטים כא) לחול במחולות שאין השמהה ממחנת לו לאדם בעה"ז, לא כל מי שישמה היום ישמה למחר ולא כל מי שמיצר היום מיצר למחר, זה שאמר שלמה (קהלת ב) לשחוק אמרתי מהולל ולשמהה מה זו עושה, חדע לך שהוא כן שהרי בבחיאת העולם היחה שמהה גדולה לפני הקב"ה שנאמר (תהלים קד) יהי כבוד ה' לעולם ישמה ה' במעשיו. וכתיב (בראשית א) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד מה כתיב בסוף (שם ו) ויחפצ אל לבו לכך נאמר אמרתי להוללים אל תהולו אמרתי להוללים לא המתיין בשמחתו, בני אדם על אחת כו"כ. אברהם שמה שמהה גדולה נחגדל והרג כמה מלכים ונתן לו הקב"ה בן לזקנתו ולבסוף נאמר לו (שם כב) קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק. חזר מהר המוריה לקבור לשרה ובקש מקום לקברה ולא מצא עד שקנה בח' מאות שקל כסף. יצחק שמה שמהה גדולה

אמרו לו (שם כו) ראה ראינו כי היה ה' עמך ניגל מהחרב ומאנשי גרר ולבסוף כתיב (שם כז) ותכהין עיניו מראות ומה יצחק עולתו של הקב"ה לא המתיין בשמחתו בני אדם על אחת כו"כ. יעקב שמה שמהה גדולה ראה פולם ומלאכי אלהים פולים ויורדים בו (שם כח) והנה ה' נגב עליו ולבסוף אירעו לו כמה נרות נרת לבן נרת עשו נרת יוסף נרת דינה נרת רחל, ומה יעקב לא המתין בשמחתו שאר בני אדם על אחת כו"כ. יהושע שמה שמהה גדולה הגחיל ליבראל את הארץ הרג ל"א מלכים ונחמו לו כל ישראל כבוד שנא' (יהושע א') כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע אל דבריך וגו', ומה יהושע שלא זכה והזקין ומח בלא בנים, הנדיקים כך הרשעים על אחת כו"כ. עלי הכהן שמה שמהה גדולה שהיה מלך וכהן ואב ב"ד שנא' (שמואל א"ה) ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת היכל ה' ראה מה כתיב (שם ד) ויהי בהזכירו את ארון אלהים ויפול מעל הכסא אחורנית ותשבר מפרקתו וימת, וגם שני בניו מתו חפזי וסנחם ומה עלי הנדיק כך הרשעים על אחת כו"כ. אלישבע בת עמינדב חין לך איש ואשה בעולם שראת' שמחות כמות' שראתה בעלה כהן גדול משמש בכהונה גדולה ונביא ומשה אחי בעלה מלך ונביא ושני בניה סגני כהונה ואחיה נחשון בן עמינדב ראש לכל נשיאי ישראל לא המחיתה בשמחהה חלא נכנסו שני בניה להקריב קרבן וילאו שרופים לכך נאמר אמרתי להוללים אל תהולו. ע"כ במדרש : וצפני שחייב אדם למעט בשמחה העוה"ז תקטו החכמים לנרך על שנוי יין הטוב והמטיב שהרי במקום שמשנים היינות חין ספק שיש שם ריבוי שמהה, וכדי למעט השמהה ההיא תקטו לזם ברכת הטוב והמטיב שהיא ברכת האכל והיא שתקטו אותה ציבנה על הרוגי ביתר. ומלינו רבינו הקדוש שהיה מגדולי ישראל צרה וגדולה במקום אחד שהיה שוכר לבר קפרא ונותן לו ממון הרבה שלא יגרום לו שמהה ושחוק, הוא שאמרו במס' נדרים (פ"ז דף כא) יומא דמתחך ב' רבי אחיה סורענותא לעלמא ח"ל לבר קפרא לא חבדחן ויהיבנא לך ארבעין גריוו דחיסי אמר ליה חזי מר דבכל גריוו דקא צעינא שקילנא שקל דיקולא רבא חסייה כופרא וסחסייה על רישיה אמר ליה הב לי חיסי דרשינא כך אחוך אמר ליה לאו אזהרתך דלא חבדחן אמר ליה חיסי דרשינא כך קא נסיבנא. ונראה כי בר קפרא היה רגיל בכך שהיה משמה לרבינו הקדוש בדברים והיחה כונה בר קפרא לשמים כדי שישמה רבינו הקדוש שהיה גדול וחשוב כמו מלך ומתוך השמהה תבנה ותכונן סורתו ויהיו הדברים שמחים, וכענין שמחה כלי הניגון בנביאים, אך רבינו הקדוש שהעיד על עצמו בשעת ספירתו שלא נהגה מעולם בעשר אנבעותיו ואפי' באצבע קפנה רזה בזה כי היה גדול בכל המדות אף כי במדת השמח' והשחוק והיה כל תנועותיו נמשכות אחר השכל ושקולות במאזני החכמה עד שאילו נטה לבו יום אחד לשמחה העה"ז או לשחוק היה זה עונש לבני הדור :

ועל כן יתחייב אדם להמעיט השמהה בעוה"ז ולהט אל

אל לנו עבודת השם יחנך ושיהיה עיקר שמחתו עבודתו ומעשה המצוה, וכן (תהלים ז) עבדו את ה' בשמחה וגו' ואפילו בשמחת המצוה אמר וגילו ברעדה במקום גילה שם תהא רעדה. ויחנך לומר כי לזה כונה התורה כמה שכתב בהג הסוכות (דברים עז) והיית אך שמח בלשון מיעוט כי מפני ששמח כבר בהג השבועות שהוא זמן הקליק ובהג הסוכות תגדל שמחתו יותר ויותר שהוא זמן האסיף לחסוף תבואתו ושמנו ויינו ושאר פירותיו, על כן יאמר כי בזמן ששמחתו גדולה יותר שימעים אותה ויחזירנה לדרך המילוט, זהו והיית אך שמח, אבל השמחה על מעשה המצוה בדרך הבינוני הוא שנלפסו אדם עליה, ועל זה הזכיר דוד בכלן עבדו את ה' בשמחה, ביאר כי השמחה שלימות העבודה ועל כן היה ענין השיר במשכן ובמקדש בשיר הפה והכלי שהוא מביא נפש האדם לדרך השמחה, וז"ל הכתוב (במדבר ד) בלויים לעבוד ויגדל עבודה ודרז"ל אי זו היא עבודה לעבודה הוי אומר זה השיר, כי היו הלויים מזהרין ומצוויים לשורר ולעורר השמחה על מצוה הקרבן כדי להיות מעשה המצוה בשמחה, ומלינו בפסיקתא (תהלים קיח) זה היום עשה ה' נגילה ושמחה זו. אמר רבי איני יודע אם ביום אם בהקב"ה, בא שלמה ופי' נגילה ושמחה כן. כך בחורטך כך בישועתך. אי אפשר לו לאדם שישמח שמחת הנפש עד שיפליג את הגוף, וכן נמלא בספרי המוסר כי הגשם והגוף בדמיון שתי נשים לרות כשתכעיס האחת תשמח האחרת:

וממה שידוע כי הנפש בחוף הגוף בדמיון הנר העוכן חוף הנבל לא יאיר אורו עד שתבקע הנבל, כי ינסך האדם להכניע ולשבר גופו בחאותיו ויהיה חומר העפר מדלדל ותפש ואז תחלה הנפש לעלות בהר קדש אלהים. הוא שאמר שלמה ע"ה (קהלת יב) וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה, ביאורו כשישוב חומר הגוף שח ושפל כעפר אז הרוח תשוב אל האלהים ואז תחל החיים והסוב והשמחה הנלחית שלא תפסק, ובעלי מדה זו יקראם הכתוב אביוני אדם כי הם המעוותים לאותה השמחה והחלבים אליה והוא שהנפיש ישעיה הנביא ע"ה (ישעיה כט) ויספו ענוים בה' שמחה ואביוני אדם בקדוש ישראל יגילו, כן יבי רלון ונאמר אמן:

סוכה

בסוכות תשנו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישב בסוכות (ויקרא כג). דבר ידוע כי כל מצוה שבתורה יש בהן נגלה ונסתר, הנגלה והוא החילון יש בו תועלת הגוף או מזד האמונה או מזד המדות המעולות שבהן ישוב הארצות. הנסתר והוא הפנימי יש בו תועלת הנפש לתח לה שכל ולהאדיר חלקה ותגמולה בעולם הגמול, וכן אמר שלמה ע"ה (משלי כה) תשובי זהב במשכיות כסף דבר [כר הקמח] 8

דבר על אפניו וגו', הודיענו שהתורה דבר דבור כלומר ענין כפול יש בו פנימי וחילון, והמשיל הפנימי לזהב והחילון המשילו לכסף זהו שאמר תשובי זהב במשכיות כסף. משכיות כסף הוא כלי כסף מנוקב נקבים דקים אין אדם יכול לראות מה בתוכו מרוב דקותו והוא לשון הבטה כי ראוי להביט אליו מרוב חשיבותו וחרגו וישקף ואיסתכף, ואמנם בעיון דק והסתכלות יפה יראה בתוכו דבר נכבד יותר מן הכסף והוא תפוח זהב, ואמר דבר כי התורה נקראת דבר כאלו (דברים ל) כי קרוב אליך הדבר, יאמר כי אוחו הדבר הוא דבור כלומר ענינים כפולים הם זה בחוף זה בדרך נגלה ונסתר כתפוחי הזהב שהוא הנחתר במשכיות כסף כי הוא הנגלה, ועל כן המשיל הנגלה בכסף שהוא נכבד ומעולה והנסתר בזהב שהוא מעולה ממנו כי יש יחרון לנסתר על הנגלה כיחרון הזהב על הכסף, ומזה אמר דוד ע"ה (תהלים קיט) גל עיני ואביטה נפלאות מחורטך. ומה שאמר דבר דבור בלשון יחיד והיה לו לומר דברים דבורים על אפניהם בא לרמוז כי כל התורה כלה קישור אחד וענין אחד, ומפאת זה היה ענין מוכרת לספור אותיות התורה ולדקדק במלא וחסר שהוא דבר שכל העולם כלו חלוי עליו, ואמר תפוחי ולא פעמוני לרמוז כי התורה כלולה ממדת הדין וממדת הרחמים זהו תורה שנכתב ותורה שנעל פה כי תורה שנעל פה נאללת מתורה שנכתב וזהו אש ממים וזהו תפוחי זהב היוצאים מתוך הכסף, ומפני זה הזכיר תפוחי שהוא פרי כולל המראות. ועוד אפשר לפרש כי המשיל התורה לתפוח לפי שהתפוח נוהן פרו לסוף חמשים יום, וכן התורה ניתנה לסוף חמשים יום לנאולה מזרים, וכן ישראל מקבלי התורה נמשלו לתפוח שנ' (שה"ש ז) כתפוח בעלי היער. ודרשו ז"ל מה תפוח זה פרו קודם לעליו, כך ישראל הקדימו נעשה לנשמת ולשון אפניו האל"ף נוספת כאל"ף תקדח אזרוע ופי' על פניו, כלומר על שני פנים. והנה זה דרך הנביאים שמדברים דבריהם דרך משל וכדי להעליב בחוף המשל הדבר הנמשל כתפוחי זהב הללו שהם נעלמים בחוף המשכיות, וזהו מאמר הנביא (יחזקאל יג) חוד חידה ומשול משל (שם) הלא המה אומרים לי הלא ממשל משלים הוא גם שלמה העלך בתחלת ספרו אמר (משלי ח) משלי שלמה וגו' לדעת חכמה ומוסר, ביאר כי המשל הוא לדעת מתוכו חכמה ומוסר וכן אמר להבין משל ומליצה כי המשל הוא הנגלה והנמשל הוא הנסתר. ומשלו רז"ל משל לאדם שאבד מטעו מרגלית במקום החשך והוא יודע שהמרגלית שם אבל אין לו כח להוציאה משם כי אינו רואה אותה והגם הוא מוציאה על ידי פחילה, כך המשל הזה אינו כלום ועל ידי המשל יוציא אדם חכמה גדולה מפוארה הרי שהמשילו דברי התורה לחשך כי הם חשוכים למי שאינו מבינם. והמשילו הנסתר למרגלית המאירה, וזה דרך החלמוד ג"כ באגדות ובמדרשים שמדברים דרך משל ורוב דבריהם בדרך נגלה ונסתר כדי להפחיר

להסתיר הענינים, והוא שאומרים חמיד משל למלך
 צ"ו משל למטרוניא. מכלל מלכות התורה שהם בדרך
 נגלה ונסתר הוא מלכות הסוכה שיש בה נגיה ונסתר,
 הנגלה הוא הששס הוא שהכחוב נזה אוחנו בעשיית
 הסוכה רמו לזמן המדבר שהיו ישראל מסולפלין ונעים
 בו והיה ארץ ליה ושמה לא מקום זרעו וזמנה וגפן
 ורמון, ולגודל מעלת הגם ההוא אמר הכחוב (דברי' ח)
 המוליך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב,
 והוא כלשון (ירמיה ב) המוליאך מארץ מצרים,
 והוא שהנביא נווח (שם) המדבר הייתי לישראל וגו'
 ולפי שהיה זכרון לדורות הבאים בלכת עם כבד
 אנשים ונשים וסף במדבר ההוא אשר אין בטבע בן
 אדם לחיות בו, ומפני זה קבעה תורה מלוח זו של
 עשיית הסוכה זכרון לאותן סוכות שעשו להן במדבר
 ועל כן אמר כהן בסוכות תשבו שבעת ימים וגו'
 למען ידעו דורותיכם וגו', ובה בזה המאמר לרז"ל
 סוכות ממש עשו להם כדי שיחגלה ויחפרסם מהוך
 מלוח זו גודל מעלת ישראל במדבר:

ואל הסעם הזה בעלמו שיהיה זכרון הנסים שנעשו
 במדבר קבוע בלבבות לדורות הבאים האריכה
 החורה בסדר אלה מסעי בסיפור המסעות כדי לברר
 בהם המופתים שהיו במדבר שלא יאמינו בהם רק
 הדור הרואה אותם אבל שאר הדורות הבאים אחריו
 יפסקו בהם ואפשר שיכזיבם השומע והמופתים אינן
 עומדין קיימין בכל הדורות, וממופתים החורה מן
 הגדולים שבהם עמידת ישראל במדבר ארבעים שנה
 והמלא בו המן בכל יום. ולפי שאפשר לבטלי הדין
 לחלוק ולפקפק בדבר הזה כמו ששקפקין בשאר
 הספורים ויחשוב שעמידתן במדבר היה קרוב מן
 הישוב שאפשר לו לאדם לעמוד בו כאלו המדברות
 ששוכנים בהם הערביים היום, או שהם מקומות
 שאפשר להרוש ולזרוע בהם או להזון באחד הצמחים
 אשר היו שם, או שהיה מטבע המן לרדת במקומות
 ההם חמיד, או שיש במקומות ההם בארות מים,
 לפיכך הסיר כל המחשבות ההם והחזיק עיני
 אלו המופתים כלם בניאור המסעות ההם שידאו
 אותם הבאים וידעו גודל המופת בעמד מין האדם
 באותן מקומות ארבעים שנה. ומפני זה הסעם
 החרים יהושע מי שיבנה יריחו לעולם, לכיות
 המופת קיים עומד שכל מי שרואה החומה היא
 שוקעת בארץ יבאר לו שאין זה תבונה בנין שגהרם
 אבל נשקע במופת כך כתב הר"ם ז"ל בסעם ספור
 המסעות. ועוד יכלול ספור המסעות תועלת אחרת
 להודיע חסדי השם אף על פי שגזר עליהם לסלקם
 ולהגיעם במדבר לא תשוב שהיו נעים ומסולפלים
 ממסע למסע כל מ' שנה אלא מ"ב מסעות. ואלו הן
 (במדבר לג) ויסעו מרעמסם סכוה. ויסעו מסוכות
 ויחנו באיהם. ויסעו מאיתם ויחנו במרה. ויסעו
 ממרה ויבאו אילימה. ויסעו מאילים ויחנו על ים
 סוף. ויסעו מים סוף ויחנו במדבר סין. וממדבר
 סין לדסקה. ומדסקה לאלוש. ומאלוש לרזידיה.
 ומרזידיה למדבר סיני, וממדבר סיני לקברות החלואה.
 מקברות החלואה לחלרות, ומחלרות לרחמה. הרי כאן

י"ד מסעות. מרחמה לרמון סרן. מרמון סרן ללונה.
 מלונה לרסה מרסה לקהלתה. מקהלתה להר שפר.
 מהר שפר לחרדה. מחרדה למקהלות. ממקהלות
 לתחת. מתחת לתחת. מתחת למתקה. ממתקה
 לחשמונה. מחשמונה למוסרות. ממוסרות לבני יעקן.
 מבני יעקן לחור הגדגד. מחור הגדגד ליסבתה.
 מיסבתה לעברונה מעברונה, לעיון גבר. מעיון גבר
 למדבר לין היא קדש. מקדש להר ההר. מהר ההר
 לללמונה, מללמונה לסוכון, מסוכון לאובות, מאובות לעיי
 העברים, מעיי העברים לדיבון גד. מדיבון גד לעלמון
 דבלתימה, מעלמון דבלתימה להר העברים, מהר
 העברים לערבות מואב. אלו הן מ"ב מסעות וכלן
 היו בין שנה ראשונה ושנה אחרונה היא שנת
 הארבעים, שהרי בשנה ראשונה הלכו י"ד מסעות
 שהן מרעמסם עד רחמה שמשם נשחלחו המרגלים
 ואחר נסעו העם חלרות ויסעו מחלרות ויחנו ברחמה
 והוא מדבר פארן ונקרא רחמה על שם לשון הרע
 של מרגלים שנאמר (תהלים קכ) מה יתן לך ומה
 יוסיף לך לשון רמיה. חזי גבור שנונים עם גחלי
 רחמים. וח' מסעות שהלכו לאחר מיתת אהרן מהר
 ההר עד ערבות מואב בשנת המ' הרי כ"ב מסעות,
 נמלא שכל ל"ח שנה לא נסעו אלא כ' מסעות. ול"ח
 שנה אלו מחייתם היה להם מנוחה בקדש הוא שכתוב
 (דברים ח) וחשבו בקדש ימים רבים בין שאר
 המסעות שהיו י"ט שנה עמדו בקדש וזכו ימים רבים
 כימים אשר ישבתם בין שאר המסעות שהיו י"ט שנה
 ועשו בהן י"ט מסעות, והגה מהלכך זה היה בלתי
 מסודר כשהיו עומדין במקום אחד י"ט שנה ובמקום
 אחד יום או לילה בלבד אבל הכל היה בשיעור אלהי
 ולפי העלות הענן. וכדי להודיע שלא היו הולכים
 במדבר כחועים ונבוכים אבל היו מתענגים בו והיה
 להם די ששקם יותר מן השוכנים בישוב לכך משלו
 רז"ל במה שהאריכה חורה בסיפור המסעות משל
 למה הדבר דומה למלך שביה בנו חולה והיה מוליכו
 למקום רחוק לרפואתו שם כיון שהיו חוזרין התחיל
 אביו מונה המסעות כלן כאן ישבנו כאן האקרנו כאן
 חששה בראשך:

ועוד יש בסיפור המסעות רמו לעתיד כי כל הנביאים
 מסכימים פה אחד שהגולה העתידה תהיה
 בדמיון הגולה הראשונה, וכך אמר הנביא (מכה ז)
 כימי לאתך מתגרים ארצנו ונללות. וכשם שיצאו
 ישראל בגולה ראשונה ממצרים אל המדבר כן בגולה
 אחרונה עתידין שיצאו הרבה מישראל אל המדבר
 ויעברו על מקומות אלו והקב"ה ינהלם ויכלכלם שם
 כמו שעשה לישראל במדבר, והוא דבר הנביא
 (יחזקאל כ) והולאסים אל מדבר הפמים, וענין זה
 רמזו משה בחורה בחלה מסעי שהזכיר שני פעמים
 מולאיהם (במדבר לג) ויכתוב משה את מולאיהם
 למסעיהם וחזר ואמר ואלה מסעיהם למולאיהם כדי
 לרמוז על יציאת ראשונה ואחרונה, ואמרו במדרש
 מפני מה זכו לכתב בתורה כל המסעות הללו על
 שקבלו את ישראל ועתיד הקב"ה ליתן להן שכרן שנא'
 ישאום

(ישעיה לה) יששום מדבר וליה וגו' וכתיב פרוח חפרת וחגל. ומה מדבר על שקבל את ישראל כך המקבל תלמידי חכמים בחוך ביתו על אחת כמה וכמה. אחת מולא שפסיד המדבר להיות יסוב והישוב להיות מדבר, הישוב מדבר שגא' (מלאכי א) ואלה עשו שגאחי וגו' לתנות מדבר. המדבר יסוב שגא' חשים מדבר לאגם מים. אחת מולא עכשיו חין חילנות במדבר ועמיד להיות שם חילנות שגא' (ישעיה מא) אחן במדבר ארוז שפה והדם ועץ שמן חשים בערבה ברוש חדהר והאשור יחדיו, ועכשיו חין דרך במדבר שכולו חול והשיירא חיה מהלכת אלא כלילה לאור המזלות ועמיד להיות שם דרך שגא' (שם לה) חשים במדבר דרך וכתיב (שם) והיה שם מסלול ודרך עד כאן. הנה ביארנו טעמים לסיפור המסעות שכתורה ועל הכלל כדי שיהיו זו עמידת ישראל במדבר קבוע בלבבות. ומפני שהיה דירחס במדבר דירת עראי ועמידין ליכנס בדירת קבע שהיא ח"י ששם ביהמ"ק הנקרא בית עולמים נלטוינו בתורה במלוא זו לאלה מבחינו שהם דירת קבע ולשבת בסוכה שהיא דירת עראי זכרון לדירת המדבר, וזהו שאמרו רז"ל לא מדירת קבע ושם בדירת עראי כלומר הוי זוכר דירתך במדבר שהיתה דירת עראי והקב"ה הוליאך משם והוסיבך בדירת קבע במבחר המקומות ולפי' אני מסריחך במלוא זו שחלא מביחך שהיא דירת קבע וחשב בסוכה שהיא דירת עראי זכרון לזמן המדבר, זהו הנגלה. והנסתר זהו שאמר הכתוב בסוכה חשבו שבעת ימים ואמרו רז"ל אלו עגני כבוד שהרי ישראל במדבר היו מקיפין אותם שבמה עגנים והעגנים נקראים סוכה שק אמר ישעיה לעמיד (ישעיה ד) וברא ה' על מכון הר ציון ועל מקראיה עון יומם ועשן וגו' וסמך ליה וסוכה חיה ללל יומם, והנה זו מעלה גדולה לישראל כשהיו מוקפים בשבועה עגנים, כי כן דרשו רז"ל שהקיף כסא הכבוד בשבועה עגנים שגא' (חייב כו) מאחז פני כסא פרשו עליו עגנו. ביאורו פרש עליו שבועה עגנים וזהו חוססת ז', ואוחז ז' עגנים נקראים סוכה ועליהם נאמר (תהלים יח) סביבותיו סוכתו, ולכך נלטוינו במלות סוכה שנעשה סוכות כנגד אותן סוכות זהם עגנים שהקיף אותנו במדבר, ולפי שהיו שבועה על כן נלטוינו לעשות מלוא זו בחדש השביעי ושבעת ימים, ודבר ידוע ומקובל בעגנים אלו הפרושים על כסא הכבוד שהם סחוחים לקבל החסובה והחסלה שהרי החסובה מגעת עד כסא הכבוד, וזמן שישראל חוסחין העגנים מסחחמים ונעשין כמין סוכה הוא שכתוב (חייב ג) סוכה בעק לך וגו', ולפי שהנשמות הסהורות שרשן בכסא הכבוד ושם עיקר הסהרה היה מרמזי הסורה שכל מקום שחכר בתורה כסא הכבוד יזכיר מים בלדו הוא שכתוב (תהלים לג) נכון כסאך מאז וסמך ליה (שם) נשאו נהרום ה', וכתיב עוד (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון וסמוך ליה מקוה ישראל ה', וכן כתיב עוד סביבותיו סוכתו חשכת מים עבי שחקים. ולפי שהמים

עיקר הסהרה טוינו מרומז בסך הסוכה שאין מסככין בדבר המקבל פומאה שגא' (דברים פז) בלספך מגררך ומיקבך, ודעת האומר שמסככין בדבר המקבל פומאה הוא עוד הכתוב (במדבר פז) השוכן אחס בחוך פומאוחס, גם במדת הסוכה יש בו עוד עמוק כמו שהזכירו רז"ל במדרש מפסוק (תהלים ס) ועמק סכות חמדד וחין להאריך בכלן יוחר :

אמנם לפרש ולבאר טעם המלוא הזאת על דרך השכל, ידוע כי בחדש הזה בראשיתו נברא העולם ובאמלעיתו נלטוינו לעשות סוכה, ויש בבנין הסוכה רמז וזכרון שני העולמות העוה"ז והעוה"ב, העוה"ז הוא שהסוכה יש לה ג' דפנות רמז לבנין העוה"ז שיש לו שלשה דפנות מזרח ומערב ודרום כי נסון חין לו דופן, ומזה אמר הכתוב (חייב כו) נוטה נסון על חו, ואמרו רז"ל (ב"ב פ"ב דף כה ב) רוח לפנות חיה מסוככת, ועוד חז"ל הקרבנות רגל העולם שגא' (ויקרא ח) ושחם אוחו על ירך המזבח לפונה, משפט הסוכה שיעשה לה צורת פתח קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן זו היא צורת פתח והיא צורת ה"ח, וכבר ידעת מאמר רז"ל העוה"ז נברא בה"ח וזהו שאמר בגמרא (סוכה פ"ק דף ק"ז) ולריכה גמי צורת פתח, ואמר עוד חיה נותרת אלא בצורת פתח. העוה"ב כי יש צורך מוכרח להיות גובה הסוכה למעוט עשרה ספחים זהו ששגינו ושאינה גבוהה י' ספחים פסולה, והזכירו זה בגמרא מן הארון שהיה גבהו עשרה ספחים כענין שאמר הכתוב (שמות ה) ואמה וחצי קומתו, ועביו של כפרת היה טפח זמשלימו לעשרה והכרובים היו מן הכפרת למעלה סוככים כנפיהם, ונמלח למד כי החלל הזה עשרה ספחים והסך למעלה מעשרה, ובפירוש אמרו העוה"ב נברא ביו"ד, וידוע כי כל מה שמשיג האדם בעוה"ז אינו יכול להשיג כי אם באמלעות חמשת חושיו וכל מה שאפשר לו להשיג לו לעוה"ב הוא השגת עשר ספירות, וזה ביאור המאמר לרז"ל העוה"ז נברא בה"ח העוה"ב נברא ביו"ד. והרי לך שני עולמות נרמזים במלות הסוכה כי כאשר ישחל האדם ויסרח במעשה הסוכה עם חמשת חושיו ויעשה חכונחה וליורה בדבר גופני קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן ואח"כ יכנס לפנים בחלל הסוכה להיות אל על ראשו הנה זה רמז ודוגמא להשחלות האדם וסרחו בעוה"ז במעשה המלות עם חמשת חושיו ואחר כן יירש חיי העוה"ב בעשר ספירות להיות האור הבהיר הנקרא עשרה חוסף וסוכך על ראשו כמאמר רז"ל ועפרותיהן בראשיהן ונהגין מזיו השכינה, כי לא יתכן לו לאדם לירש העוה"ב אם לא יסרח בו בעוה"ז, וזהו שאמרו רז"ל (ע"ז פ"ק דף ג) מי שסרח בערב שבת יאכל בשבת מי שלא סרח מהיכן אוכל, ואח"כ כל המקיים מלות סוכה ונכנס בה עיניו אל הסך העשוי ללל ומסכים בדעתו כי הקב"ה ללן של ישראל והוא התגין עליהם כלל התגין מפני החמה הוא שכתוב (תהלים קכח) ה' שומרך ה' ללך על יד ימין. וכתיב (שיר ג) בללו חמדתי וישפתי

כד

סוכה

הקמח

וישנתי, וז"ש נשחמחה מרובה מלמח פסולה. ואמרו במדרש פי' הפירים רבה (שם) ונסו הגללים אלו שרי אומות העולם כי הכח המהיג את האומות נקרא אל: וכמה שאמר סוכה ישנה פסולה אי זו היא יבנה כל שעשה קודם החג שלבים יום ואם עשה לשם החג אפי' מתחלת השנה כשרה, מן המאמר הזה תוכל ללמוד כי בנין הסוכה רמז לבנין העולם, והעוה"ז מחודש כי הנושן מורה על קדמות ולפיכך פסולה ביושן אלא א"כ עשה לשם החג. שכיון שעשה לשם החג הרי היא מחודשת כאלו עשה עכשיו. וממה שאמרה תורה (ויקרא כג) צמכות חשבו שבעת ימים ודרשו ז"ל חשבו כעין הדורו כלומר שהמזוה הוא חין לה הפסק כל ז' אלא מזוה ביום ובלילה ולא כמזוה הלולב שמזוה ביום ולא בלילה, תוכל ללמוד כי מזוה הסוכה יש בה רמז לעוה"ב כי כן תענוג העוה"ב חין לו הפסק לעולם ולא סוף ותכלית, וזהו דרך התורה צרוב כי המזוה תבאר ענינה בתחתיים ותרמזו בעליונים. ומפני שהאדם אי אפשר לו שיירש העוה"ב ועוה"ז כי אם בידיעת התורה על כן תמלא מזוה זו שהיא רומזת לתורה, כי לשון סוכה לשון ראייה, אמרו רז"ל למה נקרא שמה יסכה שסוכה צרות הקדש חרנוס וישקף ואיסתכי וכחוב צמורה (חייב כח) אז ראה ויססרה וגו'. הסוכה צריכה אל ישראל מזהרין להסחוסף בלל התורה, הסוכה שלש דפנות והתורה שלשה חלקים תורה נביאים וכתובים המעמידין את העולם הוא שכתוב (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה וגו'. הכשר גובה הסוכה עשרה ספחים רמז ליי' הדברות. הכשר הרוחב שבעה ספחים רמז לשבע חכמות הנכללות בתורה. נמלא הכשר הדופן אורך ורוחב שבעים ספחים הוא שאמר שבעים פנים לתורה. חייב ישיבת הסוכה בין ביום בין בלילה וזה רמז לתורה שכתוב בה (יהושע א) והגית בו יומם ולילה. נשים פסורות מן הסוכה וכן הם פסורות מחלמוד תורה שגא' (דברים יא) ושנתם לבניך ולא לבנותיך, זש"ה (ירמיה כג) הלא בה דברי כאש נאם ה' וגו' מה פסית זה מתחלק לבמה ניוצונום כלומר מתחלק הסלע על ידו כך דברי תורה מתחלקים לבמה סעמים שהרי מזוה אחת סובלת כמה ענינים וסובלת כמה פעמים בדרך נגלה ונסתר. ואין לך לחמוה בזה אם מזוה מן המזוה או פסוק אחד מן התורה או מספרי הנבואה כולל כמה פנים מן הדעות, כי פעם הדבר הוא לפי שהמקום שמשם תולאות הנבואה הוא כלל כל הכחות העליונים וא"כ יסתייב שיהיה דיבור הנבואה מאותו המין שהוא יונק משם, כי מן הידוע שהקול של מתן תורה היה כולל כל כחות הבריות, הוא שאמרו במדרש (תהלים כס) קול ה' בכה בכחו לא גאמר אלא בכה בכחו של כל אחד ואחד היה הקול יורד לכל אחד ואחד כפי כחו, יונקים כפי כחן מעובדות כפי כחן בחורים כפי כחן אף משה כפי כחו. ואם אחת חמה על הדבר למד מן המן שלא היה יורד לישראל אלא כפי כחו של כל אחד ואחד, יונקים היה להנז כחלצ

משדי אמן שגא' (במדבר יא) והיה פעמו כפעם לשד השמן, בחורים אוכלין אותו כלחם שגא' (שמות כז) הנני ממטיר לכם לחם. זקנים היו אוכלים אותו דבש שגא' (שם) כלפיחיה בדבש, מולים היה להם כסלת מעורב בדבש ושמן שגא' (יחזקאל כז) ולחמי אשר נתתי לך סלת ודבש ושמן אכלת, והגויים סופמין אותו מר שגא' (שמות כז) והמן כזרע גד הוא, ומה אם המן היה משחנה ונהפך לכמה מינין לא כ"ש הקול שהיה משחנה לכל אחד ואחד כדי שלא יהו ניוקין שגא' (שם כ) וכל העם רואים את הקולות וגו' את הקול לא נאמר אלא את הקולות זהו שכתוב (חייב לו) ירעם אל בקולו נפלאות ככנתן הקב"ה התורה לישראל הראה להם בקולו פלאי פלאות, ע"כ במדרש. ולפיכך חייב אדם שיעשה סוכה צמורה ושיחבוק בענינה במושכל כי המזוה תכלית כונתם בהשגת המושכל לא בהשגת המורגש לבד. ומן הידוע שההשגות שלש השגה גשמית והשגה דמיונית והשגה שכלית. הדמיונית פחותה מכלן ואפשר שהיה שקרית או אמתית, הגשמית והשכלית שתייהן אמתיות אמתים חין מעלת הגשמית כמעלת השכלית, וכבר ידוע כי אבותינו על הים השיבו שתייהן השגה גשמית כשנקרע הים לשנים עשר גזרים לשנים עשר שבטים ועברו בהרגשת גופם, וזו היא השגה גשמית שהשיבו אמתת ההעברה באותו הגם המעולה, והשגה שכלית הוא שאמרו רז"ל ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי. וכיון שכל עיקר עשיית המזוה שיחבוק אדם בעיקרה שהוא המושכל והנסתר שבה ואין שלמות האדם אלא בשניהם, כי אכ"פ האדם יודע הנסתר שבמזוה לא יספר בכך שלא יעשה בנגלה, ועל זה אמר הכתוב (דברים כס) הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו וגו'. יאמר ידיעת המזוה בנסתר שבהם לה' אלהינו הם ואם העלה השגתנו שנדע אחת מהם לא נספר בכך מעשות המזוה בנגלה, והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות כלומר החייב מוטל עלינו לעשות בנגלה וכדידיעת הנסתר אי אפשר לנו להסתר מן הנגלה, כך שמעתי כשם הרמב"ן ז"ל שכתב בפירושו החומש שלו אבל לא זכינו בו כי לא הגיע לידינו בארצות האלה: ואע"פ שנלמדינו לעשות המזוה בנגלה חין עיקרה אלא בנסתר, ראייה לדבר כלי המשכן שהיו כלים גופניים להיות ליוז ודוגמא לדברים בכלים ורוחניות וחבנית להם כאמרו (שמות כה) וראה ועשה כחבניתם וגו' וכתוב (שם) ככל אשר אני מראה אותך את חבנית המשכן ואת חבנית כל כליו, וגם גן עדן שדר בו אדם הראשון ואילנותיו ונהרותיו הכל היו ציורין לענינים נעלמים נפלאים, וזהו שתמלא במעשה בראשית ויסע בפסוק אחד וילמח בפסוק שני זה למעלה וזה למטה, ולא אוכל לבאר כי התורה תכלול העליונים והתחתונים ואין לך חכמה שלא תהיה נרמזת בתורה, הן חכמת הכוכבים והמזלות הוא שכתוב (דברים ד) ושמרתם ועשייתם כי היא חכמתכם ובינחכם לעיני העמים ואמרו רז"ל אי זו היא חכמה ובינה.

זכינה. שהיא לפני העמים הוי אומר זה חשבון תקופות ומזלות, חכמות הרצואות הוא שכתוב (שמות טו) ויאמר להם שמוע השמע וגו' אני ה' רופאך. למדנו בכאן שיש במלות רפואה הגוף. וידוע הוא כי בזמן הנבואה היו חולי ישראל שואלין מן הנביא כמו ששואלין עתה מן הרופא כי לא הבא לאדם מחלה עם עבודת ה' ש' שכבר הכניח אותנו בחורטו (שם) וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך, ועם ה' לא נסרך לרופא, וכן שאר כל החכמות בלי פסק כלן רמוזות בחורה, ולכך נקראת המימה שנה' (תהלים יט) חורת ה' המימה ואלו היתה חסרת חכמה אחת מכל החכמות לא היה קורא אותה המימה. והנה דוד המלך ע"ה היה מתנהג ע"פ התורה השלימה והיו כל מעשיו שלמים וכל מה שהיה עושה היה מתיעץ בחורה הוא שאמר (שם קיט) גם עדותיך שעשועי אנכי עשיתי :

שנאת חנם

לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך וגו' (ויקרא יט), הכתוב הזה יזהיר את האדם על שנאת חנם; וענין שנאת חנם הוא שישנא אדם את חברו חנם שלא בסענה תחת אשר היה ראוי לאהוב אותו, והנה האהבה על שני חלקים, האחד מלד הסבב כאהבת האחים והאב לבנו והאיש לאשתו. והשני מלד החברה כשני אנשים נכרים שאין קורבה ביניהם כלל ומלד שהם רגילים לישב ביחד תמיד כל היום יש להם לב אחד ורגון אחד בכל הדברים, כי תתעורר אהבה ביניהם מלד החברה. ועל שני חלקים אלו נקראו ישראל אחים ורעים, להורות שראוי להם שתהיה אהבתם זה לזה אהבת האחים מלד הסבב ואהבת הרעים מלד החברה, וזהו שכתוב (תהלים קכב) למען אחי ורעי. ואין לך אומה ראויה שתהיה האהבה תקועה בהם ומדת השנאה מרוחקת מהם כישראל, שהרי אלוה שלנו אל אחד וכן כתיב (מלאכי ה) הלא אב אחד לכלנו הלא אל אחד בראנו. ואנחנו עם אחד שנה' (שמואל ב ז') ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ ויש לנו תורה אחת ומשפט אחד. ועל כן היה ראוי לנו שנהיה לב אחד ורגון אחד : שנאת חנם הוא חולי קשה ראש לכל עבירות שחורה תביא את האדם השונא את חברו שידבר עליו כזבים מה שלא היה ולא נברא, והרגיל לדבר כזבים הוא מן הכחות שאינן מקבלות פני שכינה שנה' (תהלים קא) דובר שקרים לא יכון לנגד עיני, ומן הכזבים תביאנו להעליל עליו ולהעיד עדות שקר, וכן אמר שלמה ע"ה (משלי כא) עד כזבים יאבד. ואמר (שם ו) ויפיח כזבים עד שקר, מחוך השנאה ידאג על הצלחת חברו ויעלזו ברעתו :

כל מי שתגבר עליו המדה האשוקלת הזאת הוא סותר ועוקר האחוה והרעיות הנזכרים בפסוק (תהלים קכב) למען אחי ורעי, והוא מכחיש עלמו שאינו מזרע אברהם לפי שכל מי שהוא מזרע אוחז

דרכו כענין שכתוב כי ידעתיו למפן אשר יטוה את בניי ואת ביתו אחריו וגו' :

שנאת חנם הוא חלוק לבנות שדעה בני אדם משתנים זה מזה ואינן מסכימין לדעת אחת, וכל אחד ואחד יש לו דעה בפני עצמו ואין לחבירו יחרון עליו ואין אחד מהם מכיר ערך מי שהוא גדול ממנו אלא שרוצים להיות כלם ראשים, ובכן דעותיהם ולבתיהם חלוקים ואין השכינה שורה בעם שלבו חלוק שכן דרשו ז"ל (דברים לג) ויהי בישרון מלך בהחסף ראשי עם כלומר כשהיו אנודה אחת, ואמר הנביא (הושע י) חלק לבס עתה יאשמו הוא וגו', ופירש הוא אותו חלוק הלכ. אין לרדך לומר שמועיל האחד הלכ בעבודת ה' שאף בע"ז מועיל והוא שכתוב (שם) חבור ענבים אפרים וגו'. כי אע"פ שהיה מן הראוי לסדרן מן העולם מסני שהם עובדי ענבים כיון שהם חבורה אחת ודעת אחת הגה לו כלומה אחרית לפי להם :

סיבת השלום ועיקרו הוא היחוד. וסיבת המחלוקת ועיקרו הוא הפירוד כלומר חלוק רגון והשתנות דבר מדבר, ומזה תמלא במעשה בראשית ביום ראשון שירמוז על היחוד לא תמלא בו שום קטרוג ולא שום חלוקה ופירוד דבר מדבר, אבל ביום שני שהוא תחלת שני שבו היתה החלוקה בין מים למים משם התחיל המחלוקת ופירוד הרגון והשתנות העניינים והמחלוקה היתה סבה כל מחלוקה וכל חלוק רגון בעליונים וכל חלוק לבנות בתחטוים. וזהו שלא נאמר בו כי טוב כי הסוב נעדר מסני המחלוקת והנה יום ב' היה סבה לכל החולקים שנמשכו אחריו מכחו ועל כן תמלא בכולם קטרוג ופירוד הרגון, ביום שלישי נאמר בו (בראשית ה) חולא הארץ עץ פרי עושה פרי והיא לא עשהה כן אלא עץ עושה פרי, ביום רביעי קטרגה הלבנה, ביום חמישי הרג את הנקבה וסירס את הזכר, ביום ששי חטאו אדם וחוה וגורשו מגן עדן ומי היה סבה הקטרוג ופירוד הרגון בכל הימים האלה יום שני שהבאים אחריו משכו מכחו והוא היה תחלה להם וסבה לקטרוג. וברי לך מדה זו של שנאת חנם שהיא חלוק לבנות נמשכת מן היום השני שלא נאמר בו כי טוב, וידוע כי בעון מדה זו חרב בית שני שכן דרשו ז"ל בית ראשון מפני מה חרב מפני ע"ז בית שני שאנו בקיאים בהן שהיו חסידים ואנשי מעשה מפני מה חרב מפני שנאת חנם. ואמרו במדרש איכה ולא עוד אלא שהיו שמחים במפלתם אלו על אלו שנה' (ירמיה יא) כי רעשתי אז העלווי וכתיב (משלי יז) שמח לאיד לא ינקה : ירחיב האדם שיחרחק מן המדה הזאת כי יש רבים מראין בשפתותיהם שהם אוהבים את חביריהם ויש שנאה פמונה בלבם ויהנכר זה לזה כדי שלא ישמר ממנו, ועל זה הזכיר שלמה ע"ה (שם כו) בשפתיו ינכר שונא. והזכיר עוד (שם) כסף סיגים מזופה על חרש שפתים וגו' לא אמר כסף מזופה על חרש כי היה טמון חשיכות לאותו דבור אבל אמר כסף סיגים יאמר השפתים הרודפים אחרי הבניות

הבריות מלשון (בראשית לא) כי דלקח אחרי כלומר רודפים לדבר להם חלקות ולבס רעה מצפנייה הנה זה כמו כסף סינים ואין בו חועלת כן המחלוקת הוא מטעה את הבריות וסבור אדם שחובו כזרו ואין בו חועלת בלוחו דבור כשם שאין חועלת בכסף סינים . וכבר ידעת כי יואב בן נרויה אחז הדרך הזה שהראה את עלמו אוהב לאבגר ולעמשה עד שהרג אותם וכן עשה ישמעאל בן נחניה לגדליה בן אחיקם עד שהרגו, ומי שמרגיל את עלמו במדה זו בינו לבין חבירו הלא יעשה כן בינו לבין הקב"ה וכענין הכתוב (תהלים עח) ויפחיתו בפיהם וגו' . ואמרו חכמי המוסר מי שזרע השגחה יקלור הנחמה, כלומר שינחם, ומפני שהעון חמור מאד החמיר בו הכתוב בלשונו ואמר (ויקרא יט) לא תשגח את אחיך בלבבך שכל שגחה חנם וחילוק לבבות בישראל אין השכינה שורה ביניהם, ולא ניתנה תורה לישראל עד שהיו לב אחד שכן דרשו רז"ל בכל המסעות כתיב ויסעו ויחנו אבל במחן תורה כתיב (שמות יט) ויחן עם ישראל נגד ההר שהיו בכל המסעות כולן נושעים במחלוקת וחוגים במחלוקת אבל במחן תורה כתיב ויחן עם שהיו כלם לב אחד וזהו באמר ויחן לשון יחיד, וכן אמר הכתוב (במדבר יד) בכל אוחותי אשר עשיתי בקרבן, בקרבם לא נאמר אלא בקרבן כלומר בעוד שהיו לב אחד כי בלתי זה לא היו ראויין לאוחות: הורבחה תוכיח את עמיך (ויקרא יט) זו מלוח עשה שיוכיח אדם את חבירו, וכפל התוכחות ללמד שלא יספיק לו שיוכיחו פעם אחת בלבד אלא צריך שיוכיחו פעמים רבות, וכן (ב"מ פ"ד דף לא) דרשו רז"ל השב חשיב אפי' מאה פעמים. וכן מלינו בכמה לשונות שכתוב בתורה בכל לשון שדרשו בהן כן כגון (דברים עו) פתוח תפתח את ידך. (שם) הענק הענק לו. (שם) העבט העביטו. התוכחה מביאה את האדם לדרך חיים הוא שכתוב (משלי ו) ודרך חיים תוכחת מוסר. ומי שאוהב את התוכחה סיבה לקיום התורה והשגחה את התוכחה סיבה לביטולה וקרוב הוא שיכפור ושיהיה נטרד מן העה"ז והעוה"ב, וע"ז אמר שלמה (שם כו) מוסר רע לעוזר אורח שוגח תוכחת ימות, יאמר מי שהוא עוזב אורח והוא שבא כנגד התורה לשעה יעגש במוסר רע כלומר יהיה נשפט ביסורין אבל מי בשוגח תוכחת קשה ממנו עד מאד כי לא יספיק לו שיעגש ביסורין בלבד אלא בעונש מיחה ולכך אמר ימות. עיקר קבלת התוכחה שיגיע אדם מזה לתיקון המדות שאם לא כן לשוא יוכיח המוכיח, והנה זה בדמיון החורש שאם לא יגיע לזריעה לשוא יחרוש. וידוע בחולדת האדמה שהיא נריכה שלשה דברים חרישה וזריעה והשקאה וכן הנפש נריכה שלשה דברים דוגמתם נמשלים להם והם התוכחה וקבלת התוכחות והקון המדות, ולכך ימשלו הכתובים התוכחה לחרישה כי כשם שעם החרישה חשוב האדמה הקשה הירוחה ונוחה כן עם התוכחה ישבר הלב ויכניע וירך עד אשר ישוב נשבר ונדכה. וקבלת התוכחה ימשיל לזריעה שאם הנוכה

אינו מקבל התוכחה אין דברי המוכיח מועילים כלום. שהרי עיקר התוכחה אינו אלא כדי שיבא אדם לקבל התוכחות כשם שאין עיקר החרישה אלא כדי שיבא לזריעה כי המוכיח לא יוכיח לעולם כשם שהחורש לא יחרוש לעולם. ותיקון המדות ימשילו להשקאה כי עם מה שיתקן אדם מדותיו ילליח בו קבלת התוכחה כשם שעם ההשקאה מללחת הזריעה. ומהענין הזה הזכיר שלמה ע"ה (שיר ב) אני מבצלת השרון שושנת העמקים, המשיל הנפש לחבצלת ולשושנה שאין הללחתם אלא ע"י השקאה וזהו לשון השרון והעמק שהם מקומות המים כי אם יללו ויגדלו ויקבלו גידול כן הנפש עיקר הללחתה ע"י תיקון המדות שהן שלמותה כשם שהשקאה שלמות כל זמתי הארץ. ומלינו ישעיה ע"ה שהיה מוכיח לישראל בצנין זה, ומביא להם ראייה מן החרישה והזריעה וההשקאה הוא שאמר (ישעיה כח) הכל היום יחרוש החורש לזרוע וכו'. יאמר וכי החורש על מנה לזרוע לעולם יהיה חורש א"כ מה יועיל, אף הנביאים המוכיחים אחכם לעולם יוכיחו ולא יועילו בתוכחותם וכי לעולם לא יזרע החורש אלא שיחרוש לעולם יפתח האדמה באתים ובכלי המחרישה. ויסדד לשון עבודת השדה (שם) הלא אם שיה פניה הלא זה דרך החורש כיון שחרש משה פני האדמה ואח"כ זרע (שם) והפיץ קצח מין אוכל הוא. ושם חטה שורה ואם בא לזרוע תבואה כך היה מנהגם זרע חטים בחמלע החרישה והשעורים זרע סביב להם לסימן, והכסמת זרע על כל גבולי השדה ומלדדיו, חטה שורה לשון שררה וגדולה זרעה בחמלע ונראית שורה על הכוסמת והשעורה, ויסרו למשפט כל מין ומין זרע במשפט וכפי המנהג, מבאן ואילך אלהיו יורנו לשון יורה ומלקוש, כלומר אחר שאדם עושה את שלו מה שבידו אף הקב"ה עושה את שלו שנותן המטר בעתו והרוח את הארץ והולידה והלמיתה, כי לא בחרון יודש קצח וכאשר יגיע זמן ביטול התבואה והגיע זמן הקליף דשין אותה ומכניסין אותה לטורן ולא במורג חרון דשין את הקצח כי די במטה וזהו כי במטה יחבש קצח וכמון בשבט, לפי שזרעו נוח לנאח מהוך קשין שלו, וגם לא אופן עגלה על כמון יוסב כי די בשבט וזהו וכמון בשבט, להם יודק אבל את מי דשין בדברים קשין את הלחם של תבואה לפי שאין זרעה נוח לנאח ואינה נוחה ליחבט, והלחם הזה לא לנאח כוחשין עליו וכשמסבין עליו חפני עגלה לדוקו ולדושו אפי' הגלגל הומם ומסבר ופרשיו כליו וכן שאר כלי העגלה המפרישין את התבואה לא ידוקו האופן אלא החרון, ועיקר המליצה הזאת לישיעה כדי להרחותם רמזים בדרך משל מופלא ומכוסה כי כאשר הכמון והקלח אין מכבידין עליהם במדושה גדולה לפי שנחבטין בנקלה כך אלו הייחם ממהרין לקבל התוכחה ועול התורה כהבואה הקשה לדוש ואין הזרע יכול לנאח לא בשבט ולא במטה ולא באופן עגלה כי אם בחרון ועל כן יכביד הקב"ה עליכם עול האומות הדומים למורג חרון חדש המדיק

ודש אחת הכל ועגל זה שהמשילו לחרוק הוא עגל סגור מלך אשור, ומתוך המשל שהוא אומר כי לא לנח אדום ידושו אנו למדין רחמי השי"ם על ישראל מחוק הפורענות כי כשם באין דישה ודיקה הלחם לנח בחרוז ויש לאותה דישה תכלית כאשר הזרע מתפרש מחוק הקשין כך אין דישה האומות ועול שלהם על ישראל לנח כי יש לו תכלית, וזהו לבון כי לא לנח אדום ידושו כלשון (שם) לא לנח יריב ולא לעולם יסור. וכשם שהדישה כלה כך השעבוד כלה וחזיו כלין וישראל חיים כלין כך פירש רבינו שלמה בענין הפרשה הזאת ובניאור המליצה והמשל. עוד יש בכלל המשל הזה ובסנימיו רמז כנגד סגור מלך אשור כי מפני שהוא היה חושב לבוא כנגד ירושלים והיה מתפאר כנגדה הודיע הנביא כי מעלתו עתידה שחשונה לא תעמוד על תכונה אחת לעולם כשם שהזמן משתנה מחרישה לזריעה זמין החורש על מנת לזרוע חורש לעולם אלא הוא זרע אחרי החרישה וזמן הזריעה משנה לזמן הדישה וזמן הדישה לסחינה, כן סגור מלך אשור ישתנה עליו הזמן ולא יגיע לזמן הסחינה אף כי שיאכל מן הלחם ועל זה אמר (ישעיה כח) והמס גלגל עגלתו ושרשיו לא ידוקו ופרשיו ממש כלומר מרכבותיו וסוסיו, ואמר לא ידוקו כלומר מה שדש לא יעשו דק כלומר לא יגיע לסחינה. עוד יש בכלל המשל הזה המופלח התעוררות על התורה ועל המצוות שהיו ישראל מתרשלים בהם. וכל הנסים שנעשו לישראל במצרים ועל הים וכמדבר המשילם לחרישה וכשם שהחורש לא יחרוש לעולם כן האומות והמופתיים לא יעשו בכל הזמנים, וע"ז אמר (שם כח) הכל היום יחרש החורש לזרוע, ומה שאמר יפתח וישדד אדמתו ירמוז על נקיון ישראל מע"ז בענין העגל ובעל פעור, ולשון אדמתו כאלו אמר אומתו. הלא אם שיהיה ראויים הם כל ישראל שיהיו שוים כלם בעבודת השם יתעלה ושיקבלו עליהם עול מצות. (שם) והפיץ קצת אלו מצות קלות שבמצוות עשה, וכמון יזרוק אלו מצות קלות שבמצוות לא תעשה, (שם) ושם חסה שורה אלו מצות חמורות שבמצוות עשה, ושעורה נסמן אלו מצות חמורות שבמצוות לא תעשה, (שם) וכוסמת גבולתו אלו הגדרים והסייגים של תורה, (שם) ויסרו למשפט אלהיו יורנו, ומה יורה אומתו כי לא בחרון יודש קצת כלומר הקב"ה מלמדו כי יש בחורה ובמצוות שפירחם קל ויש שפירחם מרובה (שם) כי לא בחרון יודש קצת, כלומר הקב"ה מלמדו, ואופן עגלה על כמון יוסב אלו המצוות שפירחם קל, לחם יודק אלו המצוות שפירחם מרובה, (שם) גם זאת מעם ה' נבחות יצאה הפליא ענה הגדיל חושיה מפני שיש בענין המשל הזה ענה נפלאה לישראל שיש להן לקבל תוכחה ויש בו התעוררות גם כן שיהיו נללים מקף מלך אשור כי יאבד הוא וכל חילותיו ולא יגיע לזמן הסחינה לכך אמר הפליא ענה, ומפני שיש בכלל המשל גם כן רמז על התורה ועל המצוות לכך אמר הגדיל חושיה. והמשיל המצות לזרע הארץ שהם מצוות

העולם ויש בקלתן רפואה לנוף כן התורה והמצוות הן מזון הגפז ויש בקימתן אריכות ימים ומלאכה למד שעיקר הכל התוכחה: ובמסכת ערכין (דף יז ב) פרק יש בערכין מנין לרואה בתבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו שנאמר (ויקרא יט) הוכח הוכיחו ולא קבל ממנו מנין שיחזור ויוכיחו ה"ל תוכיח יכול אפילו פניו משתנות תלמוד לומר (שם) ולא תשא עליו חטא. הוכח תוכיח אין לי אלא הרב לתלמיד תלמיד לרב מנין תלמוד לומר הוכח תוכיח מ"מ. ומאן דלא מוכח מתפש בהוא עון דאמר מר מי שאפשר לו למחות באנשי ביתו ואינו מוחה נחפש בו' על אנשי עירו כו' בכל העולם כלו נחפש על כל העולם כלו. דאמר רבי חנינא מאי דכתיב (ישעיה ה) הי' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו. אה שרים חטאו זקנים מה חטאו אלה עם זקנים שלא מיחו בשרים, ואמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב (יחזקאל ט) ויאמר ה' אלי עבור בחוך העיר בחוך ירושלים והתוית חו על מלחות האנשים הנאמחים והנאנקים, אמר הקב"ה לגבריאל לך רשום על מלחן של לדיקים חו של דיו כדי שלא ישלטו בהן מלאכי חבלה. ועל מלחן של רשעים חו של דם כדי שישלטו בהן מלאכי חבלה. אמרה מדה הדין לפני הקב"ה רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו ה"ל אלו לדיקים גמורים ואלו רשעים גמורים אמרו לפניו רבש"ע היה בידם למחות ולא מיחו אמר לה גלוי וידוע לפני שאם מיחו בידם לא היו מקבלין מהם אמרה לפניו רבש"ע אם לפניך גלוי להם מי גלוי חזר ואמר (שם) זקן ובחולה סף וכשים תהרגו למשחית ועל כל איש אשר עליו החו וגו'. מאי וממקדשי חתלו חני רב יוסף אל תקרי וממקדשי אלא ממקודשי אלו בני אדם שקיימו כל התורה מאל"ף ועד ת"ו, הא למדת שאפילו לדיקים גמורים נחששים על הדור, וכן הוא אומר (שם יד) והכרתי ממך לדיק ורשע לדיק על שלא מיחה ברשע, וכן אהה מוצא ביאשיה המלך שנחפש על דורו וכחוב בו (מ"ב יב) וכמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב אלה' בכל לבבו, וכן אמר הכתוב (ויקרא ה) חטאת הקהל הוא. ושמך ליה אשר נשיא יחסא. לימדך בזה כי חטאת הקהל הוא חטא הנשיא כי הנשיא נחפש על כלן כיון שבידו למחות, וכך כתוב (ביחזקאל ג) ואחה כי לא הזהרת רשע הוא בעונו ימות ודמו מידך חבקש. ועוד דרשו רז"ל (ויקרא כו) וכשלו איש באחיו איש בעון אחיו והעמידו זה בגמרא במי שבידו למחות ואינו מוחה, ועוד דרשו (דברים ח) ואשימם בראשיכם ואשמש כתיב ללמדך שאשמן של לבור בראשי הדיינים שיש בידם למחות, וכן מצינו במשה שכחוב בו (במדבר לח) ויקנוף משה על סקודי החיל והוא מלשון פקידות ומנוי כמו יסקד ה' ולא קנף משה אלא על הגדולים מנהיגי החיל ולימדך הכתוב שכל סרחון הדור חלוי בגדולים שיש בידם למחות שהרי כל מי שהכח בידו עליו להעניש כל עושי רשעה וכן אמר איוב על הקב"ה (איוב יב) עמו עוז ותושיה

לו שונג ומשנה, יאמר האדון יתצרך שטמו הכה ולו העונג להפרע מן השונג והמשנה כלומר מן הפועה והמטעה: אמרו רז"ל עד היכן הוכחה רב אמר עד הכאה והמחול אמר עד קללה רבי יוחנן אמר עד חיפה וכלן מקרא אחד דרשו (שמחול א"כ) ויחר אף שאל ביהונתן ויאמר לו בן נעות המלדות וכתיב (שם) ויפל שאל את החיית עליו להכותו. תני רבי אומר (חמיד פ"ה כח) אי זו הוא דרך ישרה שיצור לו האדם הוי אומר זה הוכחה והאוב הוכחה שכ"ז שהוכחה בעולם נחת רוח באה לעולם ברכה באה לעולם ורעה מסתלקת מן העולם שנאמר (משלי כט) ולמוכיחים ינעם ועליהם חבוא ברכת טוב:

אות ערבה עי"ן

שירן לאלהים זמרו שמו שלו לרוכב בערבות ציה שמו ועלזו לפניו (ההלים סח). יסד דוד המלך המזמור הזה על גאולת מזרים ומתן תורה. על גאולת מזרים הוא שאמר מושיב יחידיה ביתה וכו'. והזכיר אחריו אלהים בלחך לפני עמך בלעדך בשימון סלה ארץ רעשה גם שמים נספו מפני אלהים זה סיני. יאמר שירו לאלהים זמרו שמו על גאולת מזרים ויאמר שלו לרוכב בערבות ציה שמו ועלזו לפניו על מתן תורה. ויש לך להחזיק כי כנגד גאולת מזרים שהיתה בכח גדול וכיד חזקה הזכיר שירו לאלהים זמרו שמו המיוחד. וכן כנגד מתן תורה שכתוב בו אנכי ה' אלהיך הזכיר שלו לרוכב בערבות ציה שמו כי שמו המיוחד שהוא רוכב ערבות הוא ציה. וכענין שכתוב (ישעיה כו) כי ציה ה' לור עולמים. ומה שהזכיר בתורה לשון רוכב ערבות לפי שהגלגל העליון מכל שאר הגלגלים הוא ערבות והקב"ה עליון ושלים עליו כי לשון ציה מורה על ממשלה ושלטנות כי הוא יתעלה חידש הגלגלים ובראש יש מאין וכל כחם הגדול והעצום אינו אלא ממנו וכלם עבדיו ומשרתיו. ואימתי הראה הקב"ה השולטנות הזה בעליוניה ובשפלים אלא במעמד הקדוש במתן התורה וכענין שכתוב (דברים ד) אחת הראת לדעת כי ה' הוא האלהים, ואמר ועלזו לפניו על שם שהתורה משמחת את הלב וכענין שכתוב (ההלים יט) פקודי ה' ישרים משמחי לב. ועוד על שם המחול והשמחה שבין שני המחנות מחנה ישראל ששים רבוא ומחנה המלאכים שכתוב בהם רכב אלהים רבואים אלפי שנאן שיצאו אלו לקראת אלו כענין שכתוב (שמות יט) ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה שפעמו לקראת מהנה האלהים כי יצאו מחנה זה לעומת זה ועל זה הזכיר שלמה (שיר ו) כמחולת המחנים רמז על שתי המחנות ולשון שלו כמו שאמר עשו מסלה ופנו דרך לאדון הכל שבח ליתן לכם את התורה, ודרשו ז"ל במס' חגיגה פ' אין דורשין (דף יב) ז' רקיעים הן ואלו הן וילון רקיע שחקים צבול מעון מכון ערבות ואם כן ערבות הוא השביעי. ועליו הזכיר משה רבינו ע"ה (דברים לג) רוכב שמים

שמים בעזרך, וכדי להורות שלטנותו יתצרך על הגלגל השביעי הוא ערבות לכך קבעו לנו רבותינו חכמי האמת ז"ל מלות ערבה ביום שביעי, ונחתיי כל אחד ואחד מישראל ליסול בידו ערבה ביום זה מלבד הערבה שבלוב שהיא רומזת אל הענין הזה בעלמנו, לולב בתינו ארבעה הם ופרסם שבעה לולב אחד אחרונג אחד, שלשה הדסים ושתי ערבות, ויום שביעי של ערבה זה הוא יום כ"א לתשרי כמספר שם יה"ו שבו נחמס העולם לשש קלוות והוא יום כ"ז לבריאת עולם שנברא בכ"ה באלול ונקרא היום הזה יום החותם הגדול כנגד השם הגדול שבו נברא העולם ולכך נקרא הושענא רבה, וידוע כי היום הזה הוא חכלית החג וחכלית ההקפה גם תשלום ע' פרים כנגד ע' אומות עכו"ם שהיו מתמעטים והולכים וכנה ההקפה לרמזו להם כליה והכרתה מן העולם רמז לדבר יריחו שכל יום ויום היו מקיפין את העיר פעם אחת דכתיב (יהושע ז) ויהי ביום השביעי ויסובו את העיר שבע פעמים וחפול החומה תחתיה ובזמן שהיה ביהמ"ק קיים היו מקיפין המזבח בכל יום פעם אחת ובשביעי שבע פעמים. והמנהג להקיף דרך ימין שכל הקפות של מזבח ומחנותיו היו לימין שנא' (יחזקאל מג) ומעלותהו פנות קדים והכבש בדרום. היה, מכאן דרשו רבותינו ז"ל כל פינות שאחה סונה לא יהו אלא דרך ימין למזרח, כך דרשו רז"ל במסכת יומא (פ"ו דף סב ב) ובמסכת זבחים וכן מנהג כל ישראל שעושים ההקפה דרך ימין:

וצריך לדעם שיחזקו בגודל כח היום הזה שהוא יום כ"א ויום כ"ז ויום תשלום ע' פרים כנגד שרי האומות, כי כל כחות עתידין שישובו לסבחה הראשונה והוא ג"כ יום החותם הגדול העליון מלבד החתימה הראשונה של יום הכפורים כי כל הדברים האלה יש ויש עקרים גדולים ושרשים ענפים לא יכולם לב חושב ולא יעלו בידו מלד עיונו אלא אם כן קבלם מפה אל פה והיה בידו מסורת החכמה, נמלאת למד שההקפה שהיו ישראל מקיפים את יריחו צ"ל יום פעם אחת ובשביעי ז' פעמים הכל היה רמז לשכינה שהיא כלולה משש קלוות ולכך חלה מדת הדין על יריחו ונסלה החומה תחתיה, וכן היו ישראל במקדש מתכפרים על ידי המזבח ומדת הדין היתה חלה על האויבים ולא היה להם רשות לבא כנגד ישראל, וכן לעתיד תחזור השכינה לבית קדשי הקדשים ותחול מדת הדין בשוגאיהן של ישראל אשר הניקום ושעבדו בהם. וההקפה שאנו עושין בזמן הזה הוא סימן ורמז לעתיד שחפול חומת ארם ויהיו כלים ואבנים מן העולם שכן התנבא דניאל על החיה הרביעית (דניאל ז) עד די קפילת חיותא והובד גשמה ויהיבנ ליקידת אשא. ואז ישמח הר ציון וירושלים שנקראו מדבר וליה שנאמר (ישעיה סד) ציון מדבר היתה וירושלים שממה, וכן התנבא ישעיה שישמחו ציון וירושלים על פורענות ארם הוא שאמר (שם לה) יששום מדבר

מדבר וליה ותגל ערבה. וחפרת כחנללת :

עצרת

אשכיליה בדרך המים מתי חנוה אלי אהלהך בתם
 לבני בקרב ביתי (תהלים קא). הודיעו
 המלך דוד ע"ה בכחוב הזה כי כונת הלב הוא
 העיקר שהרי הלב משכן הנפש, וידוע שכל פעולות
 האדם הכליות הוא לחועלת הנפש לא לחועלת הגוף
 כי הגוף נברא לשמש הנפש ולהיות לה עזר במעשה
 הפעולות השכליות כמו שנבראת האשה להיות עזר
 לאדם הוא בכחוב (בראשית ב) אעשה לו עזר כנגדו
 ואמרו רבותינו ז"ל זכה עזר לא זכה כנגדו להלחם.
 כי אם הגוף עוזר את הנפש הנה שניהם בהסכמה
 אחת בעבודת השי"ת ובודאי זכה זכות גדול, ואם
 אין הגוף עוזר לנפש ואיננו נמשך אחריה ובה כנגדה
 אין לו זכות כלל זה שאמרו לא זכה כנגדו להלחם.
 והנה הנפש בדמיון הזכר והגוף בדמיון הנקבה.
 ומזה המשיל שלמה החוסר לאשה הוא שאמר (משלי
 ה) להניחך מאשה זרה. ואמר (שם) נפת חספנה
 שפתי זרה וזה מדבר על העטוי העולם שהחומר
 מבקש, וידוע כי כל פעולות האדם הנמשכות אחר
 דרכי השי"ת הן בלתי מכה השכל, והפעולות
 הסבביות בלתי מכה הסבב והפנע הוא המעשה
 אותו והפורדו מן העולם כמאמר רבותינו ז"ל הוא
 שכן הוא יזר הרע הוא מלאך המות, ואמנם אפשר
 לו לעשות הפעולות הסבביות בענין שיהיו בכלל דרכי
 השם יתברך כגון ההכרחיות שאי אפשר לו לעמוד
 זולתן, כגון המאכל והמשהה שיכוין בתזונותיו להיותו
 בריא בגופו כדי שיוכל לעבוד את השי"ת כי בהיותו
 חולה לא יוכל לעבדו, לא שיכוין להשיג הדברים
 המחוקים להגאח הגוף ולחוש הסעם אלא רזוי
 שחיה כונתו שיהיה בלי חולי לבד, גם בפעולת
 המסגל אין ראוי לו שיכוין להגאח עצמו רק לפריה
 ורביה כדי שיהיו לו בנים עובדי השי"ת וידריכס
 בדרך ישרה ושחיה כונתו בזה אולי יהיה לו בן
 חכם וגדול בישראל. וזאת כונתו בשאר פעולותיו
 כשיחפסק במחורה שלא תהיה כונתו להיות לו שפע
 מהממון והעושר ויקנה בתים ומגדלים, אלא שיהיה
 לו לחם חוקו כדי שלא יפרידנו חסרוננו מפעולת
 השי"ת ושהיה לו פנאי, ואפי' כשהוא יאן איפשר
 שיהיה לשם שמים ונמנאלת השינה עבודה לשי"ת,
 ואין ספק כי פעולות אלו אע"פ שהן פעולות
 ונמשכות אחר הסבב בכלל דרכי השי"ת הן ועל זה
 ארז"ל (אבות פ"ב) וכל מעשיך יהיו לשם
 שמים, ואמר הכחוב (משלי יו) גול אל ה' מעשיך
 ויכונן מחשבותיך, וכבר התפלל דוד ואמר (תהלים
 נא) לב סהור ברא לי אלהים וגו'. ביקש מאת השי"ת
 שיחזק/לו לב סהור ושחיה פהרת המחשבה דבקה
 בלבו, כי כשם שענפי האילן משתרגנן מן הפרש כן
 ענפי החסא משתרגים מן הלב שהוא שרש המחשבה,
 וע"ז אמר שלמה (משלי כ) מי יאמר זכיתי לבי

סהרתי מחסאתי, כלומר מי יאמר זכיתי לבי ולא נשארתי
 כי מדה רעה וזכן סהרתי מחסאתי כי אחרי שזכה
 האדם את לבו יפהר מחסאתו אבל עד שלא יזכה
 לבו לא יפהר מחסאתו כי ענש יענש על מדות
 הלב הרעות, ופוד כי המדות הרעות יולידו
 הפעולות הנפשות, וכתיב אחריו (שם) חבן וחבן איפה
 ואיפה תועבת ה' גם שניהם כלומר אחת גדולה
 ואחת קטנה ולוקח בגדולה ומוכר בקטנה תועבת ה'
 גם שניהם עונש הגדולה יותר על עונש הקטנה כי
 עונש הלוקח גדול בהונח המוכר וכן יאמרו המושלים
 כאשר לקחה קגית וכאשר מכרת האבדת קגיניך,
 ועל כן נאמר גם שניהם כי נענש גם על הקטנה,
 והנה חונאת חבן וחבן גדולה מאונחת איפה ואיפה כי
 יכול האדם להסחכל ולהחבון בעומק חלל האיפה
 ולהבחין שיעורה, על כן אמר גם שניהם כי יענש גם
 על איפה ואיפה, והזכיר שהם תועבת ה' אף על פי
 שלא שקל בהם כי הם סבה והזמנה לחסות צהנה,
 ולפי שהכחוב שלמעלה מדבר על זכות הלב נסמך
 הכחוב הזה אחריו, והביא מופת כי הלב שבו המדות
 הרעות אין לשי"ת חסן בו כי נכון למועדי רגל
 בעליו ולהכשילו בפעולותיו, כי מחשבות הלב יביאו
 הפעולות הרעות, וכתיב (דברים כט) פן יש בכס
 שרש שרה ראש ולענה יקרא הכחוב הלב הרע שרש
 שרה ראש הוא שרש המחשבה, ובה לבאר כי אם
 השם ית"י יחשב האיש שבידו מדות רעות של עץ
 ואבן אע"פ שלא חסא בהן מפני שהן מזומנות להכשיל
 אף כי נחשב האיש שבידו מדות רעות אע"פ שלא חסא
 בהן שהנה מועדות להכשילו ולא יתכן שיטהר מחסאתו
 עמהן כן כתב הר"ר יונה ז"ל, ולמדנו מכל זה
 שהעיקר חלוי בלב ואם הלב שלם עם השי"ת הכל
 שלם עם השי"ת ואם לב חסר הכל חסר וכמו שאמרו
 רחמנא ליבא צעי, ולכך אמר דוד נכחן אשכילה
 בדרך תמים וכו'. היה דוד ע"ה מדביק שכלו ברוה"ק
 ואומר אשכילה וסירושו אמליך עלי אור השכל ואחזיל
 עלי רוה"ק וסירש ואמר ועל ידימה אדביק שכלי
 ואמשך רוה"ק בדרך תמים כלומר שחיה בהשויות
 האיפות והמדות. וכל היום אני ממחין מתי חבא
 אלי כלומר שחיה חברהך עמי היה דוד ע"ה עובד
 נפשו מרכבה לשי"ת כאבות העולם והיה אומר מתי
 חבא אלי שאדבק ברוה"ק. והוסיף לשרש ואמר
 אהלהך בתם לבני כלומר אעמוד ביחוד הלב ונכונה
 זכה וביאר לו כי הלב הוא העיקר לכל דבר בענין
 שכחוב (תהלים י) חבין לבס תקשיב אזק. ומינו
 גם כן שהזכיר את שלמה בנו על כונת הלב הוא
 שאמר (דברי הימים א כא) ואזה שלמה בני דע את
 אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפנה כי כל
 לבבות דורש ה' וגו'. הזהירו חלה על ידיעת הי"ת
 ואמר דע את אלהי אביך לשי שהוא חלית המבוקש מן
 האדם שעליה נשאל לע"ל שאל עסקת נחורה פלסלת
 בחכמה, והחכמה הזאת היא ידיעה כי תורה והחכמה
 ב' דברים הם והידיעה הזאת היא חלית השלימות
 כאמרו (ירמיה עו) כי אם בואת יסהלל המסהלל
 השכל

השכל וידוע אותי . ומן הידוע שכל החכמות שבעולם
 חין אלה הנעות אל הידיעה הזאת ומדרגות וסולם
 לעלות אליה , ולא החכמות בלבד אלא חף המנות
 המעשיות , והידיעה הזאת היא מנות עשה שבתורה
 שנאמר (דברים ד') וידעת היום והשבות אל לבבך כי
 ה' הוא האלהים וגו' והעד על זה שהמחשבה אל הלב
 הוא עיון השכל מה שאמר הכתוב (ישעיה מד) ולא
 ישיב אל לבו לא דעת ולא חכמה לאמר . ואח"כ אמר
 ועבדהו שהעבודה לא תהא מכלתי הידיעה וראוי
 שתקדם הידיעה לעבודה שאלו לא ידענו איך יעבדנו
 ולשון עבודה כולל התפלה והקרבנות ואם לא ידענו
 איך יתפלל לפניו או איך יקריב לו קרבן . ומפורש
 אמרו בתורה כהנים כל כהן שאינו יודע לשם מי
 מקריב או לשם מי מקפיר חין עבודתו עבודה ועל
 כן אמר ועבדהו בלב שלם לפי ששלמה היה עתיד
 לבנות בית המקדש שהוא מקום הקרבנות לפיכך אמר
 לו כן כי עבודת התפלה והקרבנות נריבין כונה התפלה
 ממה שכתוב תבין לבס תקשיב אזנך . ביאור הכתוב כי
 התפלה הנשמעת היא הנעשית בכונה הלב . הקרבנות
 הוא מה שאמרו רז"ל במסכת סוכה (פ"ה דף נה ב)
 שבעים פרים למה כנגד שבעים אומות פר יחידי
 למה כנגד אומה יחידה . וביאור הענין כי בשבעת
 ימי הסוכות היו ישראל מקריבים שבעים פרים .
 ציום הראשון היו מקריבים י"ג פרים וי"ד כבשים ,
 ציום ב' היו מקריבים י"ב פרים וי"ד כבשים ציום ג'
 היו מקריבים י"א פרים וי"ד כבשים . ציום ד' י'
 פרים וי"ד כבשים וכו' . וכן בכל יום עד יום הז' שהיו
 מקריבין ז' פרים וי"ד כבשים , הפרים היו מתמעטין
 והולכין והכבשים קבועים וקיימים . ומה שאמרו
 כנגד ע' אומות כנגד שבעים שרי האומות לפי שכל
 אומה יש לה שר למעלה ומחוך אותה קרבן של ע'
 פרים שהיו ישראל מקריבין להקב"ה היו כרי האומות
 מתפלגין ברוה"ק כמו שעשה המלאך בקרבן מנות
 שכתוב בו (שופטים יג) ויעל מלאך ה' בלהב המזבח
 והיו משלימין פעולתם שנתמנו עליה כדי שיתחד
 השי"ת על הכל לפי שכל כח וכח יש כח אחד
 למעלה ממנו והוא מכיר הסוכה הבאה אליו ממי
 שלמעלה ממנו וכן חזרו זה מזה וזה למעלה מזה
 וכמו שכתוב (קהלת ה) כי גבוה מעל גבוה שומר
 וגבוהים עליהם , וכן מסנה לסנה עד הסנה
 העליונה שהוא סנת הכחות כלם וכלם מתאחדים
 בו והוא משפיע בהם כחו , ועל כן היו מקריבים
 ע' פרים לש"י כנגד ע' שרים הללו ועל זה כל כח
 מהם מכיר הכח שהוא עליון ממנו ומתקרב אליו
 להגדיל כחו ואותו העליון אלל הגבוה וכן מכה לכח
 עד הסנה העליונה ונמצא שכל אחד מהם נתיחד
 בשם האחד העליון שכולן וכלן מודים ומיחדים
 ומכירים שאין כחם אלא מכהו יתברך וזהו היחוד
 השלם שכלם מודים באחד למי שמקבלים כח ממנו .
 ועל כן נקרא קרבן שהוא מקריב הכחות וזהו לשון
 (במדבר כח) להקריב לי . ולא תמצא בתורה בשבעת
 הימים האלה שיזכיר בהן הכתוב לה' כי אם ציום
 הראשון בלבד להורות שאח"פ שאנו מקריבין ע'

פרים כנגד ע' שרים חין הכונה אלא לראש הממשלה ,
 כי ישראל היו מקריבים ע' פרים אלו לשם ית' כנגד
 ע' שרי האומות לכפר על האומות . וזה שארז"ל
 (סוכה פ"ה דף נה ב) חוי להם לאומות העולם
 שאבדו ואין יודעים מה אבדו בזמן שנית המקדש
 קים היה מזבח מכפר עליהם האידגא מאן מכפר
 עליהם , לומר שהיו ישראל בקרבנות הללו במקום
 האומות וזה שאמר הכתוב (תהלים קט) תחה
 אהבתי ישעוני ואני תפלה . ואמר במדרש תחת
 אהבתי ישעוני, תחה מולא בחג ישראל מקריבים ע'
 פרים על אומות העולם והיו ראויין לאהוב אותנו
 ולא די שאין אהבים אותנו אלא ששונאים אותנו
 הדא הוא דכתיב תחת אהבתי ישעוני ואני תפלה ,
 חני מתפלל ומביא קרבן עליהם . וכן בז' ימים אלו
 היו עושין אותה בכל יום ויום ניסוך היין וניסוך
 המים . ניסוך היין היו עושין בכל יום ויום מימות
 השנה עם ההמידין שהיו מקריבין בכל יום ויום
 ובענין שכתוב (ויקרא כג) וגםכו יין רביעית הבין
 לכבש האחד וגו' . היו עושין ניסוך היין ב' פעמים
 בכל יום אחד עם כל כבש וכבש אצל בשבעת ימי
 הסוכות שהוא יום הדין על המים היו עושין ניסוך
 המים מרמו הכתוב , וכמו שאמרו ז"ל במסכת תענית
 (פ"ק דף ב ב) נאמר בשני ונסכיהם בשני ונסכיה
 בשביעי כמשפטם במ"ס, הרי כאן מים מלאך רמו לניסוך
 המים מן ההורה והיו עושין ניסוך היין גם כן
 שכן כתיב בכל יום ויום משבעה אלו (במדבר כח)
 מלבד עולת התמיד ומנחתה ונסכה . וזה הוא
 ששנינו (סוכה פ"ד דף מב) סוכה וניסוך המים שבעה
 כי לא היה נעשה ניסוך המים כי אם בז' ימי
 הסוכות וזהו שכתוב (שיר השירים ב) הגלגלים נראו
 בארץ עם הזמיר הגיע וכו' . ופירשו ז"ל הגלגלים
 הניסוכין שאין באלו אלא משנה לשנה כן הזה
 שיואל משנה לשנה ועם הזמיר הגיע זמירת החג
 וקול התור נשמע בארצנו וקול מלאך שדומה לעגל
 ממונה על הגשמים . ודע כי כשם שהקרבנות
 נריבוח כונה כך ניסוך היין וניסוך המים , והוא
 שדרשו ז"ל (סענית פ"ג דף מו) בשעה שמנסכין מים
 בחג תהום אומר לחבירו אבש מימך ועילאה אומר
 החשיר מימך קול שני רעים חני שומע שנאמר
 (תהלים מב) תהום אל תהום קורא לקול ליטוריך .
 וסוד שני רעים הללו הן שני מלאכים שהיו עומדים
 שם בשעת ניסוך והיו לריבין לכוין אליהם , ומה
 שהיו פרי החג מתמעטים והולכים היה סימן כליה
 לאומות , והכבשים הקבועים היו כנגד ישראל
 הנקראים (ירמיה כ) שה סזורה והיו ל"ח כבשים
 בכל שבעה ימי סוכות כדי ללכות בהן הקללות
 שנמשנה תורה שהן ל"ח . הרמו בז' ימי סוכות וז'
 ימי פסח אחד הוא אלא שהפסח מורה על מהירות
 ענין ודבר נחון והסוכות שהוא כמין בית ודירה מורה
 על קביעות מקום וענין שלריך ישוב הדעת הוא הסוכה
 שהוא מלשון סוכה . ובמדרשו של רבי נחוניא בן
 הקנה מאי סכות בית דכתיב (בראשית לג) ויעקב
 נסע

נסע סכונה ויבן לו בית וכן אמר הכתוב (תהלים סח) ה' גם סיני בקדש קדש בסיוני לא נאמר אלא סיני בקדש מכאן שהקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו. ביום שמיני של חג היו מקריבין פר אחד כנגד הסוכה העליונה וכנגד אומה יתירה שלא נמסרה ביד מזל או כוכב או מלאך, וזהו שאמר הכתוב (במדבר כט) ביום השמיני עזרת תהיה לכם כלומר עזרתי לכם וכך ימים כיון שהגיע זמן לילך אמר להם בנקשה מכם עכצו עמי יום א' שקשה עלי פרידחכם, ולכך נקרא היום הזה עזרת ע"ש השכינה שהיא עזרת לישראל שהן אומה להקריב לפניו קרבן ביחוד וע"כ היה היום הזה חלוק מז' ימי הסוכות כמו שדרז"ל הכא פרים והכא פר אחד, הכא כתיב וביום השמיני וזהו שאמרו שמיני פז"ר קש"ב. פיים בפני עצמו, זמן בפני עצמו, רגל בפני עצמו. קרבן בפני עצמו, שיר בפני עצמו, ברכה בפני עצמה: והנה ז' ימי הסוכות שמיני של חג אחריהם הרי הוא כז' ימי הפסח שממנו חנו מונין שבעה שבועות ויום חמשים של מתן תורה אחריהם והימים הפסורים באמצע הם כחולו של מועד בין הראשון והשמיני ועל כן קורין רז"ל לחג שבועות עזרת כח' של חג שקראו הכתוב כן. הא למדת ששמיני של חג זה שקול כיום מתן תורה ושניהם נקראים עזרת, היום הזה קראו הכתוב עזרת על שם שהשכינה עזרת לישראל להקריב לפניו פר אחד כי לדיק אוכל לשווע נפשו. ויום מתן תורה קורין אותו חמשי האמת עזרת לפי שבו ביום נגלים שכינה על הר סיני וישראל שקבלו התורה היו נעצרים לחלקו וקבלו עליהם אלהותו ונזירותו, ועל כן הוקבע החג הזה ביום שמיני לפי שהוא שמינית אע"פ שהיא העשירית, והמשכיל יבין כי כנסת ישראל בת זוגו של שבת ומזה תמלא סוד הכתוב האומר עזרת היא פירוש עזרת של היא כלומר של שבת הנקראת היא שנאמר (שמות לא) ביני ובין בני ישראל אוח היא כי היא אלוה מן השבת הגדול. ומה שהיה עזרת של מתן תורה רחוק מז' ימי הפסח ויהיה עזרת של שמיני חג סמוך לשבעת ימי הסוכות כבר משלו רז"ל משל נאה למלך שהיו לו בנות נשואות במקום קרוב אית צומיא דייזלון וייחון אמר המלך אני ואחס נשמת יום אחר, כך בספח על ידי שישראל יולאין מן החורף לקין לפיכך רחוקה ממנו ל' יום דאית צומיא דייזלון וייחון אבל בחג על ידי שישראל יולאין מן הקץ לחורף ערמות לרכים קשה לפיכך אינה רחוקה ממנו חמשים יום דלית צומא דייזלון וייחון:

חייב האדם לשמות שמיני של חג זה כשאר ז' ימי החג אע"פ שבז' ימי החג הזכיר הכתוב (ויקרא כג) ושמתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים ובח' זה לא הזכיר כן, ושמתה זה של יום טוב אינה שיגעול אדם דלחוס ביחו אחריו ויאכל וישתה כל מיני מעדנים הוא לבדו עם אשתו ובניו שאין זו שמחת המנוה אלא שמחת כריסו ועליו נאמר (מלאכי

ב) וזריתו פרט על פניהם פרט חניכס, אבל עיקר השמחה שיהא אדם אוכל ופוחה ומאכיל על שלחנו העניים האמללים, ואוחן סאינס משניחין על הענין אלא עיקר כל השתדלותם בחגים להנחת גרונס לא לתת חלק לעניים עליהם הכתוב אומר (הושע ד) זכחיהם כלחם אונים להם כל אוכליו יעמלו וכו' ואין זה שמחה אלא קלות ראש ואין עיקר השמחה אלא כשיש בה נד לעבודה השי"ת:

שנינו במסכת סוכה (פ"ד דף מח) ההלל והשמחה שמונה וזו היא שמחת השואבה שהיו שמחין בה חכמי ישראל (פ"ה דף נח) חסידים ואנשי מעשה וראשי ישיבות היו מרקדין באבוקות של אור ואומרין דברי תשבחות ואלוים היו מנגנים בכנורות ובכל כלי שיר ועל שמחה זו אמרו רבותינו ז"ל שם (דף נח ב) מי שלא ראה ירושלים בתפארתה לא ראה כרך נחמד מעולם, מי שלא ראה בית המקדש בבנינו לא ראה בנין מפואר מעולם. מאי היא זה בנין הורדוס במאי בנייה אמר רבא באבני שישא ומרמרא, איבא דאמרי באבני שישא כוחלח ומרמרא אסיק שפה ועייל שפה כי היכי דליקביל סידא סבר למישעיייה בדהבא אמרי ליה רבנן שבקיה דהכי שפיר ספי דמיחוי כדאוחתא דימא, רבי יהודה אומר מי שלא ראה דיוסלוסטון של אלכסנדריא של מזרים לא ראה בכבודן של ישראל מעולם כמין בסילקי גדולה היתה סטיו לפנים מסטיו והיו בה ששים רבוא כפלים כיוצאי מזרים וע"א קתדראות של זהב היו שם כנגד ע"א זקנים וכל אחת מהן אינה פחותה מכ"ה אלף דינרי זהב, ובימה של זהב בנויה באמצע וחזן הכנסת עומד עליה והסודרים יבדו כיון שהגיע לענות חזן הלה מניף בסודרין ועונין חזן ולא היו יושבין מעורבבין אלא זהבים בפני עצמן, טרפיים בפני עצמן, גרדיים בפני עצמן, כספים בפני עצמן, נפחין בפני עצמן, כדי שיהא עני מכיר את בני אומותו ונסנה לשם ומשם מחסרנס ויולא. אמרו עליו על רבן שמעון בן גמליאל פשהיה שמת שמחת בית השואבה היה נוסל ח' אבוקות של אור בידו וזרקן כלפי מעלה ומקבל אחת וזרק אחת ואין אחת נוגעת בחברתה וכשמשתחופ נועץ שני גודליו בקרקע ושוחה ונושק את הרלפס וזוקף ואין כל צריה יכולה לעשות כן וזו היא קידה. אמרו עליו על הלל הזקן כשהיה שמת שמחת בית השואבה היה אומר אם אני כאן הכל כאן אם אני אין כאן מי כאן, והנה הלל הזקן היה גדול בחכמה וכמו שארז"ל כי שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן שלשים מהם ראויים שחברה שכינה עליהם כמשה רבינו ושלשים מהם ראויים שחמוד להם חמה כיהושע בן נון עשרים צינונים, גדול שבכלם יונחן בן עוזיאל אמרו עליו על יונתן בן עוזיאל בשעה שיושב ועוסק בתורה כל עוף שפורח עליו מיד נשרף, קטן שכולס רבן יוחנן בן זכאי אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה תלמוד הלכות אגדות דקדוקי סופרים גזרות שוות תקופות וגימטריאות משלות כובסים

כצעים ומשלות שופלים שיחת שדים שיחת דקלים שיחת מלאכי השרת מפשה מרכבה היות לחז"ל ורצח לקיים מה שנאמר (משלי ת) להגחיל לאוהבי ים ואולרותיהם אמלא . וכשם שהיה גדול בחכמה כן היה מופלג בחסידות ובענוה והיה עושה נפשו מרכבה לש"י כמו שאמרנו למעלה בדוד המלך שאמר לשכילה בדרך חמים, ועל כן אמר (סוכה פ"ה מח) אם אני כאן הכל כאן, ואין כוננו על עצמו דוקא אלא על האדם השלם כענין שאמרו (אבות פ"ק ז) אם אין אני לי מי לי . והיחה כוננו שהשכינה שורה עם האדם השלם זהו שאמר הכל כאן שהוא רמו לשכינה אף הקב"ה אומר לו אם תבא לביתי אני אני אבוא לביתך ואם לא תבוא לביתי אני לא אבא לביתך, וביאור זה אם אמה תבוא לביתי אם יש לך ידיעה שתדע ליחד שמי הרי שמו של הקב"ה נקרא עליך ומתיחד בך אני אבוא לביתך כלומר שתקרב אלך ואדבק עמך וזו היא שאלת דוד (תהלים קא) מחי תבוא אלי כי היה ממתין שיתיחד שכלו באור הפליון, וכשם שאמר דוד בכלן מחי תבוא אלי כך המאמר בהלל אם אמה תבוא לביתי אני אבוא לביתך, והוכיח זה מן הכתוב שאמר (שמות כ) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך :

ענוה

עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים (משלי כג) . יודיע הכתוב הזה שכל מדת הענוה כי יש כמה מעלות טובות נקשרות עמה, וביאור הכתוב כפשוטו כי השכר וההועלת המגיע לו לאדם מן הענוה בעולם הזה הוא ד' דברים ואלו הן יראת ושושר וכבוד וחיים . ומן הידוע כי מדת הענוה היא מדה גופנית בחצרת הנריוס והוא שיהיה אדם צינין וסגלן ומכבד את הנריוס ומדבר בסובתן ויהיה שומע עלבונו ושוחק, ומפך המדה הזאת הנופתת יעלה אדם למדת היראה שהיא מדה שכלית ויבא גם כן לידי עושר כי בעל מדת הענוה הוא שמח בחלקו, וידוע כי הון עתק ימעט צניני האדם עם הגאווה ויספיק לו המועט עם הענוה, וכיון שכן הוא מסתפק במועט ואינו מחאזה אל היטרונות והוא שמח בחלקו והנה זה עושר. וכמו שדרשו ז"ל (אבות פ"ג) אי זה עשיר השמח בחלקו, ויבא גם כן לידי כבוד כי כשהוא נמוט מן האלוות והוא שפל רוח יספיק לו מה שעלה לחלקו. הנה זה לו כבוד והוא שכתוב (משלי כט) ופסל רוח יתחך כבוד, וכתיב (שם יח) ולפני כבוד ענוה כי מי שיש לו כבוד מדת הענוה קדמה לו כבר ויבא לידי חיים כי המחאזה אל היטרונות הנה הוא דואג בשלא יפטר ולא יקוב חילו כמות נפשו והיו חיו חיי נטר על שלא השיג כל חפצו והדאגה מקלרת הימים וגמלא מפטר על עולם שאינו שלו אבל השמח בחלקו לא ידאג על מה שקנה וימלט מן הדאגה ויחיה חיי שלווה . ובמדרש עקב ענוה יראת ה' מה שעשה

חכמה עטרה לראשה עשה ענוה עקב לפוליה דכתיב (שם קיא) ראשית חכמה יראת ה' וכתיב עקב ענוה יראת ה', עשה המדרש מלם עקב מלשון עקב, ולמדנו מזה כי מדת הענוה גדולה מהחכמה כי היראה שהיא בראש החכמה הלא היא לרגל הענוה: וידוע כי לכל מדה מן המדות יש שתי קלוות קלה ראשון וקלה אחרון. ועוד יש שלישי והוא המנוע, ומדת הענוה היא ממונעת בין הקלה הראשון שהוא גאווה והקלה השני שהיא השפלות, והנה המינוע בכל שאר המדות הוא הדבר הבינוני והסוב לאדם שיבור לו ושיחנהג בו ושלם יפה לאחד מן הקלוות שהוא דבר רע ומר. ועל זה אמר שלמה (שם ד) שלם מעגל רגלך וגו', כיוון בזה להזהיר את האדם שידריך עצמו במינוע שתי הקלוות כלשון השלם שהוא ממונע בין שתי הכפות ואין יוצא לחוץ ואז יכונן כל מדותיו כי הוא הדרך הישר ללכת בו, וזהו שהוסיף ביאור ואמר אחריו אל תס ימין ושמאל כלומר שילך באמצע ולא יפה לאחת הקלוות, אבל במדת הענוה הוזהרנו בה שיטה אדם את עצמו אל הקלה האחרון שהיא מדת השפלות לא יבחר להשאר בדרך המינוע סן יתקרב לגבול הגאווה שהיא המדה המנונה המוקפת את האדם והמסרדת אותו בגוף ובנפש מן החיים המקריים ומן החיים הנלחיים ועל זה אמרו רז"ל במוסריהם במסכת (אבות פ"ד) מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה, וכפל המלה באמרו מאד מאד ללמד דעת את העם שיטה אדם עצמו אל הקלה האחרון שהוא השפלות, ומשני שהענוה מדה מסוארה ומעולה וסועלתה ענומה ומפורסמת לעין לכך הזכיר דוד על עצמו (תהלים נא) לב נשבר ונדכה. ואף על פי שהיה מלך גדול ונביא וגדול שבנביים זקנים וכענין שכתוב (ש"ב כג) יושב בשבת תחכמוני הפליג על מדת הענוה וקרא עצמו לב נשבר ונדכה וכן מלינו במשה רבינו ע"ה שהיה ראש הנביאים כלם ולא שבחו הכתוב בשאר המדות העליונות שהיו בו אלא במדת ענוה, וזה שאמר (במדבר יב) והאיש משה עניו מאד, והזכיר מאד לבאר כי משה רבינו לא רצה לעמוד על המינוע בלבד שהוא לשון ענו אבל הסה עצמו מן המינוע אל צד השפלות וע"כ הזכיר מאד :

ובב"ר גדולה מדת הענוה שאפילו בהקב"ה נאמרה שנא' (תהלים יח) ותתן לי מגן ישעך וימיק חסעדני וענותך תרבני, ותתן לי מגן ישעך אלו ישראל שכן כתיב (שם) מגן הוא לכל החוסיים בו, וימיק חסעדני זו התורה שנא' (דברים לג) מימינו אש דת לנו. וענותך תרבני וכי יש ענו מן האלהים תלמיד יושב לפני רבו ללמוד וכשנומר התלמיד אומר לרב הונעתך אבל ישראל היו למדים מן הקב"ה וכשבאין ליפטר אומר להם הקב"ה הרבה הונעתי אתכם שנא' (שם ח) ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם וגו' הוי אומר וענותך תרבני. רבי אומר מהו וענותך תרבני אומר רבי שמעון בן נזירא מי ענו כהקב"ה התלמיד אומר לרב בא ושנה לי שרק אחד

אחד והוא אומר לו לך וקדמי במקום פלוני אבל הקב"ה אינו כן אחר ליחזקאל (יחזקאל ג) קום לא אל הבקעה ושם אדבר אותך ויאלץ יחזקאל ומלאו להקב"ה שקדמו לשם שנה' (שם) ואקום ואלא אל הבקעה והנה שם כבוד ה' עומד הוי אומר וענותך חרבני, אחר רבי אלעזר בשם רבי ינחק ראה ענוה שביד הקב"ה ראה מה כתיב (שמות יב) משה ידבר והאלהים יענוו בקול הוי אומר וענותך חרבני, אחר רבי אבה בר כהנא ראה ענוה שביד הקב"ה ראה מה כתיב (יחזקאל מה) ויאמר ה' אלי השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי ה' אלהי ישראל בא בו והיה סגור. מלך צ"ו כבודו לכנס בשער הגדול ולא בשער הקטן. אבל הקב"ה נכנס בכבודו בשער הקטן הוי אומר וענותך חרבני. אחר רבי יהודה בר שלום התלמידים מהלכין ואת"כ הרב אבל הקב"ה אינו כן בשביל אברהם שהיה יושב ומשער אחר הקב"ה למלאכים נלך ונבקר את אברהם כשהן הולכין נגלה עליו האלהים ואחר כך המלאכים שנאמר (בראשית יח) וירא אליו ה' בחלוני ממרה ואחר כך וישא עיניו וירא וגו' הוי אומר וענותך חרבני, אחר רבי סימון ראה מה כתיב (שם) וילכו האנשים וישקפו על פני סדום וגו' לא היה לריך לומר אלא והאלהים עומד לפני אברהם אלא תיקון פוסרים הוא הוי אומר וענותך חרבני. אחר רבי סימון ראה מה ענו הקב"ה מלך צ"ו מזכיר שמו ואת"כ מזכיר קסיזמי שלו אבל הקב"ה הזכיר מעשיו תחלה שנה' בראשית ברא אלהים ע"כ במדרש:

ובדי להפליג על מדת הענוה ובעבור הראות את יקר תפארת גדולתה אחר כי המחזיק בה הוא מונסח שהוא בן העולם הבא והוא שאמרו במסכת סנהדרין (ס"י דף פ"ח:) שלחו מחס אי זהו בן העה"ב ענותן ושפל ברך מכיך נפשיה שייף ועייל שייף ונטיק לפי באורייתא תדירא ולא מחזיק עיבותא לנפשיה ויהי רבן עיניהו ברב עולא בר אבהו, הרי שהקדים מדת הענוה שהיא עליונה על כלם ואת"כ פרק מדת הענוה בגוף ונפש, שפל ברך הוא שהיה שפל עם בני העולם בענין משאו ומתנו בנחה עם הבריות זהו מדות הגוף. מכיך נפשיה הוא רוח שפלה שלא יהיה גבה רוח וזהו מדות הנפש, ובמס' אבות פרק בעשרה מאמרות כל מי שיש בו שלשה דברים הללו מחלמדיו של א"ה ושלשה דברים רעים אללו מחלמדיו של בלעם הרשע. עין טובה ונפש שפלה ורוח נמוכה מחלמדיו של א"ה, ושלשה דברים רעים הללו מחלמדיו של בלעם הרשע. מה בין תלמידיו של א"ה לתלמידיו של בלעם הרשע, תלמידיו של בלעם הרשע יורדין לגיהנם שנה' (מהלים גה) ואחת אלהים תורידם לבאר שחת וגו'. אבל תלמידיו של א"ה אולכין בעוה"ז ונוחלין העוה"ב, שנאמר (משלי ח) להמחיל אוהבי יש וגו'. וביאור זה כי עין טובה הוא שאין לו קנאה על חבירו והם על כבוד חבירו ככבוד עצמו. נפש שפלה שהוא משפיל את עצמו אלל הכל והוא מעורב עם הבריות, רוח

נמוכה היא מדת הענוה, ופירש הר"ם ז"ל ופין טובה היא מדת הסתפקות כלומר שאלם מסתפק במה שיש לו ואינו להוט אחר המותרות, ונפש שפלה הוא הזהירות, ורוח נמוכה היא הענוה היתירה, והשלשה שכנגדם והוא החריפות לקנות ממון הוא עין רעה הפך עין טובה ורוב התאוה הוא נפש רחבה והגאוה הוא רוח גבוהה, ושלש מעלות הן נחפרסמו לאברהם חבינו ומסני זה יקראו כל מי שימלאו בו אלו הפחיתות השלשה תלמידיו של בלעם אחר שהתנהג במדותיו. והזהירות לאברהם הוא שאמר לשרה (בראשית יב) הנה נא ידעתי כי חשה יפת מראה את. ואמרו רז"ל שמעולם לא נסתכל בה עד אותה שעה וזה חכמת הזהירות, ומדת ההסתפקות לאברהם הוא שהניח כל רכוש סדום ולא רצה ליהנות מתנו כמו שאמר (בראשית יד) אם מחוס ועד שרוך נעל. והענוה הוא שאמר (שם יח) ואנכי עפר ואפר. אבל בלעם נחפרסם על החריפות, על הממון הוא שכתוב (דברים כג) ואשר כבר עליך את בלעם בן בעור ועל התאוה הוא שיען לבלק להפקיר את הנשים לזנות עם ישראל ואין ספק כי ענתו של אדם נמשכת אחר טבעו, ועל הגאוה הוא שאמר נאה שומע אמרי אל ושם אמרו (אבות פ"ה) עז פנים לגיהנם ובוש פנים לגן עדן. ודבר ידוע כי הענוה ובושת הפנים סימן לאדם שהוא מזרע אברהם כי טבע הבנים נמשך אחר טבע האב וכן אמר הכתוב (בראשית יח) כי ידעתי למען אשר יזוה את בניו וגו' :

וידיע כי מדת הענוה מדרכי הש"י הוא ואנחנו מקבלי החורה נלסוינו שלך בדרכי הש"י שנה' (דברים כח) והלכת בדרכיו. וכמו שהזכרתי למעלה במדרש של פסוק וענותך חרבני, וכן אברהם חבינו החזיק במדה זו והתנהג בה, ולא ניחנה התורה לישראל עד שנתלבשו במדת הענוה הוא שכתוב במעמד הקדוש (שמות כ) כי לבצעור נסות אחכם וגו'. והיה לומר יראתו בלבבכם וכו' אבל דרשו רז"ל יראתו על פניכם זו הבושה, ומדת היראה שהיא כוללת יראת הלב ויראת הפנים היא עיקר כל התורה וכן אמר שלמה (קהלת יב) סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו' :

עושר

אל חיגע להעשיר מבינתך חדל, התעוף עיניך בו ואינו כי עשה יעשה לו כנפים וגו' (משלי כג). מדת העושר אין מעלתה כמדת הגבורה ואין לריך לומר כמדת החכמה כי מדת החכמה היא מלד הנפש ומדת הגבורה היא מלד הגוף! אבל מדת העושר אינה לא מלד הנפש ולא מלד הגוף אלא שהיא מדה חוץ לגוף מתקרבה ובה אל האדם לפעמים בלא יגיעה ובסבת סבוב הגלגל והכל על פי השנחה המשנית יחברך שהוא עליון על הכל ועושה הכל, והוא שאמר שלמה (שם כב) עשיר ורש נאספו עושה כלם

כלם ה'. ציבור הכחוב כי הפשיר והרש יש להם שגישה בגלגל ומלד הפגישה ההיא בחנופת הגלגל יהיה זה פשיר וזה עני ואפ"כ עושה כולם ה', כלומר אל חתוב שיהיה ענין העושר והעוני נמסר למרוצת הגלגלים וסבובם כי הכל נעשה ע"פ העונש והשכר ועל פי השגחת הכורא שהוא עליון על כלם ומנהיג אותם זהו עושה כלם ה'. ולפי שאין מדה העושר כמעלת הנצורה והחכמה לכך הזכיר הנביא באחרונה הוא שאמר (ירמיה ט) אל יתהלל חכם בחכמתו וגו'. הקדים החכמה והיא המעולה שהיא מלד הנפש ואחריו הגבורה שהיא מלד הגוף ובאחרונה הזכיר העושר שאינו לא מלד הנפש ולא מלד הגוף. ולמדך הכחוב כי העושר שהוא מעולה בעיני ההמון יותר מן החכמה והגבורה הוא יותר פחות אלל השכל ולכך הזכיר המדות כסדרן ואיחר מדה העושר: **מדת העושר יש בה תועלת ונזקים וכן בכל מדה ומדה מן המדות כגון, התועלת הוא שעם העושר יהיו דבריו נשמעים ויהיו לו אוהבים רבים בענין שכתוב (משלי יד) ואהבי עשיר רבים. ועם העושר יוכל לעשות המעשים הגדולים והמפעלים הנבחרים אשר בהם ימלא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם בענין מעשה הנדקה ופיזור הממון במעלות וכל מדות חמודות כי העושר לא נברא אלא שיעשה אדם ממנו מלוא, וכן אמרו במדרש לא נברא זהב בעולם אלא למלאכת המשכן שנא' (שמות לח) כל הזהב העשוי למלאכה, ונבראשית רבה אמר רבי שמעון בן לקיש לא היה העולם ראוי להשתמש בזהב ולמה נברא בשביל בית המקדש שנא' (בראשית ב) וזהב הארץ ההיא טוב כד"א (דברים ג) הנה הטוב הזה והלבנון. וכן מלינו בימי שלמה שצנה בית המקדש שלא היה לו חשיבות כלל שנא' (דה"ב ט) אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה. וכתיב (מ"א י) וישן שלמה את הכסף בירושלים כאבנים. ומן הידוע כי אין שלימות למדת החכמה מבלעדי העושר וכן הוא אומר (קהלת ו) כי כלל החכמה בכל הכסף כי החכמה אין חכמתו נשלמת כי אם במדת העושר, שהרי עם הארץ עשיר נכבד בעיני ההמון יותר ממנו, אבל שלמות החכמה הוא העושר והוא כבוד ועשרה אל החכם כי החכם מתפאר ומתעטר עמו כי ישחמש בו בכל מה שחלוהו החורה ויחייבוהו השכל, ועל זה אמר שלמה (משלי יד) עפרת חכמים עשרם אולת כסילים אולת, ציבור הכחוב כי העושר עפרה וכבוד אל החכם לא ישחמש בו כי אם בדברים אשר בהם יתפאר ויאשרו אותו רבים, והנה הוא צהסך מן הכסיל כאשר יעשר ויקום חילו ישחמש בו במעשה אולת וישחגע בו וכפל מלת אולת לכאר כי האולת היא אשר העושר הביאו אליה היא אולת גמורה חאו אולת כסילים אולת. החק שהרי בריבוי נמלאים חקים רבים ומכשולות העושים כי הוא סנה למדת הגאווה וענות עזות בענין שכתוב (שם יח) ועשיר יענה עזות ואוהביו הרבים יחזיקו את ידו על כל דבר פשע והוא ימשיכם אחריו לעשות מעשהו זר**

מעשהו ולעשות עבודתו נכריה עבודתו, וכסנת עשרו ירצה לנח ולתגבר על בני אדם, ואם החזיק בשקר ירצה לאמת דבריו ולא ירצה לחזור בו. ואמר הכחוב בענין העושר (דברים ח) ובקרך ולאך ירבוין וכסף וזהב ירבה לך וגו' ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך, לימדך הכחוב כי ריבוי העושר יביאו לדי גאווה וממנה יבא שיכח את הש"י, ומלינו שהחפלה שלמה על זה הוא שאמר (משלי ל) ריש ועובר אל חתן לי הפריפני לחם חקי. וביאר הפעם ואמר (שם) סן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה' וסן אורש וגנבתי ופפשתי שם אלהי:

לרוב החקים הנמלאים בעושר ולרוב הלרות הרבות והרעות שפרות ורבות ממנו שבהו החכמים את הפכו והוא מדת העניות, שכן דרשו במסכת חגיגה סרק ראשון (דף ט ב) אמר ליה אליהו לבר קפרא ואמרי ליה לרבי אלעזר מאי דכתיב (ישעיה מח) הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך כבוד עוני. מלמד שחור הקב"ה על כל מדות טובות ולא מלא להם לישראל תקנה אלא עניות אמר שמואל היינו דאמרי אינשי יאי עניותא לישראל כברא סומקא לפופיא חיוורא ע"כ. מנהג העושר כי כל מי שיקבץ ממנו מעט יתאוה עוד ליותר ואחר שיקבץ ממנו הרבה יתאוה לכפלים ולא ישבע לעולם כי ילך אל לא חכלית, וכן אמרו רז"ל אין אדם יונא מן העולם וחאי תאותו בידו יש בידו מנה מתאוה לעשותו ארבע מאות שנאמר (קהלת ג) אוהב כסף לא ישבע כסף זהו מנהג העושר ומנהגו כמנהג האש שכל מה שתוסף עליה על האש תוסף המדורה ותרבה שלהבת: **צריך אדם שיחבונן כי לולא שהעושר לורך גדול אל האדם וענין מוכרח לפרנסתו ולמה שהוא שלימות החכמה כמעשה הנדקה וזולתה היה ראוי אלל השכל שלא להחשיבו לכולם אלא שישים אותו במדרגת העפר עד שאלו ימלא בדרך כספים ודיגרי זהב לא יחמדם ואף אם יראה אבנים טובות ומרגליות לא יקחם כלל אלא שיהיו בעיניו כאבנים מן הנחל:**

ומן הידוע כי לא היה אדם מעולם להוס אלל העושר אלא אם כן היה לבו פנוי וריק מן החכמה, כי כל מי שפעם פעם חכמה יתחייב שיהיה העושר נבזה בעיניו נמאם, ושיהיו כל קניני העושה אלו בעיניים הגופניים במדרגה החתונה בחכלית הסתיות, וכן אמר הכחוב (חיוב כב) וסית על עפר בבר וגו'. ציבור הכחוב שיסית חיוב כל עשרו ורכושו במדרגת עפר וזהב אופיר שהיה לו כמו נחלים שלא יחשיבו כלום ושלא יזכרו ולא יבסח עליו אלא שיבכה בשי"ת זהו שאמר (שם) והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך, כי הוא יתברך העושר האמתי הקיים הנצחי. אין העושר חלוי בכחו של אדם ולא בשכלו כי יש כמה משכילי עם והמה יגיעים יגיעה רבה להשיגו ולא ישיגוהו ויש משיגים בלא יגיעה ועמל ואם כן אינו חלוי בלא במי שאמר והיה העולם וכן אמר הכחוב (דברים ח) ואמרת בלבבך כחי

כחי ועולם ידי עשה לי את החיל וכחציב וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח וגו', לימדך הכחוב שאין העושר לישראל מנד מערכת הכוכבים אלא מנד הקב"ה בעצמו שהוא חלקנו וזכרנו וזהו לכון כי הוא הנותן לך. ונראה לי לומר שהכחוב הזכיר בזה שני מישוטים מלה הוא ומלת לך. והכונה הוא ולא מערכת הכוכבים אשר משם בא העושר והשפע, לך ולא לשאר האומות העכו"ם לפי שאתם חלקו ביחוד ולא כן שאר האומות כי הם חלק הכוכבים והמזלות. ומה שהזכיר שלמה: (משלי כב) עשיר גרש נפגשו, שם ידבר בכלל העול. שנמסר לתנועת הגלגלים ומערכת הכוכבים והכל בהשגחת משניה שהוא עליון על כולם והוא שאמר עושה כולם ה', וכאן דבר משה בישראל בפרש כי כל עניני ישראל בהלכותם ובשלותם ונלהון מלחמותם אינו נמסר לכחות העליונים כי אינם נמסרים ביד המזל אלא לקוחים לחלק הדון הכל יחברך וממנו נשפע כל עניני בהשגחה מכוונת פרטית, ומפני שהעושר אינו תלוי ביגיעה ולא בשכלו והכונתו של אדם על כן הזכיר שלמה בכאן אל תיגע להעשיר. יאמר כי לא תרצה ליגע את עמך לאסוף עושר כאלו שהולכים במדברות ובמקומות השכנה או רוכבי ימים כדי שיכסלו ממנום, כי אשיפת העושר אינו תלוי ביגיעה ולא בשכלו של אדם וזהו ומצינתך חדל, ויש בדבר שתי ספיקות, האחד שלא תשיגנו ברוב יגיעה כי יש משיג במקרה ויש שלא ישיג אלו ייגע יומם ולילה אם כן אין למשכיל להכניס את עצמו בספק הזה, והשני שאף אם ישיגו ביגיעתו עוד יש ספק אם יעמוד צידו או המר ימירנו הזמן בעקום אחר כהרף עין זהו שסמך לו התעייף עיניך בו ואינו, וידוע כי אין לך עוף מגביה עפישתו כמו הנשר שהוא מלך על כל העופות ולכך המשיל הסגלוקת העושר מן העשיר להסתלקות הנשר מן הארץ על פני רקיע השמים, ואמרו במדרש אל תיגע להעשיר מצינתך חדל כשבח מן השמים מתקיים בשאינו בא מן השמים אינו מתקיים. שני עשירים גדולים עמדו בעולם א' מישראל קרח ואחד מהאומות העולם המן ושניהם אבדו מן העולם שלא הייתה מתנתם מן השמים שהיו חוששין אותה מהם, וכן אתה מוצא בבני גד ובבני ראובן שהיו עשירים הרבה והיה להם מקנה רב ואבדו את ממונם וישבו להם חוזה לארץ שהפרישו עצמן מאחיהם בשביל קנינם לטעך גלו תחלה מכל השבטים שנאמר (ד"ה א ה) ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי, זש"ה (תהלים פה) כי לא מוצא ומתערב ולא ממדבר הרים לא ממה שאדם יוצא ועמל בסחורה והולך ממזרח למערב עושה עושר ולא ממה שהוא מחזר במדבריות הוא מתרומם זהו ולא ממדבר הרים מלשון רוממות אלא מה הקב"ה עושה נוסל ממנו של זה זנותן לזה שנה' (שם) כי אלהים שופט זה ישליל וזה ירים. למה נקרא שם נכסים נכסים מזה ונגלים לזה, וכן אמר חנה (שמואל א ב) ה' מוריש ומעשיר משליל אף מרומם באף שהוא משליל לזה מרומם את זה לכך

נאמר (במדבר לב) ומקנה רב היה לבני גד ולבני ראובן, זש"ה (קהלת י) לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו. לב חכם לימינו זה משה ולב כסיל לשמאלו אלו בני ראובן ובני גד שעשו את העיקר ספל ואת הספל עיקר למה שחבבו את נכסיהם יותר מן הנפשות הוא שאמרו למשה (במדבר לב) גדרות לאן נבנה למקננו פה וערים לפגנו. אמר להם משה לא תעשו כך אלא עשו את העיקר עיקר תחלה בנו לכם ערים לפגכם ואחר כך וגדרות לנאככם. הוי אומר לב חכם לימינו, אמר להם הקב"ה אתם חבבתם ממונכם יותר מהנפשות חייכם אין זו ברכה שנאמר (משלי כ) נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבוך לכך נאמר אל היגע להעשיר מצינתך חדל. ואי זהו עשיר השמח בהלקו שנה' (תהלים קכה) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך:

אות פרנסה פ"א

השליך על ה' יסדך והוא יכלכלך לא יחן לעולם מוס ללדיק (שם כה). ידוע ומפורסם כי ענין הפרנסה עדות על הנפלאות הכ"י ועל רוב חסדיו ממה שהוא נותן לחם לכל בשר. ומחלק מזונות לכל צריה, והוא שאמרו רז"ל בפרק ערבי פסחים (דף קיח) למה נקרא שמו הלל הגדול על שם שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל צריוחיו, כי הוא יתעלה הנותן לכל אחד ואחד צורך פרנסתו ודי מחסורו אשר יחסר לו. וכן לכל אומה ואומה משבשים אומות שיש בעולם ואצ"פ שאינם ראויים לכך כי יש ציניהם כמה אומות שאין להם חורה ולא שום לחלוהית של מנוה אלא שהם עובדי עבודה זרה, וכן כל בעלי נפש התנועה שאין להם שכל ודעה גם כמה מיני חיות ומיני רחמים במדבר שהוא מסריף אותם ומשבשים וכענין שכתוב (שם קמז) נותן לבהמה לחמה וגו' והכל כאחד ניוזנין ומחסרנסיין מנד חסדו הגדול התמידי שאינו פושק, וכן אמר דוד ע"ה (תהלים קלו) נותן לכל בשר כי לעולם חסדו. ודרשו רז"ל (ע"ז דף מב) הקב"ה זן את העולם כלו מקרני ראמים עד ציני כניס כלומר מן הגדול ועד הקטן שבמין החי שאינו מדבר ואין לרין לומר במין האדם שהוא חי מדבר כי הוא יתעלה נותן לכולם הפרנסה ונותן להם את הכלם בעתו, ועל שם הפרנסה נקרא הקב"ה רועה שנאמר (תהלים פ) רועה ישראל האזינה. ובמדרש תהלים רועה ישראל האזינה מה הגאולה פלאים אף הפרנסה פלאים א"ר שמואל בר נחמן אף הפרנסה גדולה מן הגאולה שהגאולה ע"י מלאך שנאמר (בראשית מח) המלאך הגואל אותי. והפרנסה ע"י הקב"ה שנא' האלהים הרועה אותי וכתיב רועה ישראל האזינה. בוא וראה כמה גדול כח הפרנסה שהרי חלקי העולם הצריכין פרנסה הן ד'. ואלו הן דומם ולומח ומי ומדבר. וכל אחד ואחד פרנסתו מוכנת לו כפי ערכו וענינו הראוי לו. הדומם והם ההרים והגבעות והאבנים והמסכות

כד

פרנסה

הקמה

והמהכות , הפרנסה שלהם הוא קיומם בעולם והפסדם ובטולם מהיותם הוא העדר פרנסתם וכ"ז שהיותם קיימת ולורטן שלימה אותו קיום הוא פרנסת שלהן , והשחיקה והרקבון בהם הוא העדר הפרנסה . ואם כן פרנסת הדומם היא עומדת בעלמו וגופו . הגומת יש לו מעלה יהרה על הדומם בנפש הגומת שבו מה שאין כן לדומם שאין לו נפש כלל , ופרנסת הגומת הוא יניקתו מלחות הארץ וכפי עילוי הגומת על הדומם כן פרנסתו מתרחקת ממנו יותר מפרנסת הדומם שהרי פרנסת הדומם בעלמו וגופו ופרנסת הגומת לריך הוא שיינק ממקום שסמוך לו . החי יש לו מעלה על הגומת בנפש החנוטה שבו וכפי עילוי על הגומת פרנסתו מתרחקת ממנו יותר שהוא לריך לרדוף אחריו ברחוק מקום שהרי אפשר לו בכך להתנועע וללכת שם . המדבר והוא מין האדם יש לו מעלה על כלם בנפש הזכיות שבו וכפי עילוי על הכל אין פרנסתו מוכנת לו כל כך שאם יתנועע שם ימלאנה אלא לריך הוא שיטרה במזונותיו יותר ויותר ע"י חבייה ובישול וחקון המאכל , ואע"פ שפרנסת האדם חונק מוכנת לו כל כך כמו לשאר החלקים אין זה אלא מלך חכמה ושכל שבו כי מאחר שהוא יודע ויכול ומהיר לטרוח במלאכות יטרח בזה , אבל הסד השי"ת עמו בכ"מ להכין לו פרנסתו שברא לכל ספה וספה ממי הגשמים שביל ודרך שאלמלא כן היו שוספין כל העולם , ומי שברא לכל אחד ואחד מן העשבים מקום נאות לטבעו שאלמלא כן היו כל מקומות שוים בעשבים ולא יהיו מקומותיהן חלוקים כמו שהם . ומי שברא לכל שער ושער שבראש מעין א' בפני עלמו שהוא יונק ממנו , הוא המזמין פרנסתו לכל אחד ואחד מן הבריות , וכענין שדרשו רז"ל בס' השופטים (דף יו) מי פלג לשטף העלה בערבויא קורין לשער שטפח לכל שער ושער שיש באדם ברא לו הקב"ה מעין בפני עלמו , ולכך הזכיר דוד בכאן ואמר השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך , וכבר ביארו לנו רז"ל מל"י יהבך שהוא מלשון משא , וכמו שאמרו מ"י מגילה (פ"ב דף יח) לא הוו ידעי רבנן מאי השלך על ה' יהבך עד דבמצינו לההוא טייעא דקאמר לההוא גברא שקול יהבך ושדי אגמלאי , וידוע כי כל אחד ואחד מבני אדם יש עליו עול ומשא לפרנס את עלמו או בני ביתו כי הפרנסה ענין הכרחי אי אפשר לעמוד מבלעדיו ולכך יאמר הכתוב שישליך האדם המשא ההוא על בטחון השי"ת ואם יעשה כן הוא יכלכלנו וחסדו הגדול יסובבנו מאחר שהוא חולה בטחוננו בו כמו שכתוב (תהלים לח) והבוטח בה' חסד יסובבנו , וטעם (שם נה) לא יתן לעולם מוס ללדיק כי האיש המבליך יהבו על הבי"ת הוא יכלכל אותו , ואמנם פעמים שיתמושש בפרנסתו מפני חסאו אבל הלדיק הגמור לא יתמושש לעולם בפרנסתו כענין שכתוב (שם לז) נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי לדיק נעזב וגו' , ויש שחיה לנסות אנשי התרמית ומלפוניהם הרעים כשהם רואים זה ממחרים לסור מעבודת השי"ת והסים להתרעות אל אנשי הרשע וללמוד ממעשיהם ויתברר הדבר לחלשים ויראה הנאמן בעבודתו וסבלו עד ששולטים בו ומביישים אותו ומקבל שבר מהשי"ת על זה כמו שידעת מענין אליהו עם איזבל וירמיהו עם אנשי דורו ע"כ . ולכך ילשרך אדם שיהיו עיניו חלויות תמיד אל ה' שיסיק לו פרנסתו ושיסדיף אותו לחם חקו והמלך שלמה שאל זאת הוא שאמר (שם ל) הסריפני לחם חקי . ואע"פ שלחם חקו של שלמה היה עושר רב והון עתק בכל יום אע"כ אותו לחם חקו היה הכרחי לשלמה מלך מלכותו כמו לחם חקו של אחד משאר בני אדם השליים . ועוד כי מדת העוני נמלאת בצריות כענין שכתוב (דברים טו) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ . ודרז"ל לעולם יתפלל אדם על מדה זו שאם לא בא הוא

וחזיריו לא יקרא נעזב ואינו בכלל הדרך הזה : וידוע כי יש בדבר פעמים רבים בענין מניעת הזמנת הפרנסה ללדיקים וכחך בזה החכם הגדול רבי צחי בן בקודה ז"ל בספר חובת הלבבות שחיבר וזה לבונו , דע כי הפנים שבעבורה ימנע מן הלדיק הזמנת מזונותיו ופרשו עד שיפיר עליו ויבטח בו אפשר שיהיה לעון שקדו לו החתייב להפרע ממנו כענין (משלי יח) הן לדיק בארץ יאולס . ויש שיהיה דרך התמורה בעוה"כ כמו שאמר (דברים ח) להטיבך באחרייך . ויש שיהיה להראות סבלו והסכנתו הטובה בעבודת השם כדי שילמדו בני אדם ממנו כענין איוב . ויש שיהיה ליישב אנשי דורו ויבחנוהו השי"ת בעוני ובריב והלחים להראות חסידותו ועבודתו לשם ית' מבלעדיהם כמ"ש הכתוב (ישעיה נג) אכן חליינו נשא ומכאובינו סבלס . ויש שיהיה מפני שאינו מקנה לשי"ת לקחת הדין מאנשי דורו כמו שידעת מענין עלי ובניו שאמר בהם בכתוב (שמואל א ב) והיה כל הגוהר צביחק יבא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם ואמר ספחני נח אל אחת הכהונות לאכול פת לחם , אבל טובת הכורח יתברך על הרשע יש שי"ת בעבור טובה שקדמה לו יגמלהו השי"ת עליה בעוה"כ כמו שאמר (דברים ח) ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו , ואמר בו התרגום ומשלם לשונאיו סבון דאינון עבדין קדמוהי בחייהון לאובדיהון , ויש שחיה על דרך הספקדון אללו עד שיטן לו ה' יתברך בן לדיק שיהיה ראוי לה כמו שאמר (איוב כז) יכין ולדיק ילבש . ואמר שלמה (קהלת ב) ולחופא נתן ענין לאסוף ולכעוס לחת לטוב לפני האלהים , ואפשר שחיה הסבה גדולה שבסבות מותו ורעתו כמו שאמר (שם ה) עושר שמור לבעליו לרעתו , ואפשר שחיה להאריך לו הכורח עד שישוב ויהיה ראוי לו כמו שידעת מענין מנשה , ויש שחיה לחסד שקדם לאביו והיה ראוי להטיב לו בעבורו כמו שנאמר (מלכים ב י) ליהוא בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל ואמר (משלי ב) מתהלך בחומו לדיק אשרי בניו אחריו ואמר (שם לז) נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי לדיק נעזב וגו' , ויש שחיה לנסות אנשי התרמית ומלפוניהם הרעים כשהם רואים זה ממחרים לסור מעבודת השי"ת והסים להתרעות אל אנשי הרשע וללמוד ממעשיהם ויתברר הדבר לחלשים ויראה הנאמן בעבודתו וסבלו עד ששולטים בו ומביישים אותו ומקבל שבר מהשי"ת על זה כמו שידעת מענין אליהו עם איזבל וירמיהו עם אנשי דורו ע"כ . ולכך ילשרך אדם שיהיו עיניו חלויות תמיד אל ה' שיסיק לו פרנסתו ושיסדיף אותו לחם חקו והמלך שלמה שאל זאת הוא שאמר (שם ל) הסריפני לחם חקי . ואע"פ שלחם חקו של שלמה היה עושר רב והון עתק בכל יום אע"כ אותו לחם חקו היה הכרחי לשלמה מלך מלכותו כמו לחם חקו של אחד משאר בני אדם השליים . ועוד כי מדת העוני נמלאת בצריות כענין שכתוב (דברים טו) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ . ודרז"ל לעולם יתפלל אדם על מדה זו שאם לא בא הוא

הוא בא בנו ואם לא בא בנו בא בן בנו שנא' (שם) כי בגלל הדבר הזה גלגל הוא שחוזר בעולם . והנוסח הזה המשליך יהנו על השי"ת לריך הוא שיחשוב כי מי שמטריף ומפרנס את העוף באויר והאפרוח בחוק הבינה שאין שם מקום ודרך לעבור המזון ואעפ"כ אין הפרנסה מנועה ממנו בחסד השי"ת על אחת כמה וכמה שיפרנס את האדם שיש בו נפש שכלית וההשגחה בו פרטית מנד שכלו ולא ימנע ממנו הפרנסה , וכן אמר הכתוב (תהלים לד) ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב וכתיב (שם קיח) טרף נתן ליראיו . ואין לריך לומר אם הצוטח דר ביישוב אלא אפי' היה דר במדבר שם יזמין לו הקב"ה פרנסתו שכן מצינו באלהיו שנתן לו הקב"ה פרנסתו במדבר ע"י עופות הוא שכתוב (מלכים א' יז) והעורבים מביאים לו לחם ובשר בצקר ולחם ובשר בערב . וכיון שכן חייב אדם שיחלה בצחווו בהקב"ה צפנין הפרנסה , ובטעה שיהיה חסר המזונות ובביתו אין לחם ואין שמלה שיהיה חזק בצטחווו יותר ויותר ממה שהיה בביתו בר ולהם ומזון שיספיק לו כל ימי חייו מתוך הרבוי , כי באותו רבוי אפשר שישלום בו הסגע והמקרה ולא כן בצטחווו, וישראל במדבר שהיה המן מרנסתם לא היה יורד להם לאדם אחד או לשנים אלא בכל יום ויום , והטעם בזה כדי שיהיו עיניהם נשואות להקב"ה בכל יום וכדי להרגילם במדת הבטחון, וכבר הזכרתי זה באות ב"ת בטחון . ודרשו רז"ל כל מי שיש לו מה שיאכל היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מקסני אמנה למדונו בזה כי השלם במדת הבטחון יש לו להשוב בצטחווו של הקב"ה ואין לו לחוש מה יאכל ביום מחר כי מי שיביא יום מחר ויוציא חמה מנרתקה' הוא יזמין לו פרנסתו ויתן אליו אכלו בעתו . וכן דרשו זכרונם לברכה בכחוצות ריש סרק מניחות האשה (דף סז ב) עיני כל אליך יטברו ואחה נוחן להם אחאכלם בעתו בעתם לא נאמר אלא בעתו מלמד שכל אחד ואחד נוחן לו הקב"ה פרנסתו בעתו . ועל זה אמר דוד בבאן השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך . וטעם יכלכלך בנחת ולא בנער בכבוד ולא בביוז כיון שהוא משליך יהנו על הקב"ה, ופסוק מלא הוא (משליי) לא ירעיב ה' נפש נדיק . וכיון שהקב"ה מכלכלו ונוחן לו פרנסתו יטריך שיודה וישבח לשמו בזה ואע"פ שפרנסתו שהוא מתפרנס בה היא בדוחק ובמלאום הלא טוב לו זה מידו של הקב"ה ממה שהיה מתפרנס בה ממחנות בשר ודם בריוח והעדפה , וק"ו מיונה שכן דרשו רז"ל (בראשית ח) והנה עלה זית סרף צפיה אמרה יונה לפני הקב"ה מוסב שיהיו מזונותי מרורין כזית בידי הקב"ה ואל יהיו מחוקים כדבש בידי צ"ו , וענין סרף מלשון מזונות כענין (משלי ל) הקריפני לחם חוקי . ומה שאמרו רז"ל (מ"ק דף כח) בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזל תליא מילתא אין להבין שיהיה הענין תלוי במזל וכפי משפטי המערכת ושלא תועיל התפלה בהם שכבר מצינו שגאו שלשתן בזכות התפלה . אבל המאמר

הזה בא להודיענו כמה גדול כח התפלה כי כל מה שנגזר במערכת הכוכבים יכול הקב"ה לבטלו כי גם חכמי הכוכבים מודים בכך בטענת שהקב"ה הוא הכלל ומערכת הכוכבים הוא הפרט והכלל גדול מן הפרט ויכול הוא לבטל כחו, ובכל מה שנגזר ממקרי האדם מכת המערכת אפשר לו לאדם לבטלו בזכותו בלא תפלה ובלא זעקה כלל אלא שידאג ויטפער בלבו ורענין שכתוב (תהלים קמה) רצון יראיו יעשה כלו' ברצון בלבד שהקב"ה ממלא כל רצונו בלא שישראל כלל, אבל בשלשה ענינים אלו לריך תפלה כי שלשתן תלוי במזל והתפלה על המזל, וכן מצינו שנישנו שלשתן בכח התפלה שהוא על המזל . בניס ניחנו לרחל שנאמר (בראשית ל) וישמע אליה אלהים וישתח אח רחמה . חיי לחזקיה שנאמר (ישעיה לח) שמעתי את תפלתך הנני יוסיף על ימך יחמש עשרה שנה . ומזוני לאלהיו ולאלישע שמצינו שנתברו המזונות ונילו מן הרעב, והרי המאמר הזה לרז"ל הערה על כח התפלה להודיענו כי הם תלויים במזל ולכך יטריך ריבוי תפלה בהם כדי לבטל המזל בכח התפלה כמו שנתבאר בשלשם ע"י תפלה . ומפני שבנתינת המזונות נעשה בהם גם צביטול כח המערכת המשילו החכמים נתינת המזונות לקריעת ים סוף, ומפני שקריעת הים היה גם מפורסם וזה נסתר לכך אמרו כקריעת ולא קריעת, וכן אמרו (ערכי פסחים דף ק"ט) קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף דכתיב (תהלים קלו) לגוזר ים סוף לגזרים וכתיב (שם) נוחן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו :

פסח

דברי אגור בן יקא המשא נאם הגבר לחייתאל לחייתאל ואוכל (משלי ל) . מצינו לשון דברי שהוא נופל על חכמת המחקר ועל עיני הטבע שכן הפרשה מדברת על ארבע יסודות כמו שפרש והולך מי עלה שמים וירד מי אסף רוח בחשניו מי לרר מים בצמלה מי הקים כל אפסי ארץ . וכן תמלא ספר קהלת שהוא ספר המחקר שפתח במלת דברי ואמר דברי קהלת בן דוד ומשרש והולך כמו בן ענין ד' יסודות, וכן ספר ירמיה פתח במלת דברי ואמר דברי ירמיהו בן חלקיהו ומפרש והולך ענין הטבע הוא שאמר (ירמיה א) בטרם אגידך צבטן ידעתך כי האיש הנביא לריך שיהיה מוכן לנבואה מתחלת היצירה. אגור הוא שלמה מלשון (משלי י) אגור בקין בן משכיל (שם ו) אגרה בקליר מאכלה ועל שם שאגר את החכמה . ומטעם זה נקרא קהלת על שם שנתקלה החכמה בנפשו . בן יקא שאגר הבינה והקיאה לבני העולם, וזהו שכתוב (קהלת יב) ויותר שהיה קהלת חכה עוד לימד דעת את העם און והקר ותקן משלים הרבה. אמר קהלת חכם והם שני שבחים ויאמר הכתוב מלבד היתרון שהיה לו הוא שהיה קהלת והיה חכם שאלו חכם אחר אמר דבריו היו הכריות חייבי לשמעם

לשמעם ולהתבונן בהם אף כי אמרם קבלת ואלו קבלת
 אמרן מדעת עלמו בדרך החכמה היו חייבין לשמעם
 אף כי אמרן ברה"ק, עוד למד דעת אח העם.
 ואזן שפעה אזנים לתורה, וחקר שהוא השיג חכמת
 המחקר. חקן מבליט הרבה ע"י המשל הקל אדם
 מתבונן נפלאות כמו שתמלא מרגלית שיה אלק זוז ע"י
 פחילה קלה. המשא כמו ואני חפלה. וענינו גדול
 בנבואה וכן להודיענו ששלמה היה גדול במחקר
 ממלת דברי וגדול בנבואה ממלת המשא, ומה שקורא
 הכתוב את הנבואה בלשון משא לפי שהנביא לריך
 להיות משיא עלמו מן הדברים הגופניים. נחש הגבר
 לאיחיל לאיחיל ואוכל שני חכמים היו בדורו והיו
 שואלין לו בחכמת ארבעה יסודות והיה איחיל גדול
 מאוכל בחכמה ועל כן כפל את שמו כענין נח נח
 אברהם אברהם שהכפל חשיבות גדולה. כי בער
 חוכי מאיש יוחר מכל איש ואמר על עלמו כן הסך
 ממה שהעיד הכתוב עליו ואמר (מלכים א' ד) ויחכם
 מכל האדם. ולא בינת אדם לי, אין לי הבינה
 המיוחסת אל האדם אשר בה יש לו יתרון על שאר
 בעלי חיים, והזכיר שלשה מדות בינה חכמה ודעת
 קדושים יש משרשין שהבינה למטה מן הכל וחכמה
 למעלה מן הבינה ודעת למעלה מהחכמה. וסירוש
 הכתוב לא למדתי חכמה ואיך אדע דעת קדושים
 שהוא למעלה מן החכמה והלשון עלמו כמחמיהימה
 שהזכיר שלש מדות אלו לפי שכל פעולות הטבע וכל
 חכמת המחקר מיוסדים עליהם וכחם נבראו הוא
 שכתו' (משלי ג) בחכמה יסד ארץ וגו' וכיוון לומר כן
 איך אדע עניני הטבע כי המעלות שהטבע נברא
 בהם איני יודע:

עוד יש לפרש בשלש מדות הללו שכלם מעלה אחת
 והכל הוזר אל החכמה אמנם יש בהם הפרש כי
 המשיג הדברים הרחוקים מן העיון בדרך קבלה
 שקבלו הוא הנקרא חכמה זהו שאמר ולא למדתי חכמה
 כלומר שגריך למוד, והמשיג הדברים הקרובים מלד
 העיון הוא הנקרא יודע כאמרו (שמות ב) וירא אלהים
 את בני ישראל וידע אלהים והמשיג הדברים הבינוניים
 שאינם קרובים מן העיון ולא רחוקים נקרא חכמה
 וא"כ שנוי השמות של החכמה לפי שינוי ההשגות ומ"מ
 הכל חכמה, ומה שהשפיל שלמה את עלמו כל כך היא
 מדה השלמים בחכמה דרך שפלות וענוה כאדם
 שמבקש החכמה לכבוד החכמה לא לכבוד הבריות
 שיכבדוהו ושיתפאר בעיניהם, ומזה אמר הכתוב
 (משלי יד) בלב נכון תנוח חכמה ובקרצ כסילים חודע
 הגבון הוא מתעסק בחכמה ליחרון הכשר מעלתה ומכיר
 יקר תשארם גדולתה והיא לפונה אמו ואיש לא ידע
 תאמר לכל סכל הוא הוא נכון וחכם זהו שנאמר
 (שם) יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט. ביחוד
 טוב שיחזיק את עלמו בסכלות מעט שיש בו ממה
 שיחזיק את עלמו חכם ונכבד. ובקרצ הכסילים חודע
 הכסילים לא יפנו החכמה לעולם כי אין חשנם מן
 החכמה כי אם להחכבד ולהתייחס ועיקר עמלם בה
 למטן ידעו הבריות שהוא למד חכמה. ורז"ל הביאו

משל על זה משני נהרות חדקל ופרת ויגוה שדרש.
 פרת אומר לו לחדקל מפני מה קולך נשמע אמר להן
 הלואי שישמע קולי בין הנהרות. אומר לו לפרת
 מפני מה אין קולך נשמע אמר מעשי מוכיחים אדם
 זורע בי ירק יולא לשלשה ימים נוסע נסיעה יולאה
 לשלשה ימים. וביחוד זה כי חדקל הוא נהר קטן
 וקולו נשמע ופרת נהר גדול ואין קולו נשמע, עוד
 הביאו משל לענין זה ואמרו אסתירא בלגינא קיש קיש
 קריא לפי שהאסתירא אין הללוות מקומה ולפיכך
 קיש קיש קריא אבל אם ינתן הזוז בכיס שהוא מקוש
 שמה ינוח וקולו לא ישמע. ודרשו רז"ל (בב"מ פ"ז
 דף פ"ה ב) מאי דכתיב בלב נכון תנוח חכמה זה
 ת"ח בן ת"ח ובקרצ כסילים חודע זה ת"ח בן ע"ס
 הארץ אמר עולא היינו דאמרי אינשא אסתירא בלגינא
 קיש קיש קריא. ובמדרש משלי דברי אגור בן יקא
 המשא דברי אלו דבריו של שלמה אגור שאגר חלניו
 לחכמה. בן יקא בן שהוא נקי מכל חטא. המשא
 שנשא עולו של הקב"ה, נחש הגבר ששרתה עליו רוח
 הקדש, לאיחיל שהבין אהיותו של אל. לאיחיל
 שהבין אהיותו של מלאכי השרת. ואוכל שהוא יכול
 לעמוד בהן. מי עלה שמים וירד מי אסף רוח בחפניו
 מי נרר מים בשמלה מי הקים כל אפסי ארץ מה שמו
 ומה שם בנו כי חדע. כל אמרת אלוה נרופה מן
 הוא לכל החוסים בו. אל חוסף על דבריו פן יוכיח
 בך ונכזב. כונת שלמה בפסוקים אלו במניעת שאר
 החכמות ושלא יתעסק בהם זולתי בחכמת התורה
 שהיא הכוללת כל החכמות. ולפיכך הזכיר בפסוק
 מי עלה שמים ד' יסודות שהן כלל לחכמת הגלגלים
 ולבריאת העולם השפל דומה לזמת חי ומדבר, רמו
 יסוד האש במלת שמים שהיא מלה מורכבת אש ומים
 ואמר מי עלה שמים וירד כלומר מי ידע יסוד האש
 מהו ומי יגיד לנו מהותו וטבעותו, מי אסף רוח
 בחפניו כלומר מי יודע ענין האויר מהו ואיך הוא
 חיות כל נברא. מי נרר מים בשמלה קרא העבים
 שמלה כי העבים שמלת השמים ומלבושם, מי הקים
 כל אפסי ארץ כלומר מי יודע יסוד העפר והארץ
 מהיכן היתה מה שמו של החכם היודע עניני הטבע
 הנעלמים האלה ומה שם בנו אם נשאר לו זרע לאותו
 חכם ונשאלהו אולי ידע, לפי שענפי האילן מעידים
 על השרש הטוב וכל אלה הם עניני המחקר ולכך
 סתח במלת דברי שהוא מלה מורה על המחקר, ואחר
 ששאל זה בדרך התימה ונשאר הענין מסותר ונעלם
 ובקש ולא מלא אמר כל אמרת אלוה נרופה כנגד
 המשא שהזכיר שהיא הנבואה ולמעלה מן המחקר,
 יאמר אין ראוי שתעבוק בהכמת המחקר או בשאר
 החכמות זולתי בחכמת התורה והמנות לפי שהחכמות
 האלה מצלת ידיעת חכמת התורה מביאות את האדם
 אל החקירה הנמנעת שאשרה לנו התורה והיא חקירת
 מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור, ועל
 כן המשיל תורתנו לכסף נרוף שאין בו סיג לומר כי
 שאר החכמות הן כסף אבל לא כסף נרוף כי יש בהן
 סיג והסיג שבהן הוא שהן מולידות דעות נפסדות
 באמונה

בחמונה. והענין הזה בעלמו הזהיר שלמה בספר קהלת אמר (קהלת יב) ויותר מהמה בני הזהר, והוא חוזר למעלה דברי חכמים כדרכות, יאמר הזהר פן תתעסק בחכמות ביותר מהם כלומר ביותר מדברי חכמים לפי שבאר חכמות עשות ספרים הרבה אין קץ כמו (איוב יב) הקץ לדברי רוח:

ובצינו סדור היסודות בספר קהלת כסדור הזה בעלמו חוץ מיסוד העפר שהוא אחרון בכחוב הזה והוא ראשון בספר קהלת באמרו (ח) והארץ לעולם עומדת. ואחרי כן חוזר לסדרו הראוי שהוא האש והרוח והמים. האש זרחה השמש וגו'. והרוח סובב סובב הולך הרוח. המים כל הנחלים הולכים אל הים, וכונת קהלת במה שהתחיל מן הארץ לפי שספר קהלת הוא ספר המחקר וראוי לו להתחיל מן הנקודה, והנה שלמה למד זה מספר בראשית שהוא גם כן ספר המחקר שהתחיל ביסוד הארץ באמרו והארץ הייתה תהו ובהו ואח"כ הזכיר וחשך על פני תהום שהוא האש היסודי שהיא חשכה ואח"כ הזכיר ורוח אלהים מרחפת על פני המים, ולהודיע שספר קהלת מיוסד על המחקר כענין בראשית לא תמנא בקהלת ולא בבראשית שיזכיר השם המיוחד רק שם אלהים המורה על פעולת המחקר והסדור והעם בשניהם אחד, גם ספר איוב שעיקרו חכמת המחקר והיה חכם גדול בחכמה זו אחז הסדר הזה בעלמו הוא שנאמר (איוב כה) כי לקוחת הארץ יביט חמת כל השמים יראה לעשות לרוח משקל ומים חכן במדה נמלאת למד שאיוב תפס בחכמת מחקרו סדור קהלת וסדור בראשית:

ויש לפרש עוד מי עלה שמים וירד הכונה בכחוב הזה להכחובן בנפלאות מעשיו של הקב"ה בצריות בעלי חיים שברא שכל אחד מהם מורכב מד' יסודות, וזה שאמר מי עלה שמים וירד כלומר מי עלה למדרגת החכמה הזאת וירד בעומקה שידע היאך נבראת מיסוד האש בריה הנקראת בלשון רז"ל סלמנדרה בהסקת הכבשן שבע שנים רגופים. ולמדנו זה מן הכחוב האומר (ויקרא יח) והלכז למינהו כי הלכז שני מינין הא' ערוד והשני סלמנדרה. מי אסף רוח בחפניו יאמר מי החכם היודע חכמ' זו והיא בידו ובחפניו היאך נבראים צריות מיסוד הרוח והן העופות שבאוויר. מי לרר מים גם מיסוד המים והם הדגים. מי הקים כל אפסי ארץ גם מיסוד העפר והן הבהמות והחיות, וזה שדרשו רז"ל (חולין דף קכז) כשהיה ר"ע מגיע אלל מקרא זה והלכז למינהו היה אומר (תהלים קד) מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית בראת צריות גדילות ציב צריות גדילות ביבשה. שבים אלמלא יוצאות ליבשה מיד מחות ושביבשה אלמלא נכנסות לים מיד מחות. בראת צריות גדילות באש צריות גדילות באויר. שבאש אלמלא יוצאות לאויר מיד מחות ושביאיר אלמלא נכנסות לאש מיד מחות. הוי אומר מה רבו מעשיך ה' וגו'. ולפי שיש בכל הנבראים מקצתן אשורים ומקצתן מותרין אמר כל אמרת אלוה לרופה. לומר כי כונת החורה הייתה

בהיתר מקצת ונאסור מקצת כדי ללרף הדעות ולזכך השכל: ובמדרש מי עלה שמים זה משה שנא' (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים. וירד זה משה שנא' (שם) וירד משה מן ההר. מי אסף רוח בחפניו זה משה שנא' (שם ט) כלחתי את העיר אפרוש את כפי אל ה'. מי לרר מים בשמלה זה משה שנא' (שם טו) נלכו כמו נד. מי הקים כל אפסי ארץ זה משה שהקים המשכן שנא' (שם מ) ויקם משה את המשכן, ד"א מי עלה שמים זה אליהו שנאמר (מ"ב ב) ויעל אליהו בשערה השמים. מי אסף רוח בחפניו זה אליהו שנאמר (שם א יז) אש יהיו השנים האלה על ומסר וגו'. מי לרר מים זה אליהו שנא' (שם ז ב) ויקח אליה את אדרתו. מי הקים כל אפסי זה אליהו שהחיה את המת שנא' (שם א יז) רחי חי בך. ד"א מי עלה שמים זה הקב"ה שנאמר (תהלים מז) עלה אלהים בתרועה וירד זה הקב"ה שנא' (שמות יט) וירד ה' על הר סיני. מי אסף רוח בחפניו זה הקב"ה שנא' (איוב יב) אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש. ומי לרר מים זה הקב"ה שנאמר (שם כז) לורר מים בעביו ולא נבקע עין תחתם. מי הקים כל אפסי זה הקב"ה שנא' (שמותל אב) ה' ממית ומחיה, מה שמו שדי שמו ה' לבאוח שמו. ומה שם בנו בני בכורי ישראל, ולפיכך סמך לזה כל אמרת אלוה לרופה שא"ל לחורה בלא ישראל וא"ל לישראל בלא חורה. בלא הכחוב הזה לבאר כי כונת הש"י בחורה ובמלות ללרף בכן הדעות ולהשיג בכן המושכלות. ועל הכונה הזאת באה מלות הפסח כדי להחפור ולקבוע בנפש שורש החמונה והעבודה, וע"כ לזה הכחוב לשחוט הפסח לעיניהם של מצריים שהיו עובדין לעזרת האלון, שהרי המצריים לא היה להם אלוה מלד המזלות ולא מלד הכוכבים ולא מלד בריאת העולם אלא מלד הסובה שכל המטיב להם היה ראוי אללם לעבדו, וע"כ הענין היו עובדים לעזרת האלון כמו שאמר הכחוב (שמות ח) כי תועבת מצרים מזבח לה' אלהינו, בעבור שהיתה מנעת להם טובה גדולה מלד מלד האלון יותר מכל שאר בע"ח ואין בני אדם משעבדין אותן בגושם כענין שוריים לחרישה ופוסים לרכיבה, והחיות אינן תחת ידם שאינן נוחות להכבש כמו האלון והן מזיקות לבני אדם ואשר אינם מזיקות אינן מועילות לבעליהם כלום ואין להם בהם הנאה זולתי שהם מאכליו, אבל מין האלון היה נכבד בעיניהם וראוי לעבוד לורתו יותר מכל לורת שאר הנבראים שהאדם לריך לפרות אחריהם ואין משעבדין בגופן אלא שמנעת מהן לבעליהן. טובה בגיזה ובחלב ובולדות ובשביל זה היה האלון נכבד בעיניהם וראוי לעבדו, ומן הפעם הזה היו המלכים עושין עלמן אלוהות לרוב גדלם וממשלתם והיכולת להרוג או להטיב יותר משאר האדם, כמו נמרוד שהיה עושה עלמו אלוה, הוא שאמר עליו הכחוב (בראשית ו) הוא היה גבור יד לפני ה', וכן פרעה שהיה אומר שהוא עשה את עלמו ונילום נהרו כמו שאמר עליו הנביא (יחזקאל כט) החנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו וכו', וכנגד הדעת הנפסדת

הנפסדת הזאת אמר דוד (תהלים ק) דעו כי ה' הוא חלויים הוא עשנו וגו', ולא נמלא בחורה מי שיעשה ענמו חלוי חלל מלך לפי שהיכולת בידו יוצר מבאר בני אדם. ומן הענין הזה יוכיח הנביא לישראל מעבודת העליונים או מבני אדם שהיו מטיבין להם והיו עובדין אותן, הוא שאמר (הושע ב) כי אמרה חלכה אחרי מאהבי וכו' כלומר הכחות העליונים או בני אדם המטיבים להם וזה מנהג מזרים באמונתם. גם ההפך שהפרישה חורה בין המאכלים המותרים והאסורים הכל לגוף בזה הנפש המשכלת שהרי המלות חיי הגוף והנפש הן שכן אמר שלמה (משלי ד) כי חיים הם למוצאיהם וגו' כי חיים הם למוצאיהם זהו חיי הנפש ולכל בשרו מדפא זהו חיי הגוף, והמאכלים שאמרה חורה הם מזיקים את הגוף ומולידים בנפש אכזריות וטכונה רעה לפי שהם גסי הסבע ורבי הליחה והרופאים יודעין זה והראוי למקבלי התורה לזכך שכלם במאכלים הספורים ולהזהר מן האכזריות, והוא שאמרו רז"ל וכי מה איכפת לו להקב"ה בין שוחט מן הזואר לשוחט מן העורף הא לא ניחנו המלות חלל לגוף בם את הכריות הה"ד כל אמרת חלוי לרופא כלומר לגוף בזה הנפש המשכלת שלא ירגילנה אדם בדרך אכזריות חלל בדרך רחמנות בשחיטה ולא בנחירה מן הזואר ולא מן העורף:

גם חיבור החמץ בפסח מן הסעם הזה הוא כדי לגוף נפש המשכלת ולקבוע בלב אמונת השם יס' בזכרון הנפלאות הנכללות ביציאת מצרים וכי נאמר לנו החמץ לזכרון שלא הספיק בלקם של אבותינו להחמין עד שנגאלו, וכפסח הכתוב (שמות יב) ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים וגו', ומן הידוע בחיבור החמץ שיש בו רמז ליה"ר והאדם חייב להגביר י"ס על י"ה"ר. וזאת כונת התורה בתעניות ובחסלות ובדקויות וזהו עיקר הסירוש בפסוק (משלי יב) יודע לדיק נפש בהמתו כלומר נפש הבהמית שלו כי הלדיק משבר ומכניע אותה מלשון (שופטים ה) ויודע בהם אנשי סכנות וכן (תהלים קלח) וגבוה ממרחק יידע. והנה לשון חמץ מלשון (שם עג) כי יסתחך לבני, כי הלב הנוטה להרשיע יקראוהו רז"ל החמץ כענין שאמרו בכורש כאן קודם שהחמין כאן לאחר שהחמין וכן היין הנפסד נקרא חומץ, וכן אמרו בפירוש גלוי וידוע לפיך שרצוני לעשות רצונך ומי משכב שאור שבעיפה כלומר יה"ר הרי שהתשילו יה"ר לשאור, ואמרו במדרש כי הוא ידע יארנו חיי לה לעיפה שהנחתום מעיד עליה שהיא רעה, ועל כן היה החמץ מרוחק מן המזבח והזהירה עליו חורה שלא להקריבו כל עיקר הוא שכתוב (ויקרא ב) כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו חשה לה' קרבן ראשית תקריבו אותם לה' ואל המזבח לא יעלו. לריח ניהוה. לפי שהמזבח היה לריח נתיח ומקום מיוחד לבשרה ולרצון והחמץ לא לרצון. ומה שהיה חמץ בקרבן הנדה לא היה ראוי להקריבו קרבן כי אם להניף אותו תנופה, וע"ז אמרה חורה לא יראה ולא

ימלא לא יראה במעשה ולא ימלא במחשבה חלל שיבטלנו בלב, ולפי שהמלות שלשה חלקים מלות הפה והלב והמעשה כמ"ס (דברים ל) בפיך ובלבבך לעשותו, בזה החורה לבטל בלב כנגד המלות החלויות בלב, ובזה הקבלה לבערו מן הבית או לשרפו כנגד מלות המעשה ולומר כל המירא כנגד מלות הפה, כדי שיתקיימו שלשה חלקי המלות בחיבור החמץ והא למדת שחיבור החמץ כולל כל המלות, וכיון שהחמץ יש בו רמז ליה"ר מכאן יש לנו רמז שכשם שאנו מלווים לבטל החמץ בלב מן ההורה כך אנו חייבים לבטל יה"ר מהלב ושלל ימשול בנו וזש"ה השביתו. ודרז"ל דהיינו ביטול בלב, דכתיב (בראשית ה) כי יצר לב האדם רע מנעוריו, וכשם שבזה הקבלה לבער החמץ ולבדוק הבית בחורין ובפדקים כך אנו חייבים לחפש ולבדוק הדרי בטן והכליות ממהשבות ומהרהורים רעים, וכשם שבדיקת החמץ אינה לא לאור החמה ולא לאור הלבנה ולא לאור האבוקה חלל לאור הנר כך בדיקת יה"ר אינה חלל לאור הנשמה הנקראת נר הוא שכתוב (משלי כ) נר ה' נשמת אדם וגו' נמה שהיה זמן חיבורו ז' ימים לרמזו על האלף הו' שאין בו יצר הרע והא היה החיבור ו' או ה' לא היה הכונה מתבאר כל כך. וכשם שהותר לנו החמץ אחר הו' כן עתיד שיתחדש עולם אחר השביעי וישוה יה"ר בעולם וזה ילך עד היובל הגדול שיעקרו לגמרי, וע"כ חמלא בי"ח נ' לשומר שהוא כנגד נ' של יובל שכתוב בם (ויקרא כג) חמץ תאפינה כי בו יתבטל יה"ר לגמרי. ואמר (משלי ל) מגן הוא לחוסים בו שהיא מגינה על הצרות והיא מגינה על החלילים כי עב החורה ח"צ לרופאים וזה דבר ברור מהנפחת הכתוב (שמות כג) ובכך את להמך ואת מימך וגו' ואמר אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת. הזהיר על המלות שלא יתחכם אדם בהם ושלל יוסף עליהם כגון ד' מינין שבלוגב או ד' פרשיות שבתפילין שלא יעשה מהן ה' כי כל המוסף עובר על התורה שגא' (דברים יג) לא תוסף עליו וגו' כי התורה תמימה שנאמר (תהלים יט) תורה ה' תמימה וגו' וכל מה שהוא תמים ח"צ תוספות ומגרעות, וכל דברי התורה הם מזוקקין בלי סג הוא שאמר דוד ע"ה (שם יב) אמרות ה' אמרות פהרות כסף לרוף בעליל לארץ מזוקק בעתים:

פסח

כימי לאתך מארץ מצרים ארצו נפלאות (מיכה ז).ס' זה סלל שתי גאולות גאולה ראשונה של יציאת מצרים וגאולה אחרונה שהיא עתידה ששליה נתבאר ישיבה ואמר (ישעיה ה) קומי אחרי כי בל אורך, דבר ידוע כי ע' אומות יש בעולם ויאלו כלם מע' חיש היו כולם יוצאי ירכו של נח ומשה נשרדו הגוים לע' אומות שכן כתיב (בראשית ו) ומאלה נשרדו הגוים בארץ וגו', ועל זה אמר משה רבינו בלבוש (דברים לב) בהשרידו בני אדם וגו' שהם ע' למספר בני ישראל שהם ע' נפש כי על זה לא אמר למספר בני יעקב, וכל

וכל האומות ההם היו עובדי ע"ז בנ' חלקים, מהם לשרים הזוכים באור בגלגלי היסודות, מהם לכוכבים ולמזלות, מהם למלאכים הצליונים הנקראים אלהים בענין שכתוב (שמות כב) זנח לאלהים יחרס, לא היה בכלם דורש את ה' זולתי נח ונניו שהשאירו שארית לשלם בקיום המין האנושי ובדרישת השם ית'. וידוע כי כשם שהיה אדם הראשון ראש לכל התולדות מתחלת הבריאה והוא המעיד על החדוש כן היה נח ראש לכל התולדות אחרי המבול מעיד על המבול שהוא בענין חדוש, וכשם שהיו לאדה"ר ג' בנים קין והבל ושת האחד מהם נקלקל והוא קין והאחד היה ראש לכל הנדיקים והוא שת, כן היו לנח ג' בנים שם וחס ויפת האחד נקלקל והוא חס והאחד היה ראש לכל הנדיקים והוא שם, ומן הידוע כי למך אביו של נח ראה לאדם הראשון ואברהם ראה לנח כי אברהם בן נ"ח שנים כשמת נח וא"כ נח ושם בנו עד מפי עד על חדוש העולם והרי לך האמונה איך היתה משתלשלת מדור אל דור אלל היחידים שכל פעולותיהם ומעשיהם בנשים נסתרים, אבל מעולם לא נחפרסם האלהות בעולם בעיני האומות בנשים מפורסמים כי אס ביניאח מזרים על ידי ישראל, כי היו האומות רואות אוחות ומופתיים הגדולים ההם בשנוי הפעמים ואז היו מכירים ומודים כי יש אלהים שופט הארץ משנה הפעם כרצונו ומנלח ומשדד מערכת הכוכבים, וזהו שכתוב (הושע יב) ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים, יאמר כי פראס אלהותו יחבי בעולם בנשים מפורסמים מארץ מצרים היה, ולכן הזכיר ה' אלהיך כלשון הנאמר במעשה בראשית (בראשית ג) ביום עשות ה' ובלשון הנאמר במ"ח (שמות כ) אנכי ה' אלהיך, ומזה אמר הכתוב (שם י) אשר התשללתי במצרים, ונראה לי שהוא מלשון עילה כי כל המעשים הנעשים בעוה"ז יקראם הכתוב עלילות כלשון (תהלים קה) הודיעו בעמים עלילותיו, וכן (שמואל א ג) ולו נחטנו עלילות וזהו שחרגה אונקלוס ית גסין דעבדית. וכן אמר דוד על הש"י (תהלים סו) טרח עלילה על בני אדם, ומה שנקראו כל הפשוט' עלילות מפני שכלן נמשכות וגאלות מן העלה הראשונה וכל הנמשכים הם עלולים אללו, וביאור הכתוב כי מתוך עלילותיו ונשלחותיו שבמזרים הראה את עולמו עילה, כי האומות מתחלה לא היו מאמינים בהשגחה והיו סבורים שהעולם קדמון והיתה דעתם שאין הפרש בין לדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו אין שבר למי שמליל נשמות ואין עונש למי שהורג אוחס אין משפט ואין שופט, כעין מה שפסגו חביריו לאיוב (איוב כב) ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישאוס עבים סחר לו ולא יראה כן היתה כונת האומות באותן הזמנים כי אין בהשגחה מגלגל הירח ולמטה, גם המזרים שגלו ישראל ציניהם היתה להם הדעה הנפסדת, ואע"פ שיש אומה פועה מתוך סחיות היו המזרים טועים מתוך ריבוי חכמה כי היו חכמים גדולים יודעים בכחות הצליונים אשר משפרם בארץ ובכוכב פלוני ומזל פלוני ממונה על חלק פלוני מחלקי הארץ, והיו

אומרים כי כיון שהעולם הזה השפל נחמר. להנהגתם והם משרתי המלך הלא המכבד אוחס המשרתים הוא מכבד את המלך ולכך היו עובדין. לאוחס הכחות והיו כופרים בעיקר שהוא השם המיוחד, ולפי שהכחות ההם אינם אלא שלוחים ואין כחם מעלמם לכך קראה הכתוב אלילים וזהו (ד"ה א יו) כי כל אלהי העמים אלילים, וה' שמים עשה. ולשון אלילים מלשון כח ואילות וכפל המלה למיעוט הכח לבאר שאין כחם מעלמן כי אס מכה השם המיוחד זהו וה' שמים עשה. והכפירה לפרעה ולמצרים היתה בנ' דברים בהשגחה הש"ת ביכלתו בנבואת משה, בהשגחה הש"י הוא שכתוב (שמות ח) והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן וגו' למען חדע כי אני ה' בקרב הארץ כמלך באמצע המדינה שהוא קרוב אל הקלוות מכניח על הכל ביכלתו, הוא שכתוב צמכת הנדד (שם ס) בעבור חדע כי אין כמוני בכל הארץ כלומר אין יכולת ביכלתי ואין שליט אחר דומה לי. בנבואת משה הוא שכתוב (שם) כלאתי את העיר וגו' כלומר כיון שהבאתי אני הפורענות ואני הדוחה אוחס בחפלי מזה חוכל לדעת (שם) כי לה' הארץ הוא המשגיח והיכול והשם נבואתו צפי ואז מתברר לך אמתא נבואתי. וחכמי המחנה משלו משל בענין ההשגחה אמרו כי העולם בכלל דומה לבית בני ושם שלחן ערוך ונרות דולקות, כן העולם, שהרי השמים בדמיון התקרה על הבית והכוכבים בדמיון הנרות שבשמים והלמחים כשלחן ערוך בבית והאדם בעולם הוא הפקיד על הבית שניחנו בידו כל עניני הבית ובעל הבית שונה את הבית הוא הקב"ה והאדם הפקיד הזה לא ראה מעולם לבעל הבית בעיניו אלא שגדל באותו הבית ואמרו לו כי אביו היה פקיד על הבית ההוא והוא גם כן יהיה אחריו, ואס הפקיד בעל שכל ידרוש ויחקר מי הוא בעל הבית כדי שיבא לפגיו חמיד וכדי שלא יחסא בפקודתו כי יודע הוא כי לזמן קרוב אזי רחוק יבא לחשבון עמו על סקידתו וחושב בלבו כאלו בעל הבית על ראשו חמיד ונותן עיניו בו ובמעשיו, והפקיד הסכל יעשה היסך מכל זה לא ישחלל אלא במחלל ומשתה לא דעת ולא חבונה בו שיסגיח לדעת בעל הבית מי הוא כיון שהוא רואה עצמו פקיד אוכל ושוחה ועושה כל האותו ואומר בלבו כיון שאיני רואה בעל הבית בעיני מי יביאני לומר שיש לבית בעלים, הרי זה כופר בבעל הבית והולך בשרירות לבו כאלו אין אדון בבית, ועליו אמר דוד (תהלים יב) אשר אמרו ללשונו נגביר וגו', כן היו המזריים כופרים באדון העולם ומכחישים השגחתו ויכלתו ונבואתו של משה ועל כן זכו ישראל שיחפרסם האלהות בין העמים על ידם בראותם הנפלאות הגדולות, וזה שאמר הנביא בכלן כימי לאחך מארץ מצרים אראנו נשלחות, והכתוב הזה יכלול שתי הגאלות הראשונה והאחרונה הראשונה גאלות מצרים שהראה בהם נשלחותיו ב' מכות ששלח בהם שהיו ד' חלקים בדי יסודות, דס לפרדע היו מכות ביסוד המים, כנים ערוב היו מכות ביסוד

העפר, דבר שחין ברד ארצה היו מכות ביסוד האש, חשך מכת בכורות היו מכות ביסוד הרוח שנאבד כל אשר נשמת רוח חיים באשיו מן הבכורות, רובן של י' מכות היו בהתראה ולא ענש בכחוב אלא אם כן הזהיר, וכן דרשו ז"ל דם לפרדע בהתראה, כניס בלא התראה, ערוב דבר בהתראה, שחין בלא התראה, וכן כלן. והמסתכל בכחובים יפה ימלא כי כל שתי התראות היו אחת על היאור ואחת בהיכלו והוא שתמלא במכת הדם (שמות ז) לך אל פרעה בצקר הנה יולא המימה ונלכת לקראתו על שפת היאור, ומיד נכנס פרעה להיכלו הוא שכחוב ויפן פרעה ויבא אל ביתו, ובמכת הפרדעים אמר בא אל פרעה כלומר להיכלו, וכן חמלאם כלם. ופעם הדבר לש"ד שתי התראות היו כן לפי שפרעה הרשע נתגאה על יאורו ונתגאה על היכלו, על יאורו ממ"ש (יחזקאל כס) לי יאורי ואני עשיהני. על היכלו ממ"ש ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת, לימדך הכחוב כי מחוך שנתגאה נבוכדנצר על היכלו הוא שכחוב (דניאל ד) שלה הוית בביתי ורענן בהיכלי כי היה מתגאה ומעלה את עזמו ממדרגה אנושית למדרגה אלהית והקב"ה השפילו ממדרגה אנושית למדרגה בהמיית והיה אוכל העשבים כבהמה שבע שנים, כן פרעה הרשע מחוך שנתגאה על יאורו והיכלו באה לו מפלתו משם כי שם היו כל התראות ומשם באו כל המכות עליו. חתימת עשר מכות הייתה מכת בכורות הוא שאמר משה (שמות יח) כה אמר ה' כחלות הלילה, הקב"ה אמר לו בחטת שכך העידה החורה במצפה ויהי בחני הלילה, ומה שאמר משה כחטות דרשו רבותינו ז"ל כדי שלא יסעו אלפגניני פרעה ויאמרו משה גדאי הוא, ויש לתמוה על המחמר הזה כי בודאי האלפגנינים והחרטומים מן המכה השלישית וליך שהודו על כרחם ואמרו אלבע אלהים היא לא נתראו לפני משה ולא באו בהיכל המלך כי ראו במשה שהיה משיב כל חכמתם אחר וז"ל איך יתלו הסעות במשה עתה במכה העשירית ויאמרו משה גדאי הוא והם היודעים כי נאמנו כל דבריו כפי מכות הקודמות ולא נפל מכל דבריו ארצה, והנה המה חכמים מחוכמים וידעו כי כל מעשיו של משה היו מלא השי"ח כי כבר הודו בכך, ועוד כי אף אם יתלו הסעות במשה מה היה משה חושש להם שיטמה על זה הלשון הגאמר לו מפי הגבורה, אבל מן הנראה כי עד המכה השלישית מכת הכנים היו החרטומים והאלפגנינים חזקים באשונתם והיה הענין ודאי אללם שאין מעשיו של משה מלא הקב"ה אלא בדרך חכמה וחבולה, וכאשר באה המכה השלישית היו מכחישים חכמת עלמם והודו על נבואת משה ואמרו אלבע אלהים היא ומשם וליך כשהיו רואין שהיו באות המכות כדבריו כל משה חקף להתראה והיו מסתלקות בכת השלתו בכל פעם ופעם אז היה הענין הולך ומתחזק בלכת והיה נבואת משה מתבררת אללם והיה שם שמים נודע ומתקדש בעולם על ידו. וכיון שנאמנו כל דבריו

בכל המכות והיה ענין החרטומים והאלפגנינים הולך לאחור בעקריהם ונפחזותם וענין חתימת נבואת משה הולך ומתחזק לכך נתיירא משה במכה האחרונה הזאת שהיא חתימת כל המכות פן ימלאו האלפגנינים והחרטומים מקום לסעות בדבריו כיון שלא מלאו עד עתה כן במכות הקודמות כי אם היו מולאים עתה מקום לסעות יהיו מכחיבים כל המכות והאחיות והמופחים שלמפרע ויתחלל שם שמים, ועל כן היה הענין מוכרח למשה שהולך לשנות לשון השי"ח פן יסעו ויכחישו למפרע ונמלא שם שמים מתחלל, וחשש לזה במכה העשירית לפי שכל האחיות הקודמות חלויות בה והנה על ידה נשתלחו ישראל ממזרים והולרכו המזרים לשלחם על כרחם הוא שכחוב (שמות יב) ותחזק מזרים על העם למהר לשלחם מן הארץ. וזה היה פלא גדול וענין אלהי כי אחר שלקו צי' מכות ונתחסרו מכל ממונם עדיין היו מחזיקים עליהם לשלחם מן הארץ. וזה שאמרו במדרש (משלי כז) ברזל ברזל יחד ואיש יחד פני רעהו, ברזל ברזל יחד זה משה הצדיק ופרעה הרשע שהיו מתקשין זה עם זה בדברים, בשעה שנכנס משה לפני פרעה אמר לו מי שלחך אמר לו אלהי העברים שלחני הליך אמר לו ומה אמר לך אמר לו שלח את עמי ויעבדוני, אמר לו וכי יש אלוה בעולם שאני מכירו חיך שכל אלוהות שבעולם שלחו לי אגרות אבל אלוה זה שאחס מזכירין לא שלח לי אגרת בעולם, כיון שלא מלא שמו של הקב"ה אמר לו לא כך אמרתי לך לא ידעתי את ה' מיד שלח והביא כל חכמי מזרים אמר להן מימיכם שמעם שמו של אלהיהם של אלו אמרו לו כך שמענו שכן חכמים הוא בן מלכי קדם, שנאמר (ישעיה יס) אך אוילים שרי לוען חכמי יועלי פרעה עלה נבערה איך האמרו אל פרעה בן חכמים אני בן מלכי קדם, אמר להן הקב"ה שומים שבעולם קריחם עלמכם חכמים ולי בן חכמים חייכם שאני מאבד חכמתכם מן העולם שנא' (שם כס) ואבדה חכמת חכמיו. אתה אומר לא ידעתי את ה' סופך לידע אתה אומר וגם את ישראל לא שלח סופך לשלח ע"כ, משל למה הדבר דומה למלך שאמר לעבדו לא והבא לי דג מן השוק, הלך והביא לו דג נבאש ח"ל בגזרה או אכול את הדג הנבאש או חלקה מאה מלקיות או פזן ק' מנה, אמר לו אני אוכל הדג, לא הספיק לאכלו עד שאמר אני חלקה ק' מלקיות, לקה נ' או ס' לא הספיק ללקות עד שאמר אני נותן ק' מנה, נמלא אוכל את הדג ולוקה מלקיות ונותן ק' מנה. כך חיריו למזרים לקו ושלחו ונפלו את ממונם מי גרם להם על שנתקשו לפני הקב"ה אף הוא נתקשה להם על ידי משה שנאמר ברזל ברזל יחד זהו ענין גאולה ראשונה שעליה אמר כימי לאתך ממזרים. ואמר ארחנו ושלחות על גאולה אחרונה ועמידה היא שהיה בדמיון גאולת מזרים שכן אמר ישעיה (שם כג) כאשר שמע למזרים יחילו לשמע נר ודרז"ל כל נר שנמקרה/חסר במלכות הרשעה הבאוב מדבר, מי שפרע מן הראשונים יפרע מן האחרונים

האחרונים . במזרים דם ובזרם דם שנא' (יואל ג) דם ואש וחמרות עשן . במזרים לפרדעים שקולן קשה ובזרם כחיב (ישעיה סו) קול שאון מעיר . במזרים כנים ובזרם כחיב (שם לד) ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגשרית . במזרים ערוב ובזרם כחיב (שם) ויירשנה קאת וקפוד וגו' . במזרים דבר ובזרם (יחזקאל לח) ונשפסתי אותה בדבר ובזרם . במזרים שחין ובזרם כחיב (זכריה יב) המק בשרו והוא עומד על רגליו . במזרים ברד ובזרם כחיב (יחזקאל לח) ואבני אלנביש . במזרים חרבה ובזרם כחיב (ישעיה לד) ונסה עליה קו מוהו . במזרים מכת בכורות ובזרם כחיב (שם) כי רוחה בשמים חרבי הנה על אדום חרד , וכחיב (שם) חרב לה' מלאה דם הדשנה מחלב וגו' כי זבח לה' בבזרה וגו' וכחיב (שם) וירדו ראמים עמם רבי מאיר אומר אלו רומיים , וענינו וירדו לשנת עמם וכחיב אחריו כי יום נקס לה' וגו' , וכן ביאר ישעיה עוד בפרשה קומי אורי כי בא אורך , וע"כ של בעלי הדין היא עתידה ואין להן פתחון פה בהנמחת נבואה זו לומר כי היחה ועברה כי בודאי השנין מוכרת שהיא עתידה כי מעולם לא נתקיימה בשום זמן מן הזמנים , וכל פסוקי הפרשה מוכיחין כן הוא שאמר (ישעיה ס) שאי סביב עיניך וראי כלם נקבנו באו לך וגו' , ודבר ידוע כי בבית שני לא נתקבנו כלם כי לא היו אלא ד' רבוא בלבד שעלו מבבל , וכן מה שנא' (שם) כל לאן קדר יקבנו לך וגו' , מעולם לא נתקיים זה שחמסור אומה זו של קדר ונביות והיא אומה ישמעאלים הלאן והמקנה שלהם לצורך הקרבנות וכן עוד (שם) מי חלה כעב העופינה וגו' המשיל ישראל ליונים שהם עתידין לחזור לקנם וכן (שם) ובנו בני נכר חומותיך , מעולם לא נתקיים זה כי בבית שני לא די שלא בנו בני נכר חומותיך אלא שהיו מבטלים הבנין שהיו ישראל בנין והיו נלחמים עמהם על בנינו כענין שכתוב (נחמיה ד) הבונים בחומה והנושאים בסבל , (ישעיה ס) ומלכיהם ישרתונך כמה נפלא ועצום גוי כזה לפני בוראו-ית' כי בזמן הקנף הם בגלות עבדים לכל האומות ובזמן הרצון חסי' מלכי העכו"ם עבדים להם זהו ומלכיהם ישרתונך כי בקנפי הכיחך וברצוני וגו' וכן וסחתו שערך וגו' גם זה לא היה בבית שני שלא היו רשאים לעמוד והדלתות סתוחות אבל היו נסגרות קודם שקיעת החמה ולא היו פותחין אותן עד חש' היום הוא שכתוב (נחמיה ג) ואומר להם לא יפתחו שערי ירושלים וגו' , וכן כחיב אחריו כי בגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו וגו' חש' ודאי לא נתקיים בבית שני אבל היו אבותינו בבית שני הם ונביהם משועבדים למלכות, וזה ידוע ומפורסם בחלמה , (שהיה רבינו הקדוש גדול הדור ונשאו מעלה מס למלכות קיסר) וכל גדולי הדורות שבבית שני כלן היו משועבדין לאומות ומתי נתקיים זה שכל האומות שלא יעבדו לישראל יאבדו אבל הוא גלי ספק הנסחה לפתח על כרחן של בעלי ריבנו , וזה שדרשו רבותינו ז"ל אומרים לו למלך המשיח מדינה פלונית מרדה בך

יבוא ויאמר יבוא חרבה ויכלה אותו , מלכות פלונית מרדה בך יבוא ויאמר יבוא ערוב ויאכלם שנאמר (ישעיה יא) והנה חרץ בשנפ סיו וגו' וכן (שם) והלכו חליך שחוח וגו' :

ואמרו במדרש בית ראשון ובית שני שנעשו על ידי בשר ודם והם שלמה וכו' וזרע לפי שפוסן ליחרב נקראו על שמו של בשר ודם שנא' (ישעיה כט) ליון היא עיר דוד וכחיב (ד"ה א י"א) קריית חנה דוד אבל הבית השלישי שעתיד להיות הבנין בנין שמים ועתיד להחקיים לעולם לכך נקראת על שמו של הקב"ה שאח חי וקיים לעולם שנאמר (ישעיה ס) וקראו לך עיר ה' ליון קדוש ישראל , וכן אמר תחת הנחשת חביא זהב ותחת הכרזל חביא כסף וגו' יאמר זה על ענין המסים שגזלו ממנו וריבוי העול שהפילו על ממונם של ישראל שהכל ישלם להם בזמן המשיח , וכן מנינו במדרש תהלים (עב) מלכי תרשים ואיים מנחה ישיבו . יקריבו לא נאמר אלא ישיבו שהן עתידים לשלם ולהשיב את הכל , וכחיב אחריו (ישעיה ס) לא ישמע עוד חמם בארץ , חס פרשה זו כבר עברה הרי חמם וסוד בגבוליה ואיה דבר הגביא וכחיב אחריו (שם) ולא יהיה לך עוד אור השמש לאור יומם וגו' ומתי נתקיים זה ואיך הקב"ה לארץ הקדושה לאור שלם ואיך הוא עומד לתפארתה והיא שמדת בזויה וחרבה ושוממה מבלי בניה . וכחיב אחריו (שם) לא יבא עוד שמשך וגו' . ושלמו ימי אבלך . ואיך שלמו ימי אבלנו בבית שני ועתיד שיעבור עלינו הגלות הארץ הזה המבטיל המחשבות , והנה ארחנו בגלות החל הזה חבילי ליון לא שלמו ימי אבלנו עדיין עד יערה עלינו רוח ממרום והרי הבטיחנו הגביא כי אחר שישלמו ימי אבלנו שתהיה הארץ ירושה לישראל לעולם לא תפסק , הוא שחשם בזה ענין הפרשה הוא שכתוב (ישעיה ל) ועמך כלם נדיקים וגו' :

פסח

אורך על כי נוראות נפליתי נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד . לא נכחד עמי ממך אשר עשיתי בסתר וגו' . גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו וגו' (תהלים קל"ט) . יאמר דוד המלך אורך על כי עלילות נוראות ביצירתי ואורך עליהם כי נפלאתי ביצירה ר"ל נפלאתי שנפלאים מעשיך כי ונפשי יודעת מאד , ופעם מאד דבק עם מעשיך כאלו אמר הכתוב נפלאים מעשיך מאד ונפשי יודעת כלומר נפשי המשכלת, והכוונה לומר כי אע"פ שבשאר החיים נפלאים מעשיך אין בהם מי שיכיר אותך עליהם ונוראות היצירה הם נראים לחכמים כי כל חכם ואדם נכרא בחכמה לא נכחד עמי עמי כחי והמלה בקמן חס"ף חס"ן ואלו היה נקוד פת"ח היה פירושו גופי ולא היה לרץ לומר אבל אמר הכתוב לא נכחד כחי ממך כלומר חסילו הכח שהוא קודם המעשה ביצירה כחח הזקן צעיר וכח הדבור צמלד כן היה המזר כחח פדס לחתו לידי מעשה חיה נכחד מעלם ממראה העין

גם ממראה עיני הלב העס"כ ממך לא נכחד, וענין גלמי היא הספה הנקפחת קודם שינסיירו האיברים ממנה כשם שנקרא העץ גולם קודם שנעשה כלי ואמר ראו כלומר שנהן: זה כח להנסייר האיברים זה. ועל ספרך כלם יכחצו לפניך הם ידועים כדבר הנכתב בספר כלומר כל הדברים גלויים לפניך פרס לזכר, ימים יולרו יצירת האיברים אינה ביום א' כי אם בימים רבים, ואמרו רבותינו ז"ל לארבעים יום, ולא א' בהם אין בהם חבר א' שלא ידעו פרס היותו, ועל כן אמר דוד ע"ה כי מתוך יצירת הגוף יבחנו נפלאות הש"י, וזהו שאמר אודך על כי נוראות נפילתי יאמר מלך שאני רואה כי נפלאותי ביצירתי אני מכיר כי נפלאים מעשיך מאד ונפשי המשכלת יודעת זה וזה על דרך הכהוב (איוב יט) ומצרי אחזה אלוה כלומר מחכונת גופי ומהכמת יצירתי אני רואה מעשה אלוה, וזהו שאמר נפלאים מעשיך כלומר בעליונים ובתחתונים, כי מלח מעשיך כוללת שלשה חלקי המציאות והם המלאכים והגלגלים והעולם השפל הזה, והנה האדם רואה שלשתם מצדו, לפי שיצירת גופו נחלקת לג' חלקים כנגדם, ומטעם זה נקרא האדם עולם קטן שהוא כולל העולם שהוא העולם הגדול, והמלא ביצירת הגוף עולם הדבור שהוא הראש ושם השכל שופע על המוח כנגד עולם המלאכים שהן שכלים נפרדים. עולם החיות מן הזוחר עד המחנים ושם הלב שהוא בעל תנועה וסבת כל התנועות שבגוף כנגד עולם הגלגלים שהם בעלי תנועה ובחמעתם העולם עומד. עולם הפצע ממחניו ולמטה והוא סבת ההויה וההפסד כנגד עולם השפל הזה שהוא בעל הויה והפסד, ולפי שראה דוד ג' חלקים אלו בנפלאות יצירת הגוף כנגד ג' חלקי המציאות נתן הודאה להקב"ה ואמר אודך כלומר אודך על החסד שאני מקבל ממך כי נתן לבריית קלה מעלה יצירה כזו להיזתו כולל העליונים והשפלים, וידוע כי לשון הודאה נוסף על חסד שאדם מקבל מאחר כענין שכתוב (תהלים קלה) ואודה את שמך על חסדך, ומטעם זה אמרה לאלה בנן הד' (בראשית כט) הפעם אודה את ה', נהנה הודאה להקב"ה כי ראה כי גדל חסד הש"י עמה וקבלה ממנו החסד הנמור ביתר מן הראוי, ומשלו משל על זה לכהן שהיה יורד לגורן נתן לו בעל הגורן כור א' של מעשר ולא החזיק לו סובה נתן לו אחר קומץ של חולין והחזיק לו עובה, אמר לו בעל הגורן אדני כהן אני נתתי לך כור וזה לא נתן לך אלא קומץ ואתה מחזיק לו עובה ולי לא החזיקת אמר לו אתה מחלקי נתת לי וזה נתן לי מחלקו לפיכך אני מחזיק לו עובה. הא למדת כי ההודאה הבא מלך קיבול ריבוי החסד, וזהו שאמרו רז"ל לאה חססה פלך הודיה עמדו כל בניה בעלי הודיה, דוד אמר (תהלים קלז) הודו לה' כי טוב. דניאל אמר (דניאל ב) לך אלה הבהתי מהודה ומשבת אלא, זהו שאמר אודך כי ההודאה באה על החסד שאדם מקבל מאת הש"י כי בשלשה חלקי גופו הוא מכיר ומחכונן נפלאות שלשת חלקי המציאות והוא כאלו

אמר אודך על כל חלק וחלק הוא שכתוב הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. וזה כנגד העולם השפל והזכירו תחלה לפי שאחריו הוא זוכה לחיי העוה"ב. הודו לאלהי האלהים כנגד עולם המלאכים שבת נקראים אלהים ומנהיגים הגלגלים שלמטה מהם. הודו לאדוני האדונים כל"ח כנגד עולם הגלגלים שהם אדונים לכל גוף וגויה והם מנהיגים העולם השפל הזה ובכל אחד ואחד הזכיר חסדו כי הנבראים כלם מקבלים חסד מאתו יתברך, והזכיר עוד שנית שלשה חלקים אלו בשלשה פסוקים של אחריהם מפני שלא אחז תחלה סדר המעלות והתחיל מן האחרון ומפני זה חזר להזכירם בסדר הראוי, זהו שאמר לעושה נפלאות גדולות לבדו כל"ח וזהו עולם המלאכים שהם לזרות קדושות נפלאות מכוסות מעין האדם ואפילו עין המחשבה תלחה להשיגם, ועל כן קראם נפלאות גדולות וטעם לבדי כי הוא לבדו נשגב עליהם וכל שאר הנבראים תחתיהם והם קיום העולם ברצון הש"י, לעושה השמים בחכונה זהו עולם הגלגלים כי מלח שמים כוללת שם הגלגלים כענין שכתוב (תהלים יט) השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע. לרוקע הארץ על המים זהו העולם השפל הזה וזה בודאי חסד גמור מאתו יתברך שצמל פצע המים שפצעם לעלות למעלה על הארץ כמו שהיו מתחלה צבריחת העולם והוא בחסדו הקוה אותם אל מקום אחד ונראים היבשה להיות עליה בעלי חיים והנמחים וזה החסד היה לעולם, כי העס"י שהניף המבול מים על היבשה לא היה אלא לזמן מועט לנקמת הרשעים ועם כל זה עשה חסד והשאיר מיני החיים צימי נח במעשה התיבה ונשבע שלא יבא מבול לעולם זהו כי לעולם חסדו, ופי' לרוקע הארץ נתן שטח הארץ על המים ואע"פ שהמים גבוהים על הארץ הוא שתהיה הארץ כאלו היא גבוהה על המים שלא יעברו על הארץ כענין שכתוב (משלי ח) ומים לא יעברו פיו כי הוא נתן חול גבול לים. ודמיון הכתוב הזה מנינו באיוב שאמר (איוב לח) כאבן מים יתחבאו, כלומר המים שפצעם לעלות על הארץ יתחבאו למטה כאבן וזה מפני ישוב העולם, וסגה זה חסד גמור, ואמרו במדרש כי מה שאמר נפלאות גדולות לבדו לפי שהגם הגעשה לו לאדם אינו נודע אלא להקב"ה לבדו שאפילו האדם בעצמו אינו יודע בו מפני זה אמר לבדו והוא שאמרו אין בעל הגם מכיר בניסו:

ויהנה המזמור מזכיר והולך נפלאות הש"י בנבראים ומדבר בעיקר בריאת העולם וביציאת מצרים ובקריעת ים סוף ובנפלאות המדבר ובארץ ישראל ובענין הנלות והגאולה ממנו, ובענין הפרנסה שהיא עיקר גדול עד מאד, ויש בו כ"ו פסוקים וכל אחד משייב כי לעולם חסדו וזה כמספר השם המיוחד והמספר כ"ו דורות שמבריאות עולם עד מתן תורה, וצא לרמוז שהקב"ה זנס וכלכלם בחסד הגדול הזה הזכיר תחלה בריאת העולם אמר לעושה אורים גדולים כי הם קיום העולם ואין להם הפסק, את השמש

השמש לממשלה ציוס כלומר נתן לשמש כח שיהיה
פושל ציוס לחועלת העולם להאיר ולהחם החויר והוא
חיצולת החיים והנמחים, וזהו חסד מאתו ית' והוא
וגלם חין לו הפסק, את הירח וכוכבים לממשלות
בגילה וכן הירח נותן בו כח למשול בלילה עם אור
הכוכבים כי אור הירח והכוכבים לורך הולכי מדברות
ויורדי הים וכחם שושע על הנמחים שנאמר (דברים
לג) וממנד גרש ירחים, וידוע כי פעולות הירח
במים וכתיב (חיוז לח) החקשר מעדנות כימה או
מושכות כסיל חפתח, לכל כוכב וכוכב יש לו כח
הנמחים או באגנים ומחכות, ובכלל שני מאורים
אלו קיוס העולם כי בקור ובחום סבה היום אור
החיים וחין להם הפסק לפיכך אמר כל"ח. ואחר
שספר חסדו על כל העולם בכלל זכר בפרט חסדו על
ישראל ופתיחה בהם נפלחותיו והודיע שהוא לבדו
אדון העולם ומשנה הסבעים כרצונו, והזכיר ענין
יציאת מצרים אמר למכה מצרים בצבוריהם כי לעולם
חסדו, הזכיר מכת הבכורות כי על ידה ילאו ישראל
תמצרים ולכך חפש המכה האחרונה, ויולא ישראל
מתוכם כל"ח, ביד חזקה ובזרוע נסויה כל"ח, זה
כלל לשאר המחכות, וכל זה ודאי חסד גדול לישראל
כי היו ישראל בארצם והם לקו בכל המחכות וישראל
ביניהם וניאלו מכלם. והזכיר קריעת ים סוף לבזר
ים סוף לבזרים כל"ח, גם זה חסד גדול כי בעבור
שלא יראו מלחמה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתיים
ושנה בעבורם טבע המים כדי שיעברו בחוכם, וחסד
גדול אחר עשה עמהם בקריעת הים שקבעו י"ב
קרעים לי"ב שבטים כדי שלא יכנסו בערבותיה אלא
כל שבט ושבט עבר בדרכו שנגזר לו והחסד הזה
ראוי לספר לעולם. ונער פרעה וחילו וגו' שלא היה
להם יכולת לשוב לאחוריהם וזה ודאי חסד גדול
שראו בשונאיהם נקמה גדולה ולא פחדו מהם.
למוליך עמו במדבר ארץ גזרה שלא עבר בה איש ולא
היה שם דרך והוא בחסדו הולך אותם בענין יומם
ובעמוד אש לילה ומראה אותם הדרך ועוד שהיו
במדבר ארץ ליה וללמות ושם סיפק להם כל
לרכיהם בחסדו. למכה מלכים גדולים זכרם בכלל
ואח"כ פרט אותם להגדיל השבח. ויהרוג מלכים
אדירים, לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן, זה
ודאי חסד גדול כי לא היו מניחין ישראל לעבור
ויאלו להלחם עמם והם היו עם רב גבורים חזקים
ונתנם הש"י ביד ישראל שהיו חלשים ולא היו מלומדי
פלחמה והרגו אותם עד בלתי השאיר להם שריד, ונתן
ארצם לנחלה עוד חסד גדול מזה כי לא די שלא
הטו אותם אלא שנתן להם ארצם לנחלה ולא באו
שאר הגוים ולא נאששו עליהם להוציאם משם,
ועוד חסד על חסד שהוסיף הקב"ה לישראל על
פחות אברהם שהרי לא נתן הקב"ה לאברהם
אלא מעבר הירדן והלאה שהיו ארץ שבעה גוים
והשלשה הנשארים והם קניזי וקדמוני לא
היתה להם והם עתידים שיירשום לעתיד לבא,
חו היא תופסת טובה שהוסיף הקב"ה בסובתו ונתן

לישראל לנחלה ארץ סיחון שהיתה ממואב חחלה ונתן
להם ארץ עוג מלך הבשן כי קניזי מעשו וקניזי
וקדמוני מעמון ומואב. ומה שלא זכר ולכל ממלכות
כנען כמו שהזכיר למעלה לפי שכל פסוקי המזמור
הזה חתומים שם במלת כי לעולם חסדו וממלכות
כנען שנתן להם לא היה חסד כי אם חמת לפי
שכבר ניתנה לאברהם אבינו אכל ארץ סיחון ועוג
שלא ניתנה לאברהם וניתנה להם זה ודאי חסד.
נחלה לישראל עבדו נפל מהם שהיו עובדי אלילים
ונתנה לישראל שעובדים להקב"ה לבדו. שבשפלנו
זכר לנו עוד חסד גדול כי כשילחנו ממצרים הביאנו
לארץ ואח"כ גלינו ממנה בעונינו והיינו בגלות
ובשפלות וזכר לנו ברית אבות בגלות לחיותנו בין
הגוים וזה יכלול גלות בכל גם הגלות הזה גלות ארם
שהבטיחנו בו (ויקרא כו) ואף גם זאת וגו', ויפרקנו
מצרינו כי חסדו הגדול עמנו בגלות לחיותנו בין
הגוים, נתן לחם לכל בשר כל"ח הכתיב הזה מדבר
בענין הפרנסה שהוא עיקר גדול והסד הש"י על
ברואיו שהוא מזמין לכל בריה מזון. וכדי להודיע
שהפרנסה ענין גדול ונורא אמרו רז"ל (ברכות פ"ק
דף עב) כל האומר תהלה לדוד בכל יום ג"ס מובטח
לו שהוא בן העולם הבא. ושאלו בגמרא מאי פעמא
חילימא משום דאית ביה אלפ"א בית"א נימא אשרי
חמימי דרך דחזיל בתי אפי אלא משום דכתיב ביה
מזוני דכתיב (תהלים קמה) פותח את ידך ומשביע
לכל חי רצון. נימא הלל הגדול דכתיב ביה (שם
קלז) נתן לחם לכל בשר כל"ח אלא משום דאית ביה
חמימי, למדנו מזה שאלמלא שיש בו זכרון מזונות
בפסוק פותח את ידך יוחר טוב היה לומר אשרי
חמימי דרך. ומן הידוע כי הפרנסה מתחלקת לד'
חלקים הדומם והחיה והחיה והמדבר, החלק הא'
כל דבר שאין לו חנועה ולא למיחה כגון המחכות
והאבנים והדומה להם הנקראים מין הדומם. החלק
הב' כל דבר שיש בו גידול ולמיחה וחין לו חנועה
כגון העשבים וכיוצא בהן הנקראים מין החנועה.
החלק הג' כל מי שיש לו גידול ולמיחה מחנועה ממקום
למקום כגון החיות והעופות הנקראים מין חי שאינו
מדבר. החלק הרביעי האדם שהוא החי המדבר
והוא כלול מכל החלקים הנזכרים מוסיף עליהם
הדבור הנא מכת הנפש השכלית וכולל כל המתיחסים
לנפש. וד' חלקים אלו כל מה שהאחד יוחר על
האחרים במעלת ההכנה והיכולת הוא חסד מהם
במעלת הזמנה הפרנסה, וכבר כתבתי זה באות פ"א
(פרנסה). ומפני זה אמר כל"ח כי חסדי הש"י
בענין פרנסת כל נברא אינו טוסק לעולם. הודו
לאל השמים כל"ח, וכן אחר שהזכיר הפרנסה חסד
בפסוק זה לפי שהמסר בא מן השמים והפרנסה
בסבת המסר הוא שכחוב (ישעיה נה) כי כאשר ירד
הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב וגו'. וידוע
כי המסר חסד גדול לעולם:

והנה המזמור הזה נקרא אלל רז"ל הלל הגדול
ודרשו בפרק ערבי ססחים (דף ק"ח) למה
נקרא

נקרא שמו הלל הגדול אמר רבי יוחנן לפי שיושב הקב"ה ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריותיו, ועוד אמרו שם וכי מאחר דאיכא הלל הגדול מאי טעמא אמרינן האי הלילא ח"ר יוחנן מפני שיש בו ה' דברים יי"מ קריעת י"ם מתן תורה שעבוד מלכויות חה"מ. יי"מ דכתיב בלאת ישראל ממלרים. קריעת י"ם ה"ב ראה ויגם. מתן תורה דכתיב (ההלים קיד) ההרים רקדו כאילים. שעבוד מלכויות דכתיב (שם קטו) לא לנו ה' לא לנו. חתיית המתים דכתיב (שם קיו) אהלך לפני ה' בארצות החיים, ומן הידוע כי חתיית המתים יסוד התורה כולה ושרש המלכות ואותו זמן הוא שמחת הנפש עם הגוף ביחד, שהרי ידוע כי הגוף כלי לנפש ועל ידו היא מראה פעולותיה וכל מה שהנפש זוכה במעשה המלכות לעולם הבא עם הגוף היה כי בהיותו מחובר עמה קיימו המלכות ואם לא היה לגוף חלק בשכר המלכות היה עשוק במשפטו והקב"ה אינו מקפח שכר כל בריה ועל כן ראוי שיפלו שכר ביחד כשם שקיימו התורה והמלכות ביחד, ויראה לי כי שלמה רמז הענין הזה בספר (שיר השירים ה) הוא שאמר אני ישנה ולבי ער וגו' אמר ישנה רמז לגוף שנקרא ישן כשמת שג' (דניאל יב) ורבים מישיני אדמת עפר יקיני וכנהו בלשון נקבה ולא אמר אני ישן לפי שהחומר נמשל לנקבה, וכן המשילו בספר משלי לאשה זרה, ואמר ולבי ער רמז לשכל וכן כתיב (משלי טו) קונה לב. קול דודי דוסק במאמר הבורא יתברך. ומלת דודי רמז לנפש וקרא דודי לפי שהלדיק הזוכה לתחיית המתים הנה נפשו וגופו הסכימו הסכמה אחת בעבודת הבורא יתברך והנה הם דודים אחים נאמנים אלהבים זה לזה, ואמר פתחי לי רמז לתחיית המתים שיקבל הגוף את הנפש בדמיון המלך שרונה לחזור להיכלו כי כן הגוף היכל הנפש, ומלינו לשון הזה בתחיית המתים הוא שכחוב (יחזקאל לו) בפתחי את קברותיכם ואמר אחותי רעיתי הזכיר על הגוף ד' לשונות של אהבה רמז להרכבתו מד' יסודות, ואמר שראשי נמלא על זה על שעמיד הקב"ה להחיות בו את המתים קוונתי רשימי לילה להשלים המשל, פשטתי את כתנתי הוא הגוף שהוא כתנת הנפש. איככה אלבשה איך יהיה השלל הזה ואיך יתכן שאלבש אותו, ואינו כמסתפק בדבר ח"ו רק כמחמיה על השלל הגדול של חתיית המתים, ואחר שרחלתי את רגלי שנתרחלתי מסומלת הגוף ושיאלתי ממאסרו איככה אשנפס איך יתכן שאחזור באותו סינוף בדרך הסבב, אלא שהוא פלא עמוס והיא דבר מלך שלסון. תשובת הגוף דודי שלח ידו מן החנך הנה הנפש משתלשלת וצאה מן החור שבכסא הכבוד, ומעי המו עליו זה הגוף ההומה לקראחה, ולשון מעי נאמר על כלל האיברים הפנימיים שבגוף כגון הלב והכבד אשר כחות הנפש תלוין בהן, ואחר שניתנה הנבמה בהן אמר קמתי אני לסתות לדודי וידי נססו מור ואלכבוטי מור עובר על כפות המנועול וידי נססו מור זהו שכר המלכות הנעשות בידיים ואלכבוטי מור עובר הוא שכר המלכות הנעשות ברגלים, כי סי' אלכבוטי אלכבוט

הרגלים, ולפי שהידיים והרגלים הם עיקר כל הגוף הזכיר ידיים ורגלים. ויחנן לפרש עוד כי הזכירם לענין פנימי לפי שהם ראשית הגוף ואחריתו כי הידיים הם ראשית הגוף בהגביהו אותם והרגלים הם אחרית הגוף וזה רמז לקדושת י' ספירות, כענין רחילת הידיים והרגלים של כהן בשעת עבודה, והנה הנפש מחשלה בהם באותו הזמן על כפות המנועול הרי הלדיק גופו זקוף ועומד על רגליו מן הקבר שהיה סגור ונעול בחוכו, זהו על כפות המנועול כי שם היה כפות ונעול, והרי שהלדיקים עתידין לקבל שכרם באותו זמן בגוף ונפש כשם שהיה עמלם וסרחם בעבודת הש"י בגוף ונפש ויהיו ספורים כמלאכי השרת וחיים וקיימים לעולם, וזהו שאמר הכתוב (ויקרא יו) כי ציוס הזה יכפר עליכם זה יום הכפורים שהוא בעוה"ז. לפני ה' חטתו בתחיית המתים, והוא שאמר דוד ע"ה (תהלים קיו) אהלך לפני ה' בארצות החיים. והוא שאמר במדרש בפסוק (משלי ט) טבחה טבחה מסכה יינה זו אסתר שע"י משחה שעשתה נגאלו, ואף עלכה לה שולחן בעוה"ז ובעוה"ב, וכל המועדים בטלים לעתיד לבא וימי הפורים לא יבטלו שגא' (תנילה ט) וימי הפורים לא יעברו מחוך היהודים וגו', וביאור המדרש הזה לפי שהפורים הוא מועד של שמחה וכענין שכחוב (שם) ימי משחה ושמחה. ושמחת הנפש עם הגוף שבאותו זמן לא תחבטל לעולם, והיא היא הפורים שלה בשמחה ובתענוג שאין להם סוף והוא זמן תחיית המתים. והנה המעלה הזאת הגדולה והנפלאה המעומדת לנפש שבה שלמה בחכמתו וקראה אהבה בתענוגים הוא שאמר (שיר השירים ו) מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים:

פורים

חסדך ה' מלאה הארץ חוקיך למדני (תהלים קיט) פסוק זה אמרו דוד ע"ה, ומלת הארץ תכלול את העולם השפל הזה עם שלשת גלגלי היסודות המקיפין עליה, והוא כלשון (בראשית א) והארץ היחה פהו ובהו הכולל הארץ עם היסודות שעליה אשר ארבעתן ראומים בכחוב, וידוע כי האש החכם הנלבב רואה ומכיר בסידורם ובתנועתם חכמהו של הקב"ה וחסדו הגדול בהנהגת עולמו, ועל כן יחנן דוד בכחוב הזה לפני הש"י שיעשה חסד עמו שילמדנו חקיו ושיתנון מסוך תורתו איך הוא ית' מנהיג עולמו במדת החסד. דבר ידוע וברור כי חסד הש"י קדם לכל הנבראים כלם, לפי שהנבראים לא היו ראויים להברא כי כיון שהיתה היותם נעדרת קודם היוצא לא היה בהם זכות ולא שום ענין שצטבילו יהיו ראויים להברא ח"כ חסדו הגדול הקדימני ואשלם, וכיון שהוא ית' המליח כל הנמלאים אחר שלא היו הנה זה חסד גמור ח"כ העולם כולו נברא בחסד, ח"ש דוד ע"ה (תהלים פס) אמרתי עולם חסד יבנה, ואחר שהמליח את עולמו בחסד הוא מתנהג עם נבראיו בחסד הוא שכחוב עושה

(דברים ה) עושה חסד לחלפים וכתיב (חיוז י) חיים וחסד עשית עמדי ומזה תקנו בתפלתם המנהג עולמו: בחסד. וזוה אותם על החסד לעשותו הוא שאמר הנביא (הושע י) זרעו לכם לדקה וקצרו לפי חסד. וזוה אותם לזהב אוחו הוא שאמר (מיכה י) ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט וזהב חסד. החסד הזה הוא שופע בכל יום בעוה"ז השפל עם כל אחד ואחד מן הבריות ממה שכתוב כאן חסדך ה' מלאה הארץ, וכתיב (תהלים נב) חסד אל כל היום. והוא שופע גם בעולם הגלגלים הוא שכתוב (שם נז) כי גדול עד שמים חסדך. והוא שופע גם בעולם המלאכים הוא שכתוב (שם קח) כי גדול מעל שמים חסדך. אם כן מדת החסד נמלאת ומתפשטת בכל המנוחות כולו העליונים והשפלים, ואין להם קיום ועמידה זולתה והכל צריכין לה ואין לה סוף ותכלית, וזה שאמר ירמיה (חיכה ג) חסדי ה' כי לא חמנו וגו' וכתיב חדשים לבקרים מלח רחמי דבקה עם חדשים כי אין תכלית לחסדו ית' ורחמי חדשים בכל בקר ובקר, וכיון שכן שאין תכלית לחסדו ית' מהו שאמר דוד ע"ה (תהלים קו) כי כגובה שמים על הארץ גבר חסדו על על ירחו שגרה מזה שיש למדת החסד שישר ומדה כשם שיש שישר ומדה לגובה השמים על הארץ, אין הדבר כן חס ושלום, אבל ביאור הענין במשל הזה לפי שאין חסל בעלי המורגש בהוש הראות שלהם גובה גדול יותר מגובה השמים על הארץ ואין העינים יכולין להעיד על גובה גדול יותר ממנו, אבל בודאי חסד הש"י גדול וגבוה מאד יותר מגובה הגלגלים, וע"ז אמר הכתוב כי גדול מעל שמים חסדך ביאר כי חסדו ית' גבוה מאד למעלה מן הגלגלים, והנה הוא רחב יותר מרוחב העולם הוא שאמר (שם) כרחוק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעי, וידוע לבעלי החכמה כי ריחוק מזרח ממערב הוא כפלים מגובה השמים על הארץ וזה ענין מוכרח כי כיון שהארץ היא כנקודה בסוף הפגול יתחייב שיהיו ד' קטווחים שהן מזרח ומערב לפון ודרום שוים ושיהיה שיעור ריחוק שבין מזרח למערב כשיעור ריחוק שבין לפון לדרום משני שהאמצעות יתחייב להיטו קרוב אל הקטווח בשיעור שזה ויהא חס כן מן הארץ לשמים חזי השיעור הזה. ואחר שהמשיל הכתוב לחסד הש"י פעם במדת גובה השמים על הארץ ופעם בכפלים זו באיה שאין לחסדו ית' שייעור ומדה ולא סוף ותכלית אבל הוא נאמר על ד' הקרוב חסל השכל: כל מה שהקב"ה נותן לאדם בעה"ז או שלוח או יסורין הכל חסד, וכן מצינו כי ההלכה מן היסורין נקרא חסד, הוא שאמר דוד (שם טו) כי חסדך גדול עלי והללתי נפשי משאלו תחתי, וכשם שההלכה מן היסורין נקראת חסד שכן כתוב (שם טז) ופקדתי בשבע פשע וגו' וחסדי לא אסיר מעמו וזהו שאמר דוד (שם כה) כל ארחות ה' חסד. אמח לימדך הכתוב שאין כל ארחות הש"י יולחין ממדת חסד ואמח ואשילו היסורין שמיא על האדם, ואם יביאם עליו על עון שקדם לו אם הם לכפרת יו זהו אמר, ואם הם התחלה מאח הש"י כבלי עון

שקדם לו כדי שיהיו לו הפקר תמורתו מפני שסובל נסיון זהו חסד, וע"ז אמר דוד (שם סג) כי טוב חסדך מחיים יאמר טובים היסורין ואפי' כשהם בלי עון שהם חסד גמור מחיי העה"ז, כי עם היסורים ההם יגיע אל החיים האמיתיים שהם חיי העוה"ב, והמשל בזה למי שיש לו מלאכה כבדה ומסוגף ומענה בה את נפשו ואינו עושה בזה חסד לנפשו לפי שעה עינוי המלאכה הוא מהפסדו ומגיע לחיי הגוף בעוה"ז ולא יחיה זולתה, ולפי שהיסורין הם חסד גמור על כן אמר שפתי ישבחוך. וידוע כי כשהקב"ה מביא יסורין על האדם הוא מביאם עליו דרך החסד וזהו שאמר דוד (שם) ולך הדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, הזכיר שם חסד דל"ת שהוא מדת הדין, וביאור הכתוב חסד כשאתה מביא על האדם יסורין במדת הדין לך ה' החסד כלו' אתה מתנהג עמו בחסד כשהשלם לאיש כמעשהו כי לעולם מדת החסד גוברת על מדת המשפט וכן אמר (שם) לדקתך כהררי אל משפטיך תהוב רבה. בלור הכתוב לדקתך על משפטיך כהררי אל על תהוב רבה, ומצינו בקריעת י"ם (שמות יד) ה' ילחם לכם היל"ל חלבים ילחם לכם כי מדת הדין היא הגלגלמה והמחברת ית' אבל בזה לומר כי אפי' כגם הגדול הזה באבדן המזרים בים מדת רחמים היתה משותפת עם מדת הדין, ואע"פ שגרה במדת הדין היתה בהן בלח רחמים כלל ממה שכתוב (שם) לא נשאר בהם עד אחד הרי מצינו שיחוף מדת רחמים שניהנו לקבוצה ממה שכתוב (שם טו) נסית ימיך חבלעמו חרץ והימין הוא מדת החסד, וכן חמלא בענין גוג ומגוג שכתוב (זכריה יד) וילח ה' וילחם בגוים ההם וגו' והוא מדת הדין בלי ספק ואע"פ כן מצינו שם מדת רחמים והוא שיזכו לקבוצה שנה' (יחזקאל לפ) ציוס ההוא חסן לגוג מקום שם קבר. ולא מצינו מעולם שגבשמש העולם במדה"ד קשה שלמעלה כי אם בעמלק וע"ז אמר דוד (תהלים נ) מי יודע עוז אשך וכיראשך וגו', כלומר מי שיש לו ידיעה במדת הדין קשה שלמעלה חסול עליו: גדול כח מדת החסד שהכתוב מיחם שהיא עם הקב"ה כמו האור העליון עלמו שכתוב בו (דניאל ב) ונהורא עמיה שריה ובמדת החסד כתיב (תהלים ק) כי עם ה' החסד, כישראל שנה' (שם קיז) כי גבר עלינו חסדו, ואמרו במדרש (תהלים קיה) יאמר נא ישראל כל"ח. מי מעיד בהקב"ה ישראל מה עשה להם בעצרים מה עשה להם בים מה עשה להם בסיני הוי אומר יאמר נא ישראל כי לעולם חסדו, יאמרו נא בית אהרן כל"ח, בית אהרן הם המשידים על חסדו של הקב"ה שהם עבדיו ומקריבין לפניו בכל עת ובכל מי שעמד כנגדם לקח הקב"ה נקמתו ממנו, עמד קרח וסיעתו ובלעתן הארץ, עמד עזיבו להקסיר קטרת זרחה זרעה במאנו, ולמה שלמתי לו שכר זה בשביל שהלך ציוסר שנה' (מלאכי ב) בשלום ובמיסור הלך אחי הוי יאמר יאמרו נא בית אהרן כל"ח. ירחי ה' ביתו של דוד שנה' (תהלים קיט) חבר אחי לכל אשר יראוך, אמר הקב"ה מה עשה עמי אמר (ש"ב ז) ראה

ראה אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בחוף היריעה, ומה עשיתי לו לעולם אשמור לו חסדי וגו' הוי אומר יאמרו נח יראי ה' כל"ח ע"כ. וכיון שהמדה הזו עליונה ועלומה שהיא מנהגת ומקיימת המליחות כולו העליונים והתחתונים חייב אדם להסבון במדת החסד ושיזכור חסדי ה' תמיד כענין שאמר ישעיה (סג) חסדי ה' אזכיר תהלות ה' וגו'. מכלל חסדיו שעשה עם ישראל שהוליאם מתחת יד פרעה שהיה מלך גדול וישלח בו ובעמו עשר מכוח והוליאם מתוכם באותות ובמופסים כח גדול וביד חזקה ומחוך השעבוד הגדול ילאו מאפלה לאורה ומעבדות לחירות:

מברל חסדיו שהסיב עמהם בזמן הזה בגאולה אחרת שהיתה גאולת הנפשות כי גאולת מזרים לא היתה אלא מעבדות לחירות וגאולה זו היתה ממות לחיים, והיה זה בימי אחשורוש שהיה מלך גדול מפרעה שהרי פרעה לא הזכיר הכתוב כי אס מלך מזרים, אבל המלך אחשורוש היה מולך על כל העולם מהודו ועד כוב כי היה הודו בקצה העולם וכוס בצוף העולם ח"כ היה מולך מסוף העולם ועד סופו וזהו שכתוב (מגילה א) ויהי בימי אחשורוש הוא אחשורוש וגו':

על דרך הפשט ענין הפרשה הזאת שעשה המלך אחשורוש שתי משפחות בשושן הבירה אשר שם כסא מלכותו. המשחה האחד עשאו לגדולי המלכות המיוחסים ולשרי המדינות שנאו לפניו תשבע ועשרים ומאה מדינה ועמד משחה זה שמניח ומאח יום שהם ו' חדשים, והוא שכתוב בשנת שלש למלכו כלומר בשנה השלישית למלכו עשה משחה וגו'. וכאשר נשלמו ימי משחה זה עשה משחה שני בשושן הבירה ג"כ לכל העם הנמלאים שם ועמד משחה זה ז' ימים, וזהו שכתוב ובמלאת הימים האלה עשה המלך לכל העם הנמלאים בשושן הבירה וגו'. וחזר לבאר באי זה מקום בשושן הבירה עשה משחה וזה שאמר בחזר גינת ביתן המלך. וביאור הכתוב כי חויר החזר היה מכוסה למעלה ומקולע ומעופר סביב בחור כרסם ותכלת שהם בגדים מצולים בצבעונים נאים ביותר, וכל בגד ובגד מהן היה אחוז בחבלי בון שהוא הפסאים וארגמן שהוא הצבע החדום, והבגדים הללו היו נחונים ושרושים על גלילי כסף ועמודי שש שהיו קבועים וזקופים בקרקע החזר והיה קילוע הבגדים הללו ופרישתן וכסוין הולך מגליל לגליל משמוד לעמוד בניור נאה ומהודר, והיה קרקע החזר מכוסה ברנפה של צהט ושם והיו קבועים שם דר וסוחרת שהן חבנים טובות ומרגליות, והיו מליעים להם שם מטות זהב וכסף על הרנפה, והיו משקין אותן בכלי זהב הוא שכתוב והשקות בכלי זהב, ולמה עשה המשחה הגדול הזה לפי שחשב בחשבונו שלא יגאלו ישראל, ויש אומרים ששקט ממלחמותיו, ויש אומרים שנשא את ושתי המלכה מחדש, וזהו הנכון כי על כן עשה המלך משחה לאנשים גם ושתי המלכה עשה משחה נשים. ביום השביעי כסוב לב המלך

בין, הגיד הכתוב כי עמד המשחה שבעת ימים וביום השביעי כשהיה שמח מתוך משחה היין לזה להביא לפניו את ושתי ככתר מלכות להראות העמים והשרים את יסיה, כי היה מנהג מלכותו שהמלכה חזרה לעיני הכל ולא הסתתר, והנה ושתי המלכה היתה ממלכות אחרת שדרך הנשים להסתתר או חשבה שהמלך שכור ולפיכך ותמאן המלכה ושתי. ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים כלומר החכמים הזקנים יודעי העתים שעברו על המלכים הקדמונים, והכל נמשך אל כדת מה לעשות כי נסל ענה מהן ושאל להם כן, ויאמר ממוכן לא על המלך לבדו עושה ושתי המלכה והיום הזה האמרנה שרות לשון (דברים ט) האמרת היום. והענה שנתן לשלוח ספרים אל כל מדינות המלך להיות כל איש שורר בביתו, ומה שאמר ומדבר כלשון עמו עירב דבר אחר עם זה כדי שלא יהא קלון למלך. ונערי המלך משרתיו אמרו לו יבקשו למלך נערום בתולות טובות מראה ויסקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו ויקבצו את כל נערה בחולה והנערה אשר תיפכ בעיני המלך המלוך תהא ושתי וייסב הדבר בעיני המלך ויעש כן. וסמך לזה מיד איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי וגו' כדי שיזכיר הכתוב לאסתר שהיתה ברשותו של מרדכי. ונקרא איש יהודי על שם שהיה מארץ יהודה וזהו שאמר אשר הגלה מירושלים וגו'. וביאר לך הכתוב כי קודם שחבא אסתר לבית המלך כבר היה מרדכי גדול בבית המלכות ודר בארמון המלך ועל כן אמר בשושן כי בכ"ט שחמלא במגלה זו בשושן הבירה הכונה על ארמון המלך ששם כסא מלכותו שהיה שמו שושן, כי לשון הבירה הוא ארמון כמו (ד"ה אכס) כי לא לאדם הבירה, והארמון הזה ששמו שושן היה בחוף עילם המדינה וכן כתוב בספר דניאל (ח) ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה, וכשחמלא במגילה זו שושן סתם או העיר שושן הכונה על שם מדינה ששמה שושן שהיתה קרובה לעילם. ויש לך לדעת כי רוב אנשי העיר שבשושן היו ישראל אבל בשושן הבירה הוא ארמון המלך לא היו שם ישראל כלל אלא מרדכי כן פירש החכם רבי אברהם בן עזרא ז"ל, ומה שאני מבאר בכלן הוא דרך פירושו שהוא הפירוש הנכון מכל הפירושים שנעשו במגילה זו, וכן אמר כי שושן הבירה לבד ושושן סתם או העיר שושן לבד, ואמר כו הסיכל והארמון אשר למלך היה שמו שושן הבירה ואין שם יהודי כלל כי אס משרתי המלך ומרדכי עמהם, והמדינה הקרובה לעילם ששם היהודים שמה שושן סתם ויקראנו הכתוב פעם שושן כענין שכתוב והעיר שושן נבוכה והעיר שושן נהלה ושמחה. ויהי בהשמש דבר המלך ודחו וגו'. ותלקח אסתר אל בית המלך ותיסב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו והחמד תשא עמה לא יזוז ממנה. לא הגידה את עמה ואת מולדתה וגו', מה שצ"ה עליה כן כדי שחשמו חורת הש"י בספר שלא האכל נבלות וחשמור השבתות ולא ירנישו המשרתים כי אס היה יודע

יודע המלך שמה יכריחנה בכך כי בעל כרחך נחפשה, ובהגיע תור אסתר בת אביחיל דד מרדכי לא בקשה דבר גם זה לאות על שכלם. וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כורעים ומשתחווים להמן, כתב החכם רבי אברהם ז"ל יש לשאול ולמה הכניס מרדכי עלמו בסכנה גם הכניס כל ישראל היה ראוי שידבר לאסתר וחסירה משער המלך, אבל תק המלכות שכל מי שנתמנה במינויו והוא אז משם דמו בראשו. וירא המן כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו. ויצו בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו ויבקש המן להשמיד את כל היהודים. ואז הפיל פור ונפל לו הגדול בהדג אדר ושמה שמחה גדולה לפי שבו מח משה ולא ידע שבו נולד, ויקראו סופרי המלך בחדש הראשון צייץ יום בו. ונשלוח ספרים ציד הרבים וגו' והעיר שושן נבוכה. ומרדכי ידע את כל אשר נעשה. ואז שלח לאסתר שתתחנן לפני המלך על זאת, ואמר לה אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים כי אם אהרש חרשי בעת הזאת וגו'. ביאור הכתוב כי אם אהרש חרשי בעת הזאת ריח והלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ולא על ידך, ואם תחשבי שתמלטי האבדי וכל בית אביך עמך, ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות כלומר שמה לא הגעת למלכות ואל המעלה הזאת אלא בעבור העת הזאת שחשיבי את ישראל, ואז השיבה לו לך כיום את כל היהודים ונאמו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום, והנה אסתר בפחה באלהיה על כן התענתה ולא נסחה ביסיה כי פני המתענה תשונה אף כי עד היום הג' כל זה כתב ר' אברהם ז"ל. יבא המלך והמן היום בכלן נרשם השם המיוחד ברחו, ומה שלא נזכרים במגלה זו בפירוש כתב בזה רבי אברהם ז"ל אין במגילה זו זכרון השי"ת כלל מפני שהמגלה הזו חברה מרדכי. וזה העד וישלח ספרים וכלם משנה ספר א' כפעם פתאנן והעיקוקה הפרסיים ונכתבה בדברי הימים של מלכיהם והיו עובדין ע"ז והיו כותבין תחת השם הנכבד שם תועבותם כמו שעשו הכותיים שכתבו תחת בראשית ברא אלהים ברא אשימא, והנה כבוד השי"ת שלא יזכרו מרדכי במגלה עכ"ל ז"ל:

בלילה ההוא נדדה שנת המלך. אחשוורוש ממנו, כן פירשו בו רז"ל (מגילה דף פו ב) והוא פשוטו של מקרא נפל ליה מילתא בדעתיה אמר מאי דקמאי דקא חזמנתייה אסתר להמן דילמא עלה קא יענו עליה דהוא גברא למיקסליה, הדר אמר אי הכי לא הוה איניש דרחים ליה דהוה מודע לי, הדר אמר דילמא איכא איניש דענד בי סיבוחא ולא פרעתייה מיד, ויאמר להביא את ספר הזכרונות ויאמר המלך מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה וגו', יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך ואשר נתן כתר מלכות בראשו פירוש וכתר מלכות אשר נתן בראשו, והמן שאל שלשה דברים הלוש והסום והכתר וחרה לו למלך על הכתר ועל כן אמר ונתון הלוש והסום ולא הזכיר הכתר, או יאמר וסום אשר רכב עליו

המלך, אותו סום אשר נתן כתר מלכות בראשו ומלת בראשו תחזור לסום כי היה למלך סום שישימו כתר מלכות בראשו כאשר ירכב עליו המלך ואין אחד מעבדיו ראוי לרכוב על אותו סום וזה דבר ידוע כן כתב ר' אברהם ז"ל. ועשה כן למרדכי היהודי היושב בשער המלך וגו'. ויקח המן את הלוש ואת הסום וילבש את מרדכי וגו' והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש ויאמרו לו חכמיו ורש אשתו אם מזרע היהודים מרדכי וגו', כלומר אם היה מזרע שאר האומות אפשר שישלים עמך אבל אם הוא מזרע היהודים לא תוכל לו ולא ישלים עמנו לפי שנלפסו מפי השי"ת חמהה את זכר עמלק ואיך יעבור על לווי. עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו ויביהלו להביא את המן וגו' ויבא המלך והמן עם אסתר אל המסכה וגו' מה באלהך אסתר המלכה ותנתן לך. והען אסתר והאמר נתת לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשה כי נמכרנו וגו' שכך כתוב באורח משם בפרשת החוכמה (דברים כח) וההמכרות שם לאויביך לעבדים ולשפחות ואין קונה. אבל הריגה לא נזכרה בכל הפרשה ומה אמרה אסתר יודעת אני שאין הענין גזירת שמים אלא גזירת המן ויכולה היא להתבטל זה כי אין הדר שזה נזק המלך. כלומר אין נזק המן הדר ראוי להשוחטו לנזק הראוי לבה עליו בשביל המלך שהמלכות עליו רמו למה שכתוב בפרשה (שם) יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך וכו'. מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו וגו' איש נר ואויב וגו'. והמן נבעת מלפני המלך והמלכה. והמלך שב מגינת הביתן אל בית משתה היין והמן גופל על המטה, פשט הכתוב הזה כי היה מחתן לאסתר ומתגפל לפני רגליה וביא על המטה שתחתן אל המלך בעדו, ויאמר המלך הנס לכבוש את המלכה עמי בבית נראה שחשדו המלך באסתר, הדבר ילא מפי המלך וגו' ויאמר חרבוה גב הגה הען וגו', ונקרא חרבוה שתי חרבות הרבו נא כלומר הרבו עתה לפי שהיה (עד) עתה חרבו של המן ומלאך המות שלו. וע"ז דרז"ל חרבוה זה אליה והכונה שנדמה לו אליה בדמות חרבוה א' מן הסריסים והיה אליה למרדכי ומלאך המות להמן וזה חרבו נא חרבו עתה כלומר זה היה סיבת מהירות מיתה שאמר גב הגה הען אשר עשה המן למרדכי ויאמר המלך חלוהו עליו. מיד ויסר המלך את מצעו אשר העביר נהמן ויתנה למרדכי. אחר שנחלה המן הולכה אסתר להעביר חגרות הראשונות שנשאלהו כבר, וזהו שכתוב ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך וכו'. כי איככה תוכל וראיתי ברעה אשר תמלא את עמי, והשיב לה המלך הנה בית המן נחתי לאסתר ואוהו תלו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים. ואהם כתבו על היהודים וגו'. אין להשיב. ויש לשאול והיאך שולח להשיב הראשונות, אבל תשובתו של מלך היה כן מאחר שאלו את המן על העץ תוכלו לכתוב בשם המלך ותאמרו כי מה ששלח המן באגרות הראשונות שיהיו האומות לישראל לא כך היתה כונת המלך אלא שיהרגו היהודים בשוגגאיהם

כד

פירים

הקמח

בשונאיהם והמן זייף את השטרות והחס חותם בסבטת המלך אשר בידו הסך מכוונת המלך רחיה לדבר שהלם אותו על העץ, שאם לא כן למה כתב מרדכי להרוג האומות ודי לו שיגלו ישראל אלא בהכרח הארך לעשות כן. ועל כן האמינו הגויות ולא הרשאות, ועל כן אמר בגויות אין להשיב כי בגו הגויות חשבו מיד שהרשאות מזויפות ואז היחה שמחה וששון ליאדים: וע"ד המדרש (מגילה ח) ויהי בימי אחשורוש כל מקום שנאמר ויהי בימי לשון לער הוא, (בראשית יד) ויהי בימי חזרפל עשו מלחמה. (רות ח) ויהי בימי ששום האופטים ויהי רעב בארץ. (ישעיה ס) ויהי בימי אחז ארם מקדם ושלשמים מאחור. (ירמיה ח) ויהי בימי יהויקים (שם ד) רחיתי את הארץ והנה תהו. ויהי בימי אחשורוש היה המן. הוא אחשורוש אמר רב אחיז של ראש וכן גילו של ראש אחיז של ראש נבוכדנאצר שנקרא ראש שנאמר (דניאל ב) חנה הוא רישא די דהבא. וכן גילו של ראש נבוכד נאצר החריב והוא בקש להחריב דכתיב (עזרא ד) ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כהנו שכינה, ושמואל אמר שהושחרו פניהם של ישראל בימיו בשולי קדרה, רבי חנינא אומר שכל הזוכרו אומר את לראשו, רבי יוחנן אומר שהכל נעשו רשים בימיו שנא' וישם המלך אחשורוש מס וגו', הוא אחשורוש הוא ברשע מחלתו ועד סופו, (בראשית לו) הוא עשו אחיז אדום. הוא ברשע מחלתו ועד סופו. (צמדבר כו) הוא דתן ואבירם הם ברשעים מחלתן ועד סופן. המלך שמלך מעצמו שלא היה ראוי למלכות אלא ממון יתיר הוא דיהיב וקס, מהודו ועד כוש אדו בקלה העולם וכוש בסופו ומלך משוף העולם ועד סופו. בשנת שלש למלכו עשה משחה בחצר גנת ביתן המלך. רב ושמואל חד אמר הראוי לגינה לגינה הראוי לחצר לחצר הראוי לביתן לביתן, וחד אמר הוסיבן בחצר ולא החזיקתן האסיבן בגנה ולא החזיקתן עד שהכניס אותן לביתן. במתניתא תנא האסיבן בחצר וסחת לכן שני פתחים אחד לגינה ואחד לביתן. חור כרסם ותכלת חור רב ושמואל רב אומר חרי חרי, ושמואל אומר מילת לבנה ה'יע להם, כרסם כרים של פסים. מסות זהב וכסף. רבי יהודה אומר הראוי לכסף לכסף הראוי לזהב לזהב אמר לו רבי נחמיה אם כן חתה מפיל קנאה בסעודה אלא הן של כסף ורגליהן על זהב, ודר ושחרת דבי רבי ישמעאל תנא שקרא דרור לכל בעלי סחורה ועשה זה לכבוד המשחה, והשקות כללי זהב וכלים מכלים שונים משונים מינעי ליה י'אחז ב"ק ואמרה ראשונים כלו מפני כלי ביהמ"ק ואחש שונים בהם. ביזם השניעי כחוב לב המלך ציין אמר רבא זס שניעי שבת היה מלמד שהיתה ושהי הרשעה מביאה בשם ישראל ומפסיסן ערומות והיתה עשה צפן מלאכה בשבת לסיכך נגזר. עליה שהרג בשבת ערומה, והייט דכתיב אחר הדברים האלה כשך חמת המלך אחשורוש זכר את ושהי ואת אשר עשה ואת אשר נגזר עליה כשם שעשה כך נגזר עליה. ושמואל המלכה ושהי מכדי פריעותא הואי מאי עמח לא

אחיה מלמד שפרחה בה לרעם. במתניתא תנא בא גבריאל ועשה לה זנב, והוא יתרת צמר שנעשה בפניה לפי שעה בדרך הגם. ויאמר להכמים מאן חכמים רבנן. יודעי העתים שיודעים לעבר השנים ולקבוע חדשים. כדת מה לעשות אמר להו דייטא ניהלאי אמרי היכי נעביד נימח ליה קטלה למחר פקח ליה חמרא ותבע ליה מינן נימח ליה שבקה קא מזלולינא במלכותא מוסב נסליק נפשיין, אמרו לו מיום שחרב ביהמ"ק וגלינו מארצנו ניטלה ענה ממנו ואין אנו יודעין לדון דיני נפשות, כלומר כי פלסול האדם ממקום למקום סבה שאי אפשר שתהיה חכמתו ודעתו על השלמות, ועל כן אמרו לו ניטלה ענה ממנו ואין אנו יכולין לדון דיני נפשות אלא זיל לגבי עמון ומואב דיחבי בדוכתייהו כחמרא דיתבי אדורדיא וכתיב (ירמיה מח) שאן מואב מנעוריו ושוקס הוא על שמרו וגו'. והקרוב אליו כרשנא שחר וגו'. פסוק זה כלו על שם קרבנות נאמר. והקרוב אליו מלשון קרבן. כרשנא אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע כלום הקריבו לפניך פרים בני שנה בדרך שהקריבו ישראל לפניך. בחר כלום הקריבו לפניך שתי תורים בדרך שהקריבו ישראל. אדמתא כלום בנו מזבח אדמה בדרך שבנו ישראל לפניך. תרשיש כלום שמשו לפניך בצנדי כהונה שנא' בהם (שמות כח) תרשיש שהם וישפה בדרך שעשו ישראל. מרס כלום מרסו צדס. מרסנא כלום מרסו במנחות. מריסה לשון בלילה ותערובת. ממוכן כלום הכינו שלחן לחם הפנים לפניך. ויאמר ממוכן לפני המלך. ממוכן זה המן ולמה נקרא שמו ממוכן שהיה מוכן לפורענות ומכאן שהדיוס קוסן בראש. איש יהודי היה בשושן הבירה קרי ליה יהודי אלמא מיהודה קא אחי וקרי ליה ימיני אלמא מבנימן קא אחי. אמר ריב"ל אחי מבנימין ואמו מיהודה, ר' יוחנן אמר לעולם מבנימין קא אחי ואמאי קרי ליה יהודי על שם שכפר בע"ז וכל הכופר בע"ז נקרא יהודי שנא' (דניאל ג) אחי גוברין יהודאין די מניח יתהון על עבידת מדינת בבל בדרך מיסך ועבד נגו. רבי שמעון בן סזי אומר (ד"ה א ד) ואשמו היהודיה ילדה את ירד אחי גדור ואח חבר אחי סוכו וגו' וכי יהודיה שמה והלא בתיה שמה אלא נקרא שמה יהודיה על שכברה בע"ז דכתיב (שמות ב) וחרד בת פרעה לרחוץ וגו', ואמר רבי יוחנן שירדה לרחוץ מגלולי בית אביה ילדה והלא רבוי רביחיה אלא לומר לך כל המגדל יתום בביטו משלה עליו הבחוב כאלו ילדו. ירד זה משה ולמה נקרא שמו ירד שירד לישראל מן בימיו. גדור שגדר פרעותיהן של ישראל. חבר שחיבר את ישראל לאביהן שבשמים. סוכו שנעשה להם כסוכה לישראל. יקותיאל שקוו ישראל לאל בימיו. זנות שהזנית עונותיהם של ישראל. אחי אחי אחי. אב בהורה אב בחכמה אב בצניחיים, אלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח לו מרד וכי מרד שמו והלא כלב שמו אמר הקב"ה יבא כלב במרד בעגלת מרגלים וישא בתיה בת פרעה שמרדה בגלולי בית אביה. בן יאיר בן שהאיר

שהאיר עיניהם של ישראל בחפלתו. בן שמעי בן ששמע אל חפלתו. בן קיש בן שנקש על דלתי רחמים וגפלתו לו. ויהי בהשמע דבר המלך ודתו וחלקתו אסתר וגו' הוא חדש טבת, ירח שהגוף נהנה מן הגוף, והכל סבות מאת השי"ת אשר לו נחכנו עלילות, וכתיב ויאהב המלך את אסתר וגו'. בימים ההם ומרדכי יושב וגו' הקניף הקב"ה אדון על עבדיו לעשות גם לנדיק ומנו יוסף והקניף הקב"ה עבדים על אדוניהם לעשות גם לנדיק ומנו מרדכי. ויודע הדבר למרדכי. בנתן ותרם שני ערשיים היו והיו מספרים בלשון ערשי זה לזה ואומרים מיום שבאת זו לא ראינו שינה בעינינו אלא בא ונטיל לו ארם בספל כדי שימות הוא והיא, והם לא ידעו שמרדכי מיושבי לשכת הגזית היה ויודע שבשים לשון, אמר לו והלא אין משמתי ומשמרתך שיה אמר לו אני אשמור משמתי ומשמרתך והיינו דכתיב ויבוקש הדבר וימלא שלא נמלאו במשמרתם ויתלו שניהם על עץ. אמר הדברים האלה אמר שברא הקב"ה רפואה למכה. והרפואה הזו היא שילקהה אסתר אל בית המלך שעל ידה באה הגאולה לישראל, גידל המלך את המן בן המדחא וגו'. היו על צגדיו ועל מלכאסו אורת ע"ז ולכך היו כורעים ומשתחוים לו, ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי וגו' ואסור לו להשתחוות לע"ז. ויבזו בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו וגו' ויבקש המן להשמיד וגו' ויאמר המן למלך אחרשורוש ישנו עם אחד וגו' אמר רבא ליכא אינש דידע לאשחשוי לה"ר כהמן, אמר ליה חא ניכלינהו אמר ליה מסתפינהו מאלהייהו דילמא עביד בההוא גברא כמה דעביד בקמאי. אמר ישנו מן המלות אמר ליה חית בהו רבגן, אמר ליה עם אחד ושמה תאמר קרחה אחת עשה במלכותא תלמוד לומר מפוזר מפוזרים בין העמים ושמה תאמר איכא חדא מדינתא מינייהו תלמוד לומר בכל מדינות מלכותך. ודחיהם אמות מכל עם דלא אכלו מינן ולא שחו מינן ולא נסבי מינן ולא מינשבי לן מינייהו, יאת דתי המלך אינש עושים דמפקי לה לשחא בשיהי סיהי. ולמלך אין שיה להניחם. דאכלו ושחו ורוו ויחבי ומבזו ליה למלכא. ד"א ולמלך אין שיה להניחם שאפילו זבוב טפל לתוך כוסו של אחד מהם זורקו ושוחהו ואלו אדני המלך נוגע בו מובטו בקרקע ואינו שוחהו. אם על המלך טוב יכתב לאצדס ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על ידי עושי המלכא. יש שפירש שנחכוין המן במנין עשרת אלפים ככר כסף לחת ערכם של ישראל כי ערכו של אדם ג' שקלים נמלא לכל היוחר וישראל היו ש' רבוא והככר ק"כ מניס והמנה כ"ה שקלים נמלא בכל אדם לריך שני מנה והככר הוא ערך ששים בני אדם ועשרה אלפים ששים הם ששים רבוא. ויקראו אדני המלך. ונאלוה אסרים ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ואלו צוה אסתר להתענות ואמרה לך כנוס את כל היהודים וגו' ופעם שלשה ימים לפי שאין הקב"ה מניח את הנדיקים בלילה יותר משלשה ימים שכן מצינו ברחב (יהושע ב) ונהבאחם שמה שלשת ימים וביזנה (יזנה ב) ויהי יונה במעי

הדגה שלשה ימים וגו', וכן בגאולה העמידה כתיב (הושע ו) יחיינו מיומים וגו'. ואז וחלבש-אסתר מלכות שלבשה דוה"ק כתיב הכא וחלבש אסתר וכתיב (דה"א יב) ורות לבשה את עמשי. והעמוד בחצר בית המלך כיון שהגיעה לבית הנלמים נסחלקה ממנה שכינה אמרה (ההלים כב) אלי אלי למה עזבתני שמה אהה דן על שוגג כמזיד ועל אונס כרזון או שמה על שקראתיו כלב שגא' (שם) הצילה מהרב נפש וגו'. וקראתו אריה שגאמר (שם) הושיעני מפי אריה. ויושב המלך לאסתר את שרביט הזהב. אמר ר' יוחנן שלשה מלאכי השרת נודמנו לה באוחה שעה אחד שהגביה את צוהרה ואחד שמשך עליה חוט של חסד ואחד שמתח שרביטו וכמה מהה שתי אמות היה והעמידו על שנים עשר אמר רבן גמליאל ששים, וכן את מולא בשני רשעים דכתיב (שם ג) שני רשעים שברת אל חקרי שברת אלא שרבת. אם על המלך טוב יבא המלך והמן היום. מה ראה אסתר דזמינתיה להמן רבי אליעזר אומר פחיס עמנה לו ללכדו שגאמר (שם סט) יהי חלהנס לפניהם לפח, רבי יהודה אומר שלא יכירו בה שהיא יהודית, רבי נחמיה אומר כדי שלא יאמרו ישראל אחות לנו בבית המלך ויסימו דעתן מן הרחמים. רבי יהושע בן קרחה אומר אמרה אטביר לו פנים כדי שיהרג הוא והיא. רבן גמליאל אומר עדין לריבים אנו למודעי. רבי אלעזר המודעי אומר קנאתו במלך קנאתו בשמים. רבא אמר (תשלי יו) לפני שבר גאון. אשכחיה רבה בר אביו לאליהו א"ל כמאן חזית אסתר דעבדה משתיא להמן אמר ליה ככליהו תנאי וככליהו אמרתי. בלילה ההוא נדהה שנת המלך שנת מלכו של עולם זה משל ודברה אורה כלשון בני אדם. (תהלים קכח) הנה לא ינוס ולא יישן שומר ישראל, ויאמר להביא את ספר הזכרונות וימלא כחוב כתב מיבעי ליה מלמד ששמי מוחק וגבריאל כותב ומה כתב שלמטה שלזכותם של ישראל אינו נמחק כתב שלמעלה על אחת כמה וכמה. ופרש"י ז"ל כך כחוב בסדר עולם שמי בנו של המן היה וסופר המלך היה, ויאמר המלך מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה וגו'. תנא לא מפני שאוהבין את מרדכי אלא מפני שגונאין להמן. ויאמר המלך מי בהלך והמן בא וגו' לאמר לתלות את מרדכי על העץ אשר הכין לו. תנא לו הכין. וגאון הלבוש והסוס על יד איש משרי המלך ויאמר המלך להמן מהר קח את הלבוש ואת הסוס וגו'. אמר ליה מאן הוא מרדכי אמר ליה יהודי. טובא מרדכי איכא ביהודאי א"ל היושב בשער המלך. א"ל אינו סגי ליה בחדא דיסקורחא אי נמי בחד נהרא אמר ליה אל תשל דבר וגו'. ויקח המן את הלבוש ואת הסוס אול ואשכחיה דיחיבוקא יחבי רבנן קמיה וקא מחוי להו הלכות קמינה אמר להו במאי עסקיתו אמרי ליה כי הוה ביהמ"ק קיים אמר קוב"ה מאן דמנדב מנחה ליחי מליא קמלא דקמחא, אמר ליה ליחי מליא קמלא דקימחא דידכו ולידכו עברה אלפי ככרי כספא דההוא גברא. א"ל רשע עבדה דקני נכסי עבדה דמאן נכסי דמאן, א"ל קוס לבוש הני מאני

מחני ורכיב האי סוסיא דקא צעי לך מלכא, א"ל לא יכילנא עד דעיילנא לבי בני ואשקול למיזחי דלאו אורה ארעא להישתמושי במחני דמלכא הכי וכו' אסרתיבו לכלהו בי בני ולכלהו אומני. עייליה איהו לבי בני דידיה ואסהיה ואזל אייתי זוגא מביתיה וקא שקיל במזייה בהדי דקא שקיל איחונגיד ואיחונא, א"ל אחמי קא מחונת א"ל גברא דהוה חשיב ליה למלכא מכולהו רברבניה השתא לישווי בניאי וספר, אמר ליה רבע ולאו ספר של כפר קריוס היה כ"ב שנה, עד דשקיל המן ספר של כפר קריוס היה כ"ב שנה, עד דשקיל ליה חלבסיה א"ל סלק רכיב א"ל לא יכילנא דכחיש חילחי מחעניחא גהין ליה וסליק רכיב כי קא סליק צעיפ ביה וכו'. ויספר המן לזרש אשתו ולכל אוהביו וגו'. ויאמרו לו חכמיו זרש אשתו אה מזרע היהודים מרדכי וגו'. שתי נפילות הללו למה אמרו לו חכמיו אומה זו משולה כעפר ומשולה כככבים כשהם יורדין עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו וגו' מלמד שהביאורו בבהלה, ויבא המלך והמן לשחוח עם אסתר המלכה ויאמר המלך לאסתר במשחה היין וגו' ותען אסתר המלכה ותאמר חנן לי נשתי בשאלתי ועמי בבקשתי וגו', אמרה לו לר זה איננו שוה בנוקו של מלך קטלה לה לושתי ואיקני בה בדידה וצעי למקטלה. ויאמר המלך ההשורש ויאמר תרי ויאמר למה לי רבי אבהו אמר בהלה על ידי הורגמן כיון שאמרה בת מלכים הני משחול קא אהינא מיד ויאמר לאסתר המלכה, ותאמר אסתר איש לר ואויב אמר ר' אלעזר מלמד שהיתה ידה חזקה כלפי אהשורש ובה מלאך וספר את ידה כלפי המן. והמן נבעת מלפני המלך והמלכה. והמלך קם בהמתו ממשחה היין והמלך שב מגינת הביתן מקיש סיבה לקימה מה קימה בהמה אף סיבה בהמה כי אזל אשכחינהו למלאכי השרת דאידמו ליה כגברי דקא עקרי חילני אמר להו מחי עבדתיכו אמרו ליה דסקדינן המן אתא לביתיה והמן נפל על המשח נופל נפל מיצעי ליה מלמד שבה מלאך והפילו עליה אמר ווי מדברא ווי ממחא, ויחלו את המן והמת המלך שככה שתי שכיכות אחת של מלכו של עולם ואחת של אהשורש. ומרדכי יבא מלפני המלך וגו' ה' לבושי מלכות היו תכלת וחור ועטרת זהב גדולה וחקריך בון וארגמן וכנגדן נתן יוסף לבנימין אחיו ה' לבושים שנאמר (בראשית מה) והמש הליפות שמלות. ורמז לו רמז בזה עמיד בן גלית מתן שיבא בה' לבושי מלכות ומנו מרדכי שנא' ומרדכי יבא. ליהודים היתה אורה ושמהה וגו' אורה זו תורה שנאמר (משלי ו) תורה אור. ושמהה זה יוס טוב שנא' (דברים י) ושמהת בחנך. וששון זו מילה וכן הוא אומר (ההלים קיט) שש אנכי על אחרתך. ויקר חלו תשילין שבראש, וענין המדרש הזה כי גזרו על מנה הללו ולא היו ישראל רשחין לקיימן ועשה נחבטלה הגזרה וחזרו. ואת סרסנדתא ואת דלפון ואת אשפחה אמר רבי אחא דמן יפו עשרת בני המן ועשרת בעי למימרינהו כולהו בנשימה

אחת מחי פעמא דכלהו בהדי הדדי נשק נשמתייהו. אמר ר' זירא וא"ו דויזחא לריך למתההיה בזקיפה מ"ט דכלהו בחדא זקיפא איזדקיפו, דרש רבי שילא איש כפר תמרתא כל השירות כלן אריח על גבי לבנה ולבנה על גבי אריח חוץ משירה זו שהיא אריח על גבי אריח ולבנה על גבי לבנה מ"ט אמר ר' אבהו כדי שלא תהא תקומה למשלתן של רשעים, והענין שכל זמן שהרשעים כלין ואובדין מן העולם הלדיקים מתעלין ומתרוממין, וכן אמר דוד ע"ה (שם עה) וכל קרני רשעים הנדע תרוממנה קרונה לדיק: ועל דרך השכל ענין המגלה הזאת וכל המהורעות שבה הכל רמוז לעתיד, כי העולם השפל הזה הוא בעל תמורה והגלגל מתהפך והאומה העולה תרד והיורדת למטה לארץ העלה, לפי שהעולם מתנהג ע"י שבעה ככבי לכת והם המנהיגים הפועלים בשפלים, ואע"פ שהם המנהיגים אין ההנהגה מסורה להם מעצמם כי הם העליון עליהם ואינם רק כשליח שצוה שליחותו, והזכר ידוע כי שבעה ככבי לכת המנהיגים העולם הזה, הב' מהם רעים ומזיקין לכל דבר והם שבתאי ומאדים, והשנים מהם טובים ומועילים לכל דבר והם נגה ולדק, והשנים מהם בעלי אורה והם המה ולבנה, והשביעי ככב והוא בינוני טוב עם הפזים ורע עם הרעים, כאשר יהיו שנים האלה שבתאי ומאדים הסכמה אחת במערכת על האיש האחד או אומה אחת הנה הם סכח ההשחתה והביטול. ולדק ונגה הפכם כי הם סכח לקיום האיש או האומה. אהשורש והמן רמז לשבתאי ומאדים. אהשורש לשבתאי ממה שידוע בהכמת המחקר כי השחרות מיוחס לשבתאי ועל כן נקרא אהשורש, ורז"ל הבינו בתלת אהשורש ב' לשונות לשון ראש ולשון שחרות, לשון ראש הוא שאמרו אהשורש אחיו של ראש וכן גילו של ראש, אחיו של ראש כי שבתאי ראש הככבים בראשית הנריאה, לשון שחרות הוא שהושהרו פניהם של ישראל בימיו כשולי קדרה, והמן למאדים לפי שהמן בא לשפוך דמן של ישראל והוא מזרע עמלק בן עשו הנקרא אדום, וידוע כי אהשורש והמן שניהם היו בהסכמה אחת להשחית ולעקור אמונתנו, ולכן הוזכרו לעמוד בשרן מרדכי ואסתר שהם כנגד נגה ולדק ולעזר ולהגן בעד ישראל, ומן הידוע בשפרי חכמת המחקר כי התכלת מיוחס לנגה והיכרוק מיוחס ללדק, ועל כן מרדכי שיבא מלפני המלך בלבוש מלכות הוא רמז לנגה כי לכל ישראל היה אור על ידו, וזהו ששמך לו מיד ליהודים היתה אורה. ואשאר הנקראת הדסה שדרשו עליה אשאר ירקרקת היתה היא רמז ללדק, וחוקק המלחמה הזאת בקיץ הובל להבין מן המלחמה הראשונה שהיתה למשה ויהושע עם עמלק ועמו, כי משה הולך להצטק במלחמת השמים בפרישת כפים כדי לבטל כחותיו של עמלק למעלה, ומלחמת הארץ מסרה ליהושע, ולפי שהמלחמה הזאת צימי מרדכי ואסתר היתה בשמים חזקה עד מאד והיו כחות הככבים המסיבים והמריעים זה כנגד זה מתגרים ומתקוטטים זה

זה עם זה, ושבתאי ומאדים בכחם הגדול והתקיף חושבים להתגבר כנגד ישראל ולדק ונגה לא מלאו ידיהם ולא יכלו לעמוד בפניהם, לכך הולכה אסתר להעזר בתי שהוא עליון תקיף על הככבים העליונים החקייים והזכירה בשאלתה השם המיוחד שהוא אלהי ישראל המנצח והמשדד המערכה ובידו להשפיל ולבטל כח הככבים החקייים ולתת להכנס בענין כאלו בטבע ועל ידי משתה, וידוע כי בכח השם הזה העליונים יורדים למטה והתחוננים עולים למעלה וזהו שכתוב ותלבש אסתר מלכות שלבשה רוח הקדש, והעיר הקב"ה את רוחה שתעשה משתה להמן ונקשה המשתה מן המלך התחונן בהזכרת שם המלך העליון כדי שיסכימו שניהם במלחמו של המן, ומן העת הזאת שהתחילה אסתר להזכיר השם המיוחד ברמז התחילה מלחמו של המן ורצתה אסתר לבא עליו בכח השם המיוחד שיגבר על כחו של המן אשר היה בוסת בו ועשתה זה כנגד כונת המן שרצה להבמיד זכר ישראל מנער ועד זקן סף ונשים ציוס אחד במחיר עשרת אלפים ככר כסף, ורצה להתגבר על זכות ישראל שקבלו עשרת הדברות ושמעו קול השי"ת מתוך האש כי רצה שידחו עשרת שלו וע"כ אמר י' אלפים ככר כסף אשקול. כלומר אש קול כי רצה שידחו עשרת שלו אלו העשרה שניתנו ע"י האש והקול, כן עשתה אסתר ובאה עליו בכח השם המיוחד שהוא כח הכחות כלם כדי להתגבר על כחו של המן ולבטלו מן העולם ואז נדחו עשרת אלפים שלו ונהרגו עשרת בניו, וכן אמרה במשתה הראשון יבא המלך והמן היום הזכירה תחלה בנקשה במשתה ראשון בשם השלם הנקרא שם המשורש ואחרי כן במשתה השני הזכירה השם הנעלם והבן, כי כונה בדבר זה ממטה למעלה כדי להמשיך כח מלמעלה מלפני ולפניו שהרי במשתה שני היה סוף מלחמו של המן כי אז נחתם ונכתב בטבעת המלך העליון והמשפיל יבין. והנה המן הרשע היה חכם גדול וידוע ענינו של ישראל אבל היה נוסר בלבו המלחמה הראשונה שהיתה לישראל עם עמלק זקנו שכתוב בו (שמות יז) ויחלוש יהושע וגו', ואע"פ שהיה יודע כי כחן של ישראל הוא סבת הסבות וראש כל הכחות כלן לא שח לבו גם לזאת והיה בו לדבר ומקשיה את לבו ועז"א וכל זה איננו שורה לי: ועל דרך הפשט יאמר וכל הכבוד הזה שיש לי לפני המלך והמלכה אינו שזה בעיני ואינו חשוב לכלום כנגד החסרון והביזוי שיש לי בכל עת אשר אני רואה את מרדכי היהודי, אבל לפי הדרך הזה יתכן לפרש כי היתה כונתו רעה וכפר בעיקר כשאמר וכל זה איננו שזה לי, והוא כלשון (ישעיה כה) הנה אלהינו זה (שמות טו) זה אלי ואנוהו (שם יג) בעבור זה עשה ה' לי. ומפני זה הזכיר כאן השם המיוחד במלות גאות וצו לפי שגם רוח היה מאד ולפני שבר גאון. ועוד שחח והפתיק פרה כי הזכירו הפוך ועל כן נהפכה עליו מדת רחמים למדת הדין, גם נהפכה על האומות והוא שכתוב ונהפוך הוא אשר יבאנו היהודים וגו', ועדין לא הגניח על עינו ולא

נתן על לבו כח השם המיוחד, וכאשר ירד ממעלה: והולך להביא הלבוש והסוס והולך לעשות למרדכי את כל הכבוד ההוא אז נתן אל לבו ונחזרה לו מפלחו עד שאמרו לו חכמיו וזרש אשחזו את מורש היהודים מרדכי וגו', וכאשר אמרה אסתר חנתן לי נפשי בשאלתי וגו' והשיב לה המלך מי הוא זה ואי זה הוא ואמרה אסתר איש נר ואויב, אז נתן אל לבו משלם והשגיח הענין והזכיר לו הדבר שנפילתו זאת בכח השי"ת המיוחד, הוא שכתוב עליו כי כלתה אליו הרעה מאת המלך העליון יתעלה כי לא אמר אספורש, ואחר שנתלה המן מסר המלך את סבנתו למרדכי הוא שכתוב מיד ויסר המלך את סבנתו וגו'. ומן הידוע כי שבעת דבר עגול והוא רמז לגלגל, והכוונה כי נתהפך הגלגל שהמשילו לסבנת אשר היתה להמן ניתנה למרדכי, ויש בזה רמז לעתיד כי יתהפך הגלגל ויהיו עליונים למטה ותחוננים למעלה בכח השם המיוחד, וזהו שהזכיר דוד ע"ה בגאולה העתידה (תהלים לו) ישמחו השמים ותגל הארץ, כי תאבד מלכות ארש הרשעה ותחזור המתעלה והמלכות לישראל, ומה שנתגיירו מן האומות בימי מרדכי ואסתר וחזרו רבים לדתו כמו שכתוב ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי נסל פחד היהודים עליהם רמז הוא לעתיד שינתגיירו העכו"ם ויבאו כבדו של הקב"ה ויעבדוהו שם אחד ועל זה אמר הנביא (לפניה ג) כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה וגו', וכשם שהיו ישראל בימי מרדכי ואסתר נבזים וספלים ביד אויביהם החושבים להומס ולאבדם ולקעקע בינתן ואחרי כן נתהפך הגלגל והיו מכבדין ומנשאים אותם כענין שכתוב וכל שרי המדינות והאחשדרפנים וגו' כן לעתיד תחת היותנו עתה בין האומות מדרך כף רגליהם עתידים לכבדנו ולנשאט ולתת אותנו לשם ולתהלה, ועל זה אמר הנביא (ישעיה סו) והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה'. וכבר התנבא דוד על הגלות הזה זהו שאמר (תהלים קכד) לולי ה' שהיה לנו וגו'. ואמר זה על מלכות ארש הרשעה. אזי (תהלים קכד) חיים בלעונו לפי שכתוב בהם (עמוס א) ועברתו שמרה נלת, ואחר שראה דוד ע"ה אורך הגלות הזה עובר עלינו אשר עליו הזכיר תחלה עבר על נפשנו ראה הגאולה אחריו ונתן בזה הודאה להקב"ה הוא שאמר (שם) ברוך ה' שלא נתנו סרף לשניהם - נפשנו כנפור נמלטה וגו', המשיל ישראל לנפור שהוא העוף הסהור, ועוד רמז למהירות ענין הגאולה כמהירות שפיסת העוף, וכן אמר הנביא (ישעיה ס) מי אלה כעב תשפינה. השם נשבר מלכות ארש ועולם יבטל. ואנחנו נמלטנו על כרחם וישראל יהיו פלשים מידו כענין שאמר יעקב על עשו (בראשית לג) והיה התחנה הנשאר לשלישה כלומר על כרחו. עזרנו בשם ה' עושה שמים וארץ. הוסיף לפרש כי הגאולה הזאת והעוזר הזה לישראל יהיה בשם ה' שהוא עושה שמים וארץ. ומלת עושה כאלו אמר עשה כמו (עמוס ד) יוצר הרים ובורא רוח, וכן כלשון התעלה בורא כל הנשמות. או יהיה ענין עושה על התעוה

החנופה היומית חנופת הגלגלים שאינה פוסקת לעולם. והזכיר צנין הגאולה שמים וארץ להורות כי יעשה העליון פלא גדול וחדוש עלום כחדוש העולם בצריחת שמים וארץ ואז יתברר לכל האומות חסד הש"י עלינו שלא שכחנו ולא עזבנו בגלות, וכן כחוב בעזרא (עזרא ט) כי עבדים אנחנו וגו' ויש עלינו חסדו לפני מלכי פרס, ואז יכירו כי חסדו של הקב"ה קבוע וקיים עמנו לעולם כקיום ההרים הקבועים והקיימים לעולם. ויותר חסד קיים עמנו מקיום ההרים לפי שההרים באורך הזמן עמידים להחמוטם אבל חסד הש"י עם ישראל לא ימוט לעולם ולא יסור מהם, וכן הנביאנו הנביא (ישעיה נט) כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וגו' :

צדקה

פזר נתן לאביונים לדקתו עומדת לעד (תהלים קיב) פסוק זה אמרו דוד גילה לנו על מדת הצדקה שהיא עליונה עד מאד והודיענו שיש בעשייתה שכר גדול ועלום בעוה"ז ובעוה"ב. והזכיר לשון פזר נתן מפני שלשון נתינה נופל על דבר שיש לו קצבה אבל לשון פזר אין לו קצבה. ולכך הזכיר ג"כ פזר, ואמר לאביונים ולא אמר לעניים שלשון עני הוא האיש שאין מזונותיו מספיקים לו פעם יש לו מהם פעם הוא נעדר מהם, ולכך נקרא עני מלשון הכנועה אבל האביון הוא למטה ממנו בחסרון כי הוא החלש לכל דבר ברוב הימים ואפי' לדברים הקלים, ועל כן אמר דוד ע"ה כי עיקר מזונת הצדקה היא לבני האדם כאלה והם האביונים הפאזים לכל דבר ולא בדרך נתינה בלבד שהוא דבר קלוב אלא בדרך פזר ואם עשה כך יבטיחנו הקב"ה צב' יעודים, הא' יעוד הגוף בעוה"ז, השני יעוד הנפש לעוה"ב. יאמר כי אם הוא מתנהג עם האביונים פעם בדרך פיזור פעם בדרך נתינה לדקתו עומדת לעד הקב"ה יקבע לו ברכה בממונו שימשך ממנו ויתקיים בידו שיוכל לתת ממנו צדקה לעד. וכענין שהזכיר שלמה בנו (משלי יח) יש מסור ונוסף עוד, וכן הזכיר משה רבינו (דברים טו) נתן נתן לו כלומר אם נתן הקב"ה יתן לך בנתן לו, והנה משה קבע ברכה במנוה זו ביעודי הגוף בעולם הזה הוא שאמר (שם) כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך. והברכה הזו היא חוספת טובה ורבויה הנלחה בעוה"ז, ומפני שלא הזכיר משה במנוה זו אלא יעוד הגוף בעוה"ז כמשפטו בשאר המנות על כן גילה לנו דוד המלך ע"ה על שני היעודים, הוא שאמר (תהלים קיב) לדקתו עומדת לעד, הוא יעוד הגוף בהמשכת ממנו שיתן צדקה ממנו לעולם, וכן אמרו ז"ל (כתובות פ"ו דף סו ב) מלת ממון הסר, ואמרו לה חסד כלומר הרולה שיתקיים ממנו בידו כמלת הזה שהוא מקיים את הצדקה יחמד ממנו לצדקה ואמרו לה חסד יעשה ממנו חסד, קרנו חרום בכבוד הוא יעוד הנפש לחיי בעוה"ב, כי הנפש הנקראת כבוד חזקה וחסוב

לשרשה שהוא כסא הכבוד, ולשון קרנו כי תפעלה הנפש בקירון האור והזוהר הלא והבהיר בכסא הכבוד זהו קרנו חרום בכבוד מלשון (שמות לד) כי קרן עור פניו. ועוד יכלול לשון קרנו כי מפני שהזכיר לדקתו עומדת לעד והם הפירות שבעוה"ז לכך הזכיר קרנו חרום בכבוד לרמוז שהקרן קיימת לעוה"ב. וכן הזכיר שלמה בנו תמיד הוא שאמר (משלי יד) צדקה חרום גוי כלומר צדקה חרום גוי כשיעשנה וחסד לאומים חטאת כשלא יעשנה כי כל העמים זריכין לעשות צדקה וחסד לפי שמחיימין עליהם ונענשין בנפולם: ובסדר"ש משלי צדקה חרום גוי אלו ישראל והסד לאומים חטאת הגאה היא לאו"ה שהם מחיהרים בהם דברי רבי אליעזר, רבי שמעון בן גמליאל אומר צדקה חרום גוי אלו ישראל וחסד לאומים חטאת חסד שאומות העולם עושין חטאת הוא להם שכך (דניאל ג) אומר לנבוכדנצר וחסאך בצדקה פרוק ועויתך במיחן ענין, ר"א בן ערך אומר צדקה חרום גוי אלו ישראל וחסד ישראל חטאת הוא לאו"ה, אמר רבי יוחנן בן זכאי רואה אני את דברי רבי אליעזר בן ערך מדבריכס שהוא נוחן צדקה וחסד לישראל וחסאת לעכו"ם. גדול כח הצדקה שכן דרשו רבותינו ז"ל בפרק השותפים (ב"ב דף י') מלך צו"ד מביא לו דורון ספק מקבלו ממנו ספק אינו מקבלו ואם חמלא לומר מקבלו ספק רואה פני המלך ספק אינו רואה אבל הקב"ה אינו כן אדם נוחן פרוטה לעני זוכה ומקבל פני שכינה שנאמר (תהלים יז) אני בצדק אחזה פניך וגו'. ד"א כשם שחטאת מכפרת על ישראל כך צדקה מכפרת על או"ה בעולם בא וראה כמה גדול כח הצדקה שהיא נחונה בימינו של הקב"ה שנא' (שם מח) צדק מלאה ימיך :

ועוד במדרש משלי וחסד לאומים חטאת חסד שאו"ה עושים חטאת היא לישראל מנין ממישא מלך מואב שנאמר (מלכים ב ג) ויקח בנו הבכור אשר ימלוך אחיו ויעלהו עולה וגו' ויהי קנף גדול על ישראל ע"כ. ובמדרש תנחומא גדולה צדקה שבה נשחבת הקב"ה בשעה שעתיד להביא ישועה על ישראל שנאמר (ישעיה סג) אני מדבר בצדקה רב להושיע. גדולה צדקה שמנחלת כבוד וחיים לעושיה שנאמר (משלי כא) רודף צדקה וחסד ימלא היים צדקה וכבוד, כל מי שרודף צדקה וחסד בעוה"ז ימלא היים צדקה וכבוד ליום הדין. גדולה צדקה שבה נשחבת הצרכים אבינו שנאמר (בראשית יח) כי ידעתי למען וגו' ובה נשחבת דוד שנאמר (שמואל ב ח) ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו, ובה נשחבתו ישראל שנא' (דברים ו) וצדקה תהיה לנו. גדולה צדקה שבה עתיד הקב"ה להשחבת ליום הדין שנאמר (ישעיה ס) ויגבה ה' נבחות במשפט וגו'. מנינו מדת הצדקה נוחנת לאדם חיים ואריכות ימים שנאמר (משלי טז) עשרת השפחת שיבה וגו'. וכתיב (שם י) לא יועילו אולרות רשע וגו' פירוש הכתוב אין חועלת ציתרון ממון המקובץ מן הגזל והחמס כי טוב לו ההסרון שהוא מהסר לצדקה כי היא תגיל ממנו, ונמלאת למד בהסרון זה נותן

ואמשול לך משל למה"ד דומה למלך שבעט על עבדו וחבשו בבית האסורים וגזר עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו הלך אדם אחד והאכילו והשקהו לכששמע המלך לא יבעט עליו ואף אחס קרוים עבדים שנא' (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים. אמר לו רבי עקיבא אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך שבעט על בנו וחבשו בבית האסורים וזה שלא להאכילו ושלא להשקותו עמד אחד והאכילו והשקהו לכששמע המלך לא דורון משגר לו אף חנו קרוין בניי שנא' (דברים יד) בניי אחס לה' אלהיכם, אמר לו אחס קרוין בניי ואחס קרוים עבדים בזמן שאחס עושים רצונו של מקום וכו' אמר לו הרי הוא אומר (ישעיה נח) הלא פרום לרעב לחמך ועניים מרודים תבא בית אימתי עניים מרודים האידנא וקאמר הלא פרום לרעב לחמך: דאורי לאדם שיזכר מאד במדת הדקה שהיא שקולה כנגד: כל המנות שנא' (נחמיה י) והעמדנו עליו מזה לתח שלישים השקל וגו', וכל המבזבז ממנו לדקה הרי זה גוזל לגששו אולרות למעלה שהם קיימים לעולם, ועל זה אמר שלמה (משלי יא) זורע דקה שבר אחס כי שאר הזריעות פצמים שאירע בהן השדפות והבדל ושאר המקרים ולא יגליחו, אבל זריעת הדקה היא השכר האמתי והקיום והזריעה המלאת לעולם והם הם אולרות של מעלה, ודרשו שם בפרק השותפין (ב"ב דף יא) מעשה במונזו המלך שבזבז אולרותיו ואולרות בית אביו בשני בצורת חבשו עליו אחיו ובית אביו אמרו לו אבותיך גזזו אולרות והוסיפו על של אבותיך ואחס מבזבז אולרותיך ואולרות בית אביך, אמר להן אבותי גזזו אולרות למסא ואני גנזתי אולרות למעלה שנא' (תהלים פ"ב) ולדק משמים נשקף. אבותי גזזו במקום שהיד שולטת בו ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת בו שנא' (שם פס) דק ומשפט מכון כסאך. אבותי גזזו במקום שאינו עושה פירות ואני גנזתי במקום שעושה פירות שנא' (ישעיה ג) אמרו לדיק כי טוב וגו'. אבותי גזזו אולרות ממון ואני גנזתי אולרות נפשות שנא' (משלי יא) פרי לדיק עץ חיים. אבותי גזזו לאחרים ואני גנזתי לעמי שנאמר (דברים כד) ולך תהיה דקה:

ד"ר א"ב אדם שיחן דקה לפי עשרו ולפי נדיבות לבו, שאם אינו עשיר כ"כ והוא נדיב יתחייב שיסכים עם נדיבותו, שהקב"ה יוסיף לו מיד אחר. ולמדנו זה מתוך התורה הוא שכתוב (שם ח) ועשית חג שבועות לה' אלהיך מסת נדבת ידך וגו' אמר כי בחג השבועות ילמדך שיחן ויקדיש קרואיו על שלחנו והם הלוי והגר והיתום והאלמנה שהכתוב מזכיר אחריו לפי מה שיספיק נדיבות לבו ולפי הצרכה והעושר שיש לו, ולכך הושמה מלת חתן באמצע ולשון מסת כאלו אמר כמסת כלומר כשיספיק נדיבותך חתן וכפי הצרכה זהו מסת נדבת ידך וגו', ונראה שהוא ענין בפני עצמו ואינו דבק עם חג השבועות והוא הדין בשאר המועדים שיצטרך לתח כפי עשרו ולפי נדיבותו ומה שגילה זה בכאן אפשר מפני שהשם והסכות

לו חיים והיתרון הזה מתיחו וכן כתיב (ירמיה יז) עשה עושר ולא במשפט וגו', ואמר תליל ממות אין צריך לומר מתיחה משונה חלא אשילו מתיחה עצמה. ומקשה בנימין הדדיק שהיה מתונה על קופה של דקה בזה לו אשה בשני בצורת אמרה לו רבי פרוני אמר לה העבודה שאין בקופה של דקה כלום, אמרה לו חס אין אשה משרנטי הרי אשה ושבעה בניה מתיים עמד ושרנטי משלו לימים חלה בנימין ונסה למות אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע אשה אמרת כל המקיים נפש אחת כאלו קיים עולם מלא ובנימין הדדיק שקיים אשה אחת ושבעה בניה ימות בשנים מועפות חאנא הוסיפו לו כ"א שנה ע"כ. וע"ז אמר שלמה (משלי ח) באורח דקה אהלך:

כמה גדול התועלת שמגיע אל העשיר מן העני כשנותן לו דקה יותר מן התועלת שמגיע לעני מן העשיר. כי תועלת העני עם העשיר אינו חלא בשעה שהוא עובר זמנו בחיי העוה"ז אבל תועלת העשיר הוא שזוכה לחיי העוה"ב, וזה הוא שכתוב (רות ב) וזה האיש אשר עשיתי עמו היום בועז ודרשו רבותינו ז"ל עשה עמי לא נאמר חלא עשיתי עמו לימדך הכתוב שהיא עשה עמו. וע"ז דרשו רז"ל כתוב אחד אומר (משלי כט) רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה'. זה קנה העוה"ז וזה קנה העוה"ב, כשלא נתן לו עשה כלס ה' זה שהוא עני הקב"ה יכול לעשותו עשיר וזה שהוא עשיר יכול לעשותו עני. העניים נקראים עמו של הקב"ה שכן דרשו ז"ל (שמות כב) חס כסף תלוה את עמי אמר הקב"ה מי הם עמי העניים שנאמר (ישעיה מט) כי נחם ה' עמו ועניו ירחם, וכתיב (שם יד) ובה יתסו עניי עמי, מדת בו"ד חס היו לו קרובים עניים והוא עשיר אינו מודה בהן שנאמר (משלי יט) כל אחי רש שנאוהו וכתיב (שם יד) גס לרעהו ישנא רש והקב"ה אינו כן הוא עשיר שנאמר (ד"ה א כס) והעושר והכבוד מלפניך ואינו חוסף חלא על העניים שנא' (ישעיה יד) כי ה' יסד ציון וגו' לכך נאמר חס כסף תלוה. וידוע שלשון חס זה אינו לשון שסק חלא חובה כמו (שמות כ) חס מזבח אבנים. וביאור הכתוב חס כסף תלוה חייב אשה להלוות כסף ולמי את עמי שאם בא אזהבך גוי ללוות ממך ברבית וישראל עני בחס עני קודם שנאמר חס העני. עשיר ועני עני קודם. עני עירך ועני עיר אחרת עני עירך קודמין. שנא' עמך אמתן שעמך. עני עירך ועני משפחתך עני משפחתך קודמין שנאמר חס העני עמך, חייב אשה להלוות לו ואם לאו דע כי העניות עמך שנאמר חס העני עמך: אל יאמר אדם כיון שהעניים נקראים עמו של הקב"ה והקב"ה אזהבן למה אינו משרנטי, שלא סדר חס עולמו כן חלא כדי שיזכו שאר הבריות בהם ויסלו שבר עליהם שכן דרשו בפרק השותפים (ב"ב דף י) רבי מאיר אומר יש לו סתחון פה לבצל הדין להשיבך ולומר לך חס אלהיכם אזהב עניים למה אינו משרנטי אמור לו כדי שאנאל בהם אני מדינה של גיהנם, וזו שאל טורניסרופוס חס ר"פ חס אלהיכם בו"א"ל מפני שנאל בו"א"ל זה הוא המתחייבת לגיהנם,

כד

צדקה

הקמה

ר

חצדקה מנסלת כמה מיני פורענות שכן אמ הכחוז (משלי כא) מתן בסתר יכפה אף, ואמרו במדרש (יתחקאלי י) ויאמר לחיט לבוש הבדים וגו' רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחאי אומר כל מקום שנא' ויאמר ויאמר ניתן להדרש ויאמר הקב"ה למלאך והמלאך אמר לכרוז אע"פ שגזר הקב"ה איני גוזר ואיני יכול להכנס לפניו ממחייתו אלא עשה עמי צדקה ותן לי שני גחלים משלך שלא חכוה הה"ד (שם) וישא ויחן אל חסני לבוש הבדים, אמר רבי פנחס הפסיקין ונחנן בחיקו, רבי יהושע דקסרין בשם רבי לוי שש שנים עשו הגחלים עמומות בידו של גבריאל סבור שישראל עושין תשובה ולא עשו. וכיון שלא עשו בקש לזרקן עליהן בחמה ולקעקע בינתן קרא לו הקב"ה גבריאל גבריאל להונך להונך יש בהן עושין צדקה אלו עם אלו הה"ד (שם) וירא לכרוזים חבנית יד אדם. רבי אבהו בשם רבי ברכיה אמר מי מעמיד העליונים והחתונים צדקה שישראל עושין הה"ד (תהלים עח) ולדקתך אלהים עד מרום. ושם בפרק השותפים (דף י) רבי יהודה אומר גדולה צדקה שמקרבת הגאולה שנאמר (ישעיה ע) כה אמר ה' שמרו משפט וגו' :

ציצית

דרש אמר ופשתים ותעש בחסן כפיה (משלי לא). דבר ידוע כי קדושתן של ישראל חלוייה במצוות והוא שאמרו בסיפרי והתקדשתם זו קדושת מצוה, והמצוה האלה שנלמדינו להתקדש בהן הן המצוות המקובלות שהן הן עיקר הקדושה, והוא שרז"ל חכמי האמת תקנו לנו לברך עליהן אשר קדשנו במצוותיו וטובו, ועל המצוות המקובלות האלה נקראו ישראל בסיני גוי קדוש שנא' (דברים טו) ואחסם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. כי בקיום המושכלות לא יקרא העם גוי קדוש כי גם העכו"ם שהם גוי אובד עלות ואין בהם חבונה הלא הם מחטמקים בקצת המצוות המושכלות וגם החכמים לא תקנו לברך על המושכלות כלל כי אין עיקר הצרכה והקדושה אלא במצוות המקובלות, ומכלל המצוות המקובלות היא מצוה ליצית ומרוב הפלגת עלויה אמרו רבותינו ז"ל שהיא שקולה כנגד כל המצוות ונכנסו בזה על דרך גימט' והוא שאמרו ליצית בנימ' ת"ר ח' חוקים וה' קשרים הרי תרי"ג, וידוע לכל משכיל כי המהבונן בעיקרה יראה שהיא שקולה כנגד כל המצוות, וימצא כי שם שורש כל המצוות וסמכו קבלתם וידיעתם אל הגימטריא כדי שיהא הגימטריא מוסת ועדות על הקבלה שבידס כי הקבלה עיקר וגימטריא חין אלא פרפראות לחכמה :

ועל דרך פשט בפעם המצוה הזאת שיש בה זכרון לכל הקלות, והלבנן והתכלת שהזכיר בפרשה חין שתי מצוה אלא מצוה אחת והלבוש סליח שיש בה לבן לבדו או לבן ותכלת ביחד הרי זה קיים מצוה אחת שנא' (גמדבר טז) ונחנו על ליצית הבגד פתיל תכלת, והיה

והפכות הם שבעת ימים כל אחד מהם. אבל חג השבועות אינו אלא יום אחד לכך בא לומר שאין להקל בו במעשה הצדקה כי שיה הוא להם והמור כאחד מהם :

משפט הצדקה שיחונה אדם בסתר שכן דרשו רז"ל בפרק השותפים (דף ט) גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו דאלו במשה כחיב (דברים ט) כי יגורחי מפני האף ובעושה צדקה בסתר כחיב (משלי כא) מתן בסתר יכפה אף, ואם לא נתן לו בסתר חין זכותו שלם וכ"ש אם לא נתן לו בסתר פנים יפות אלא בדרך גערה שהוא חוסא בכך ואיבד את זכותו שכן אמר שלמה (שם יג) כופר נפש איש עשיר וגו' אימתי עושר של עשיר כופר נפשו כשהרש לא שמע גערה ממנו, וממנה חתה למד כי הנותן בגערה חין עשיר כופר נפשו ולא יילנו ביום עברה ולכן אסור לגעור בו כלל די לו לערו כשהוא נלרך לבריות, ודרשו ז"ל בפר"ק דברכות (דף ו) כיון שנלרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום שנאמר (תהלים יב) כרום זלוח לבני אדם עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו כיון שחמה זורחת מתהפך לכמה גוונים, ואמרו עוד כאלו נדון בשני דינים שנא' (שם לו) הרכבת אנוש לראשו וגו' כלומר כיון שהרכיב בני אדם עליו מחמת רישו הרי הוא נדון באש ובמים, ולכך יתחייב האדם שיטעור עמו על לערו והלער הזה הוא מכלל עניני הצדקה כי עניני הצדקה לתת לעני מזון וכסות ולהטעור על לערו שכן מצינו באיוב שהיה מן האומות בתחלת שבחיו ומעלותיו פתח במדת הצדקה ופירש כל עניניה שהיה מחזיק בכולן והן המזון והכסות והלער. המזון הוא שאמר (איוב לא) ואוכל סחי לבדי. הכסות הוא שאמר אם אראה אובד מבלי לבוש וגו', והלער הוא שאמר (שם ל) אם לא בכיתי לקשה יום :

כז שמעשה את חבירו לעשות צדקה גדול שכתו מן העושה אותה שכן דרשו בפרק השותפין (ב"ב דף ט) אמר רבי אלעזר גדול המעשה יותר מן העושה שנאמר (ישעיה לב) והיה מעשה הצדקה שלום וגו', אמר להו רבא לבני מחוזא עושו אהדידי כי היכי דליהוי לכו שלמא במלכותא. מצינו מטה שהיא מכלל הצדקה וגדולה היא מן הצדקה והיא נקראת סדיון שבויים ומצוה רבה היא דכחיב (ירמיה טז) והיה כי יאמרו חליך אנה נלא וגו' ואמר רבי יוחנן כל המאחר בפסוק זה קשה מחבירו חרב קשה ממות איבעית אימא קרא אי בעית אימא סברא אב"א סברא האי מנטער והאי לא מנטער אי בעית אימא קרא (איכה ד) טובים היו חללי חרב מחללי רעב, שבי קשה מכולן דכולהו איחנהו בנזיה, ואשער לומר כי לגודל המצוה שבת הקב"ה את עלמו בה בדבור ראשון של אנכי הוא שאמר (שמות כ) אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו' ולא אמר אשר בראתי שמים וארץ כי רצה להזכיר המצוה והוא מצוה סדיון שבויים של ס' רבוא יוחר מן הפלא העולם של בריאת העולם והוא יתבין לנו והלכת בדרכיו :

זוהי לכם לציצית מלמד ששניהם מצוה אחת ומשפט החוטין הוא שיהיו ז' לבנים והאחד תכלת משום שנא' פתיל תכלת, כלומר חוט אחד של תכלת והתכלת הזו חוט של אמר לבוע בדם חלזון שהוא דג שהיה מצוי בים תמלח, ויש אומרים כי התכלת צריך שיהיו ב' חוטין והלבן ו'. וידוע כי הלבן והתכלת הלבן הוא עיקר ולעולם בכריכת החוליות צריך שיתחיל בלבן ויסיים בלבן שכן אמר הכתוב ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת והיה לכם לציצית התחיל בלבן וסיים בלבן ותכלת באמצע. וכן ארז"ל (מנחות מ"ג) מסיים בלבן משום מעלין בקדש ולא מורידין כלומר שאלו סיים בתכלת היה בזה מוריד, ואע"פ שאין לנו תכלת עכשיו הלא כל ישראל חייבים במצוות ציצית בזמן הזה שהרי אף בזמן שהתכלת מצוי היה הלבן עיקר, ואז"ל (שם) תניא היה רבי אומר קשה עניו של לבן כלומר שאינו מניחו יותר מעניו של תכלת, משל למה הדבר דומה למלך שאמר לעבדיו הביאו לי ב' חותמות לאחד אמר לו של זהב ולאחד אמר לו של פיס, כלומר שהוא יותר מצוי ולא היה ראוי לו למנוע ממנו, וכמה גדול כח מצוות ציצית שהרי התירה התורה איסור כלאים בציצית שהרי פליט של פשתן חייב בציצית מן התורה שיתן בו ח' חוטין של אמר שכן אמר הכתוב (דברים כב) לא תלבש שעטנז וגו' וסמך ליה גדילים, וקבלו רז"ל דדרשין סמוכים ושסמיכות זה בא להפיר כלאים בציצית, וע"ז הזכיר שלמה בכתוב ואמר דרשה אמר ופשמים וגו'. ביאר כי התורה הזהירה על חבור אמר ופשמים ודורשה אחרי העובר על זה כדי להענישו, ומלד אחר התירה החבור ההוא במצוות ציצית וצוה לעשות וזהו ותעש בחפץ כפיה, אבל האמת כי רז"ל אמרו זה כי כן דרכם לעשות סייג לתורה וגדרים ומשמרת למשמרת ולכך אמרו הדבר שלא להסיל ציצית בפליט של פשתן מפני שדרך האדם שיחכמה בפליט של פשתן בלילה ולילה אינו זמן ציצית, וא"כ הרי יש בזה עבירה בלא מצוה שלא התירה תורה כלאים בציצית אלא בשעת מצוה כענין כלאים של בגדי כהונה שלא היה מותר להם ללבשם אלא בשעת עבודה ושלא בשעת עבודה היו עוברים בלאו דלא תלבש :

ועל דרך הדרש ציצית מלשון ראיה כמו (שה"ש ב) מליץ מן החרכים, והלובש ציצית צריך שיזהר מן העבירות שהרי כשא הכבוד רואהו שהוא דומה לתכלת, ובלשון חכמים נקרא פליט והוא לשון עליוי ורוממות מלשון (דניאל ז) ונשילת מן ארעא, וזה רמז להקב"ה שהוא מעולה ומרומם על הכל. ונלשונו להתעטף בציצית ממה שדרשו ז"ל (ר"ה ס"ק. דף יז) ויעבור ה' על פניו אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו כפיכול מלמד שנחטף הקב"ה כשליח לבור והראה לו למשה בסיני סדר תפלה ואמר לו כל זמן שישראל חוטאים יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם על כל עונותיהם. והכונה במאמר הזה שבה ללמדנו סדרי תפלה ובקשה איך נסתקן לפניו ושנחטף בפליט ושנזכור לפניו שלש עשרה מדות בכוונה וימחול

לנו בזה. ונאמרו נחטף ביאורו בפליט לבנה שכן הזכיר הכתוב (תהלים קד) עושה אור כשלמה וגו'. וכתוב (דניאל ז) לבושה כחלג חיוור. ואנו נלשונו בפסוק (דברים כח) והלכת בדרכיו. ולכך נחייבנו להתעטף בפליט לבנה שהוא סימן שליחה וכפרה, כי כשם שהדבר האדום הוא סימן החטא כן הלבן סימן השליחה. וכן אמר ישעיה הנביא ע"ה (ישעיה ח) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, ומה שהאדם לובש הפליט ומתכסה בו זה רמז להקב"ה שהוא מכסה בריוותיו ומלבשם כענין שכתוב (בראשית ג) ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו וגו', וגם בזה רמז שעמיד הקב"ה להחיות המתים ולהקימם בלבושיהם הוא שכתוב (איוב לח) תתהפך כחומר חותם וגו', ומפני שהמצוה הזאת תרמוז לתחיית גוף האדם ע"כ תמצא שהיא כוללת את הגוף, כי הציצית הם פתילות חלויים בדמיון שער הראש הוא שכתוב (יחזקאל ח) ויקחני בציצית ראשי, הנקבים שעושין בפליט להלות בהן החוטין הם בדמיון העינים. ה' קשרים כנגד ה' חושים שבו. ח' חוטין כנגד יום ח' שנימול בו, ומזה אמרו רז"ל שכל מי שאינו נימול אינו זוכה ליום הדין של תחיית המתים שנא' (ישעיה ה) ופערה פיה לבלי חוק. ובכל ענף וענף תמצא חמשה קשרים והם כ' קשרים לארבע ענפים כנגד הידים והרגלים שבהם כ' אלבעות והרי לך כלל הגוף, ומה שכל ענף היוצא מנקבי הפליט שליטו מחובר וכדרך כהאחד למעלה ושני שליטים הם מפוזרים ומחולקים זה מזה למטה, הענין לרמז כי אע"פ שישראל עכשו בגלות מפוזרים בין האומות ביד ארם וישמעאל והם במדרגה התחתונה עתידין הן בזמן הגאולה שיהא ידם על העליונה כענין שכתוב (דברים כו) ולתתך עליון על כל גויי הארץ, ושתי אומות אלו יהיו למטה בפזור ושעבוד תחת ידיו, וכבר רמז הנביא ענין זה שנא' (זכריה יג) והיה בכל הארץ פי שנים בה וגו' ואמרו במדרש (שם) והשלישית יותר בה אלו ישראל שנא' (ישעיה יט) והיה ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה. ארז"ל (שבת פ"ב דף כג:) כל הרגיל בציצית זוכה לטלית נאה. הרגיל במזוזה זוכה לדירה נאה, בקדוש היום זוכה וממלא גרבי יין, וידוע כי אין השכר הזה עיקר שכר המצוה ח"ו ואינו אלא פירות שהוא נוטל בעה"ז אבל הקרן הוא שמור לו לעוה"ב, והשכר הזה שהוא פירות הנה הוא במדה כנגד מדה כי הרגיל במצוות ציצית יזכה לבגדים נאים שיחכבד בהם בעולם הזה. וכן אם הוא רגיל במצוות מזוזה והוא זוכה בה עד שלא היה לו בית יזכה בזכות המצוה לבית נאה וכן אם הוא זכיר בקדוש היום ואינו רוצה לפסור את עניו בקדוש על הפס והוא עורר ומחזר אחר היין יזכה שיהיה לו אולרות יין והכל מדה כנגד מדה בעוה"ז ופירות המצוות שהוא אוכל אבל עיקר השכר באלו ובשאר כל המצוות הוא בעה"ב, וכן אמרו במדרש (שמות לג) ושמתוך בנתרת העור מנקרת העור זכה משה לקירון עור פנים. וכן הכתוב אומר (חבקוק לג) קרניו מידו לו ופס הביון עוזו כל ההוד שגשג

כר

ציצית

הקמח

משה בעוה"ז לא היה אלא פירות מחן שזכו אצל הקרן קיים לו לעה"ב שנאמר קרנים מידו לו. וכן מלינו ביוסף שפרע לו הקב"ה פירות שזכו בעה"ז והקרן קיים לו לעולם הבא, והוא שאמרו במדרש כל מה שעשה יוסף פרע לו הקב"ה, מה כתיב ביוסף (בראשית לט) וינס וינא החוצה ברת הים מפני ארונו שנא' (תהלים קיט) הים ראה וינס. מה ראה ארונו של יוסף ראה. ולא עוד אלא שהיה ארונו של יוסף מהלך לפני ארון ה' ואומות העולם אומרים מה סיבו של ארון זה שהוא מהלך עם ארון של תורה והם אומרים ארונו של יוסף ולפיכך זכה לילך עמו לפי ששומר כל מה שיש בו, אמר הקב"ה ליוסף אע"פ שפרעתי לך מקצת שכר הקרן קיימת לך לעוה"ב כשיגאלו ישראל גאולת עולמים בזכות יעקב אביך ובזכותך הם נגאלים שנאמר (שם עז) גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה:

אות קדושה קרף

אר נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו (שם פט). מדה הקדושה מדה עלומה ונפלאה יגיע אדם אליה מחוץ מדה הפהרה כי כן סידור המדות וכענין שדרשו רז"ל בסוף פרק ראשון של פ"ז (דף כב) פהרה מביאה לידי קדושה ומוכיח זה בירושלמי משום שנא' (ויקרא טז) וספרו וקדשו. וכבר הזכרתי בלוח פ"ה פהרה, ונלמדינו בה במלות עשה שבתורה (שם כ) והתקדשתם והייתם קדושים, ונאמר ג"כ (שם יט) קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם. וענין הקדושה הזאת שנלמדינו בה הוא הפרישות שיגדור אדם את עצמו ושיפרוש מן החלות אפי' ממה שאמרו שהוא מותר בענין שאמרו קדש עמך במוחך לך, וזה בענין המאכל והמשתה שיאכל וישתה מן המותר פחות ממה שראוי ולא יתכוין אלא לקיום הגוף בלבד. וכן בענין המשגל לנודך קיום המין או למלות עונה או להנצל מהרהור, וכל הבשר זולתי לכונת אלו אסורה מדין התורה, וכן בענין דבורו שיגדור את עצמו בדבריו להוציאם במשקל ופחות מן הראוי, זולתי במוכרח שהוא חיי הנפש והוא דבור התורה או חיי הגוף והוא הדבור בפרנסתו ונודך מזונותיו, וכן שיגדור את עצמו בחוש המשוש שלא יגע בכל שטח גופו וידיו ערומות, ואף כי מתחת אבנטו כי על הענין הזה נקרא ר' יהודה הגשיא רבינו הקדוש, שכן אמרו רז"ל (שבת פ"ו דף נח:) למה קורין אותו רבינו הקדוש שלא הכניס ידו מתחת אבנטו מעולם, וכל הדברים האלה מגדר הקדושה והפרישות הם, וכן דרשו בתורה כהנים והתקדשתם והייתם קדושים כשם שאני קדוש כך אתם תהיו קדושים כשם שאני פרוש כך אתם תהיו פרושים ע"כ. כי מי שהוא שרוש ומובדל מן החלוות ומיוחד לעבודת השם יתברך קדוש יאמר לו, ומה שהולך הכהוב הזה בתורה והתקדשתם והייתם קדושים היה זה לתועלת גדולה ונודך גדול שאלו לא נכתב היה אדם

מתלא נפשו מן המאכלים והמשקים המותרים ויאכל ויחוש כל מה שיהיה מחוק לחכו. וכן בענין הדבור יהיה מדבר כל מה שיצא לפניו עד שיסקן את עצמו במדות רעות להיות בזוללי בשר בסובאי יין והיה עושה כל זה בהיתר התורה. לכך באה מטה זו בפרשת חיסור המאכלים ואמר והתקדשתם והייתם קדושים להזהיר על האדם שיהיה פורש את עצמו מן המאכלים, ואין לריך לומר מן האסור כי גם מן המותר לריך שיפרוש, ואם הפורש מן הדבר האסור נקרא קדוש ק"ו למי שפורש עצמו מן הדבר שהוא מותר שראוי להקרא קדוש כי הוא מכניע ומשבר תאוותו והוא כוחש את יצרו האויל במכתש שכלו לכבוד יוצרו יס': ויהנה ישראל נתקדשו בסיני בשתי מדות והן סהרה וקדושה. כששמעו עשרת הדברות מפי הגבורה מה שלא שמעו שום אומה ולשון, כערץ שכתוב (דברים ד) השמע עם קול אלהים וגו'. ודרשו ז"ל היה הקול נשמע מסוף העולם ועד סופו והיו שומעים אותו זקנים כפי כחם ונערים כפי כחם עוברות כפי כחן. פהרה הוא שבאו לחסות תחת כנפי השכינה בשלשה דברים מילה וסבילה וקרנן, ועיקר שלשתן פהרה. מילה לפי שהערלה קרויה עומאה ולפיכך הוצרכו לברית מילה להיחם פהורים. סבילה עיקר הפהרה במים. קרנן לפי שהחטא קרוי עומאה והמתכפר בקרבנו הוא פהור. קדושה הוא שכתוב (שמות יט) ואחס תהיו לי וגו', ודבר ידוע ומפורסם שכל הקדושות והקדושים נמשכים מן הקדש בדמיון מן הגהר הנמשך מן המעין והמעין מן המקור. והנה ישראל הנחלקים לשלשה חלקים כהנים לויים וישראל נתקדשו בסיני בקבלת התורה בהשע קדושות, כי הכהן מתקדש בקדושה עצמו ובקדושתו של לוי ובקדושתו של ישראל שהרי מכלל עם ישראל הוא והלוי מתקדש בקדושת עצמו, ובקדושת הכהן שהוא משבטו. ובקדושתו של ישראל הרי ששה קדושות. וישראל מתקדש בקדושת עצמו ובקדושתו של מלך הרי שמונה קדושות וכלם מתקדשין מן הקדש הרי ששעה קדושות. ומפני שכל הקדושות הללו שנקבלות בישראל נמשכות מן הקדש לכך נקראו אנשי קדש בענין שכתוב (שמות יט) ואנשי קדש תהיון לי. ויש לך להתבונן בלא אמר הכתוב ואנשים קדושים תהיון לי אלא ואנשי קדש, כי הקדוש אסור שתמשך לו הקדושה מקדוש אחר וכן מקדוש לקדוש ומגובה לגובה עד הסנה העליונה יתברך שהוא כח הקדושות כולן והוא מקור הקדושה והוא נקרא קדוש שהוא מקור הברכה בענין שכתוב (תהלים קלד) שאו ידיכם קדש וברכו את ה'. וע"כ אמר ואנשי קדש, המשלים הכתוב למלאכי השרת בקדושתן נמשכת מן הקדש הוא שכתוב בהם (דברים לג) ואחא מרבנות קדש, שהרי ישראל למסה לבא של הקב"ה כשם שמלאכי השרת לבא שלו למעלה וכלם כאחד מקלסין אותו ומתנין כבוד לשמו. המלאכים שהם קדושים וישראל שהם קדושים מקלסין שמו של קדוש כלשון קדוש, שכן הפיד ישפיה הנביא פ"ה ששמע כמות של